باتۇر روزى

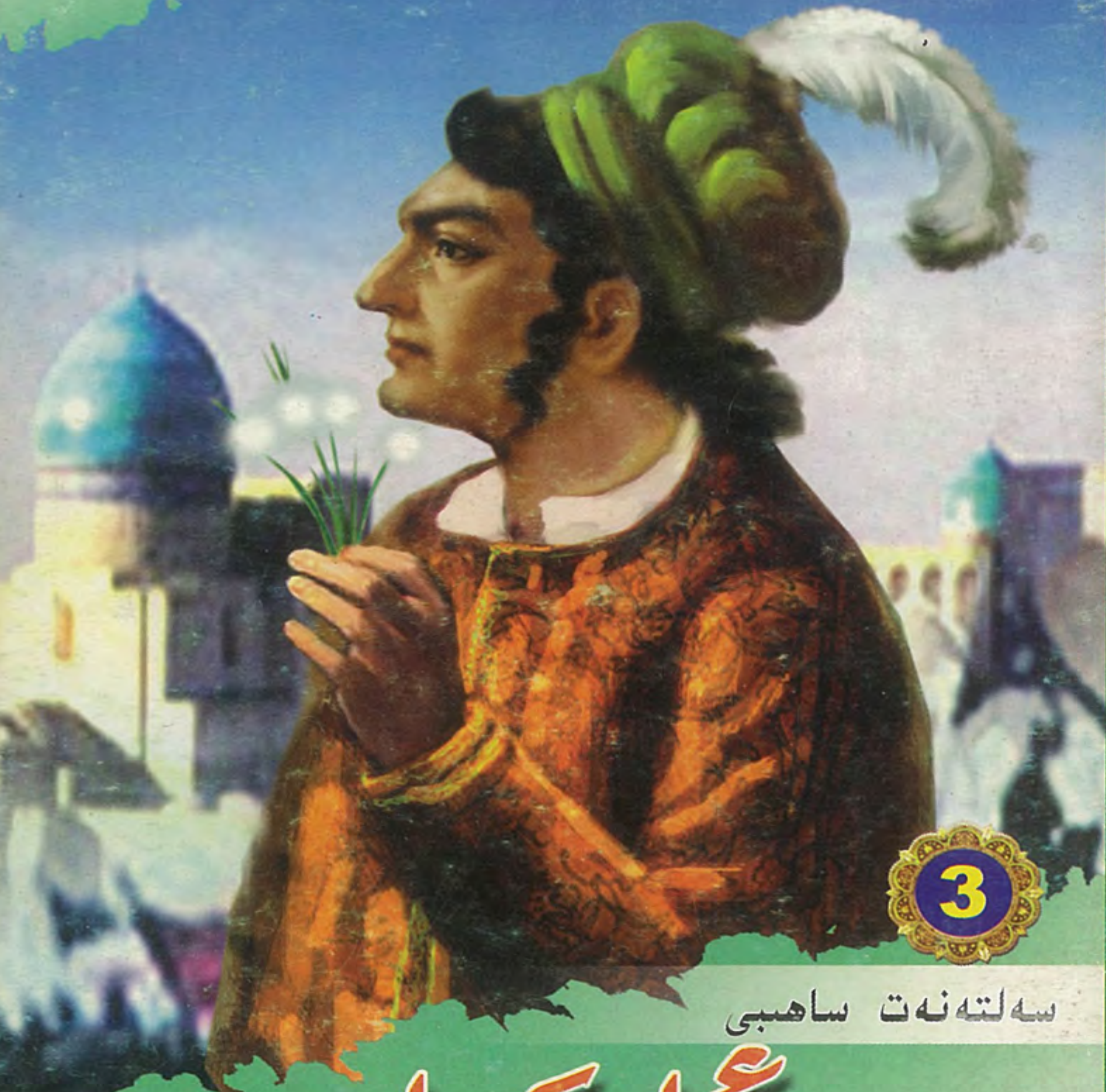

3

سەلتەنەت ساھىبى

ئەكبەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

رەسىمنى ئىشلىگۈچى : مۇراددىل ئابىد

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى : مۇراددىل ئابىد

تارىخي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر 2

1-دەۋرنىڭ ئەركىسى —— چىڭگىزخان

2-ئادالەت ھامىيسى —— سەئىدخان

3-سەلتەنەت ساھىبى —— ئەكبەر

4-شېھىتلەر گۈلىستانى —— يەتتە قىزلىرىم

5-كۆيلەر شاھى —— قۇددۇس غوجامياروف

سەلتەنەت ساھىبى ئەكبەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 7-228-08009-2

9 787228 080090

ISBN7 - 228 - 08009 - 2

套价:30.00元

3

تارىختىكى شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر 2

باتۇر روزى

سەلتەنەت ساھىبى

ئەكبەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

艾克巴尔/巴图尔著. 一乌鲁木齐:新疆人民出版社,
2003 5

(历史人物故事丛书. 第2辑)

ISBN 7—228—08009—2

Ⅰ. 艾… Ⅱ. 巴… Ⅲ. 故事—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. I247.8

中国版本图书馆CIP数据核字(2003)第035759号

责任编辑:帕提古丽·米吉提
责任校对:阿斯亚·艾合买提
封面设计:穆拉丁·阿比迪

历史人物故事丛书 . 第2辑
(3)
时代之主—**艾克巴尔** (维吾尔文)

巴图尔·肉孜 著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路348号 邮编:830001)
新疆新华书店发行
乌鲁木齐仁祥印务有限公司
787×1029 毫米 32开本 3.75印张
2003年5月第1版 2003年5月第1次印刷
印数:1—5000册

ISBN 7—228—08009—2 套价(1—5):30.00元
(单价:6.00元)

مۇندەرىجە

موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ئۇل تېشى 1

سەرسان پادىشاھنىڭ ۋەلىئەھدىسى 7

قورچاق بالا پادىشاھ 15

ھوقۇق تارتىشۋېلىش 19

«دىندىن چىققان دەھرى» 24

يېڭىچە سىياسەت 28

قاتمۇقات دۈشمەن 32

«ئۆلسەممۇ، ھىندى كېمىسىدە ئۆلەي...» 38

چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇم 42

قانغا قان... 47

يېڭىلمەس سەركەردە 50

«مىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان ئۇلۇغ داھىي» 53

مەرمەر سۇپىدىكى تەڭگىلەر 59

ئېتىقاد ئۆيى 64

تىلى تۇتۇلغان يوشۇرۇن قاتىل 70

مەنىۋىيەت گۆھەرلىرى 72

مۇكاپات ۋە جازا 77

ئۈچ پەزىلەت 82

ئىسيان 84

پارچىلانغان ھەقىقەت 86

كابۇلغا يۈرۈش قىلىش 89

مەنۋى گۈلخان.................................... 93
يېڭى مەسلەك 98
بېسىقماس ئىستەك 101
سەمەرقەنت نالىسى 104
يۈكسەكلىككە ئېلىپ بارغۇچى يوللار 109
ئاخىرقى دەملەر 111

موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ئۇل تېشى

ھىندىستاندا مىلادىيە 1542 ـ يىلىدىن 1605 ـ يىلىغىچە ئاتمىش ئۈچ يىل ياشاپ، 1556 ـ يىلىدىن 1605 ـ يىلىغىچە ھىندىستان موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ تەختىدە ئولتۇرغان ئىمپېراتور ئەكبەر ھىندىستان تارىخىدىكى ئەڭ ئاتاقلىق پادىشاھتۇر. بۇنداق يىراقنى كۆرەر ۋە مەدەنىيەتلىك سىياسىئون دۇنيا تارىخىدىمۇ كەم ئۇچرايدۇ. ئەكبەر تەختتە ئولتۇرغان يىللاردا تەرەپ ـ تەرەپكە قوشۇن تارتىپ، نەچچە ئون دۆلەت ۋە ئۇششاق بەگلىكلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن ھىندىستان زېمىنىنى تولۇق بىر قىلىچ ئاستىغا يىغىپ، قۇدرەتلىك موغۇل ئىمپېرىيىسىنى قۇرۇپلا قالماي، بەلكى يىراقنى كۆرەرلىك ۋە يېڭىلىق يارىتىش روھى بىلەن بىر قاتار سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي، ئىجتىمائىي، دىنىي، مەدەنىي ئىسلاھاتلارنى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇپ، ئەسىر ـ ئەسىرلەپ جېدەل ـ ماجىرا ۋە تالاش ـ تارتىشلار ئۈزۈلمەي كەلگەن ھىندىستاندا تىنچلىق بايرىقىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ، پۈتكۈل ئىمپېرىيە مىقياسىدا غايەت زور گۈللىنىش مەنزىرىسىنى ۋۇجۇدقا چىقاردى. ئەكبەر پۈتكۈل ھىندىستان تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن پارلاق دەۋر يارىتىپ، دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ شۆھرەتلىك ئىمپېراتورلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

ھىندىستان تارىخىدا مىلادىيە 1526 ـ يىلىدىن 1857 ـ يىلىغىچە ئۈچ يۈز يىلدىن ئارتۇق ھۆكۈم سۈرگەن موغۇل ئىمپېرىيىسى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي مىللەتلەر ھىندىستاندا قۇرغان ئەڭ چوڭ ئىمپېرىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىمپېرىيە، ھىندىستاندىن ئىبارەت ئاسىيادىكى 2 ـ چوڭ قۇرۇقلۇقتا يۈكسەك دەرىجىدە بىرلىككە كەلگەن ۋە مەدەنىيەت، ئىقتىساد غايەت گۈللەنگەن ئاجايىپ بىر دەۋرنى ياراتتى.

ئەكبەر موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ئۈچىنچى پادىشاھى. ئۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىغا كەم ـ كۈتىسىز ۋارىسلىق قىلىپلا قالماي، بەلكى ئۇلار باشلىغان ئىشلارنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ داۋاملاشتۇردى.

ئەكبەرنىڭ بوۋىسى زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر 1482 ـ يىلىدىن 1530 ـ يىلىغىچە ياشىغان بولۇپ، ئۇ ھىندىستان موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىدى.

زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر چاغاتاي تۈركلىرى نەسەبىدىن بولۇپ، ئاقساق تۆمۈرنىڭ ئەۋلادى ئىدى. بابۇرنىڭ ئاتىسى ئۆمەر شەيخ مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى ئەبۇ سەئىد مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى سۇلتان مۇھەممەت مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى مىرانشاھ مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى ئاقساق تۆمۈردۇر.

زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر ئانا تەرەپتىن چىڭگىزخانغا تۇتىشاتتى ۋە يەكەن خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخان، شۇنداقلا «تارىخى رەشىدىي» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنىڭ يازغۇچىسى مىرزا ھەيدەر كۆراگان بىلەن بىر نەۋرە ئىدى. چۈنكى، بابۇرنىڭ ئانىسى قۇتلۇق نىگار خانىم

سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئاتىسى سۇلتان ئەھمەدخان، مىرزا ھەيدەرنىڭ ئانىسى خوبنىگار خانىم ھەممىسى چاغاتاي ئەۋلادىدىن يۇنۇسخاننىڭ بالىلىرى ئىدى.

1494 - يىلى ئون ئىككى ياش ۋاقتىدا، تاسادىپىي ئۆلۈپ كەتكەن ئاتىسى ئۆمەر شەيخ مىرزىنىڭ ئورنىغا پەرغانىگە پادىشاھ بولۇپ قالغان بابۇر كىچىك بولغىنىنى ئاز دەپ، ئىنىسى ئۆزىگە پۈتۈنلەي پايدىسىز بىر ۋەزىيەت ئاستىدا تەختكە چىققانىدى.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئاقساق تۆمۈر نەسەبىدىن بولغان مىرزىلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆزلىرى ئىگەللەپ تۇرغان يەرلەردە ئۆزلىرىنى پادىشاھ دەپ ئېلان قىلىپ، ئۆز ئارا زېمىن ۋە ھاكىمىيەت تالىشىش ئۇرۇشلىرىنى ئەۋجىگە چىقارغانىدى. چاغاتاي نەسلىدىن بولغان خانلارمۇ ئامالىنىڭ بارىچە ئۆز زېمىنىنى كېڭەيتىشكە تىرىشىۋاتاتتى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزبېك خانى شەيبانىزادىلەر كۈندىن - كۈنگە زورىيىپ، مىرزىلار ۋە خانلار قولىدىكى زېمىنلارغا ھەدەپ چاڭ سېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتاتتى.

ياش بابۇر تەختكە چىقىشى بىلەنلا پەرغانە ۋىلايىتىنى قوغداش ئۈچۈن جەڭگە ئاتلىنىشقا مەجبۇر بولدى.

چوڭ بوۋىسى ئاقساق تۆمۈرگە ئوخشاش كاتتا ئىمپېراتور بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەن بابۇر تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىنىڭ پارچىلانغان دۆلىتىنى قايتىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈپ، شەيبانىزادىلەرگە تاقابىل تۇرۇشقا بەل باغلىغانىدى. شۇڭا، ئۇ يالغۇز پەرغانىنى مۇداپىئە قىلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى تۆمۈرىيلەر سۇلالىسىنىڭ قەدىمكى پايتەختى سەمەرقەنتنى ئېلىش كويىدا ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى.

ئۇ 1499- يىلى بىر قېتىم، 1501 - يىلى يەنە بىر قېتىم سەمەرقەنتنى ئىشغال قىلىشقا مۇۋەپپەق بولغان بولسىمۇ، لېكىن بىرىنچى قېتىمدا پەرغانىدە ئىسيان يۈز بەرگەنلىك سەۋەبىدىن، ئىككىنچى قېتىمدا ياردەمسىز قېلىپ، شەيبانىزادىلەرگە تەڭ كېلەلمىگەنلىك سەۋەبىدىن چېكىنىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. ئاخىر شەيبانىزادىلەرنىڭ ھۇجۇمى تۈپەيلى ماۋەرائۇننەھردە پۇت تىرەپ تۇرالماي، 1504 - يىلى ھىندىقۇش تاغلىرىدىن ئۆتۈپ، كابۇل ۋە غەزنىنى ئىشغال قىلدى. ئۇ كابۇل پادىشاھى بولغاندىن كېيىنمۇ داۋاملىق شەيبانىخان بېسىۋالغان جايلارنى قايتۇرۇۋېلىش كويىدا بولدى.

بابۇر 1506 - يىلى خۇراسانغا بېرىپ ھىراتنى زىيارەت قىلدى ۋە سۇلتان ھۈسەيىن مىرزىنىڭ ئوغۇللىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، بىرلىكتە شەيبانىخانغا تاقابىل تۇرۇشقا ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىدى. ئۇ 1511 - يىلى ئىسمائىل شاھنىڭ ياردىمى بىلەن ھىسار، بۇخارا، سەمەرقەنت، تاشكەنت قاتارلىق جايلارنى ئالغان بولسىمۇ، كېيىن ئۆزبېكلەر تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپ، 1513 - يىلى كابۇلغا قايتىپ كەلدى.

ھىندىقۇشنىڭ شىمالىدىكى تۆمۈرىيلەر زېمىنلىرىنى قايتۇرۇۋېلىشتىن ئۈمىد ئۈزگەن بابۇر ئۆزىنىڭ كابۇلنى مەركەز قىلغان ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەپ، ھىندىستانغا يۈرۈش قىلىشقا تەييارلاندى.

ئۇ 1519 - يىلىدىن باشلاپ ھىندىستانغا بىر قانچە قېتىم لەشكەر تارتىپ، ھىندىستاننىڭ بىر قىسىم جايلىرىنى ئىگىلىدى. 1526 - يىلى، 5 - قېتىم ئون ئىككى

مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن سىند دەرياسىدىن ئۆتۈپ، پەنىپەتتە سۇلتان ئىبراھىم لۇدىنىڭ يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇنىنى تارمار قىلىپ، دېھلى ۋە ئەگرەنى ئىشغال قىلدى. ئارقىدىنلا 1527 ـ يىلى مارتتا كانۋەھەدە راناسەنگا باشچىلىقىدىكى راي ۋە راجەلەرنىڭ يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇنىنى تارمار قىلدى. 1528 ـ ۋە 1529 ـ يىللىرى يەنە بىر قانچە قېتىملىق ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىپ پۈتۈن شىمالىي ھىندىستاننى بويسۇندۇردى. ئۇنىڭ 1526 ـ يىلى دېھلى ۋە ئەگرەنى ئىشغال قىلىپ، ئۆز نامىغا خۇتبە ئوقۇتۇشى بىلەن ھىندىستاندا تاكى 1761 ـ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرۈپ، تارىختا «ھىندىستان موغۇل ئىمپېرىيىسى» دەپ ئاتالغان ئىمپېرىيىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى.

بابۇر 1530 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ھىندىستاندا ۋاپات بولدى. ئۇ موڭغۇل قان سىستېمىسىغا تەۋە بولغاچقا، ئۇ ھىندىستاندا قۇرغان ئىمپېرىيە «موغۇل ئىمپېرىيىسى» دەپ ئاتالغان، «موغۇل» سۆزى «موڭغۇل» سۆزىدىن ئۆزگەرگەندى. بۇ ئىمپېرىيىنىڭ قۇرغۇچىسى بابۇرمۇ ئاسىيا تارىخىدىكى ئەڭ ئەپسانىۋى، جەلپ قىلىش كۈچىگە ئەڭ باي مەشھۇر شەخسلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

بابۇر قاپ يۈرەك ھەربىي تالانت ئىگىسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ سەۋەبسىز ئادەم ئۆلتۈرمەيتتى. خۇمارىنى بېسىش ئۈچۈن ئۆز مەيلىچە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ئىستېلاچىلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ مېھرىبان ئاتا، ئاق كۆڭۈل خوجايىن، مەردانە دوست ئىدى. تەڭرىگە چىن ئېتىقاد باغلىغان بولۇپ، تەبىئەتنى ۋە ھەقىقەتنى قىزغىن سۆيەتتى، مۇزىكىغا ۋە رەسىم سىزىشقا ھەۋەس قىلاتتى. ئۇ

مۇئەييەن بەدىئىي تالانتقا ئىگە يازغۇچى ۋە شائىر ئىدى. ئۇ «بابۇرنامە» ناملىق مەشھۇر تەرجىمىھال ئەسىرىنى تۈرك تىلىدا يېزىپ چىققانىدى. بۇ ئەسەر كېيىنچە نەۋرىسى ئەكبەر تەرىپىدىن پارس تىلىغا تەرجىمە قىلدۇرۇلدى.

بابۇر موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەشەمەتلىك بىناسىغا ئۇل سالغۇچى تۈنجى بىناكار ئىدى. ئەكبەر بابۇر سېلىپ بەرگەن ئۇل ئۈستىگە بەھەيۋەت ئىمپېرىيە بىناسىنى دەسسەتتى. بابۇرنىڭ قېنىغا گەرچە ئاسىيا تارىخىدىكى ئىككى چوڭ ئاپەت يۈلتۈزى ھېسابلانغان چىڭگىزخان بىلەن ئاقساق تۆمۈرنىڭ قېنى ئارىلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھىندىستان تۇپرىقىدىكى مەدەنىيەت ۋە ئىقتىساد جەھەتتە تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن گۈللىنىشلەرگە پۇختا ئاساس سالدى. ئۇ ھىندىستاننى بويسۇندۇرۇپ، كاتتا بىر ئىمپېرىيىنىڭ قۇرۇلۇشىغا يول ئاچتى.

سەرسان پادىشاھنىڭ ۋەلىئەھدىسى

بابۇرنىڭ ئوغلى ھۇمايۇن موغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ 2 ـ پادىشاھى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ 1508 ـ يىلى تۇغۇلۇپ، 1556 ـ يىلى ۋاپات بولغان، 1530 ـ يىلىدىن 1556 ـ يىلىغىچە تەختتە ئولتۇرغانىدى.

«ھۇمايۇن» «بەخت قۇشى» دېگەن مەنىدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پادىشاھلىق ھاياتى بۇنىڭ ئەكسىچە ئېغىر بەختسىزلىك ئىچىدە ئۆتتى. ئۇ گەرچە ئون ئۈچ يېشىدىلا تەييارغا ھەييار بولۇپ، ئاتىسىنىڭ تەختىگە ئولتۇرۇشلۇق ۋارىسلىق قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ چىگىش مەسىلىلەر تاغدەك دۆۋىلىنىپ كەتكەن بىر كېسەلمەن دۆلەتكە پادىشاھ بولغانىدى. دۆلەت ئاپپاراتلىرى ئىنتايىن چۇۋالچاق بولۇپ، بىرلىككە كەلگەن مەمۇرىي، ئەدلىيە ۋە مالىيە تۈزۈملىرى يوق ئىدى. خان جەمەتىدىكى ئىناقسىزلىق كىشىنى چۆچۈتەتتى. ھۇمايۇننىڭ باشقا ئانىدىن بولغان ئۈچ قېرىندىشى ھەدەپ ئۇنىڭدىن تەختنى تارتىۋېلىش كويىغا چۈشكەنىدى. ئۇلار گەرچە ئاتىسى بابۇرغا سادىق بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلىرى بىلەن باراۋەر بولغان ھۇمايۇننىڭ پادىشاھلىق ئورنىغا ھەسەت قىلاتتى.

ئوردىدىكى ئاقسۆڭەكلەرمۇ ھەدەپ سۇيىقەست پىلانلاپ، تەخت تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنماقتا ئىدى.

ھەربىي قوشۇننىڭ تەركىبىمۇ ئىنتايىن مۇرەككەپ

بولۇپ، چاغاتاي ئەۋلادلىرىمۇ، ئۆزبېكلەرمۇ، پارسلارمۇ، ئافغانلارمۇ، ھىندىلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىچىدىن چىققان تەۋەككۇلچىلەرنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشۇپ، ئۆزئارا زىددىيەتلىشەتتى.

ھۇمايۇن دۇچ كەلگەن مەسىلە كىچىك مەسىلە ئەمەس ئىدى. ئافغانلىقلار تېخى ئۇزۇل - كېسىل تارمار قىلىنمىغانىدى. بىخاردىكى شىرخان شەرقتە باش كۆتۈرۈپ، ھەر زامان موغۇل تەختىدىن يۈز ئۆرۈشكە تەييار تۇرغان ئافغان ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ يېڭى داھىيسىغا ئايلاندى. گۇجەرەتتىكى باھادىرشاھنىڭ ھەربىي كۈچى زور دەرىجىدە كۈچىيىپ، ھۇمايۇنغا كۈچلۈك تەھدىت شەكىللەندۈردى. شىرخان بىلەن باھادىرشاھ شەرق ۋە شىمال ئىككى تەرەپتىن ئۇنى قىسماققا ئالغىلى تۇردى. بۇنداق خەتەرلىك ۋەزىيەت ھەم ھەربىي تالانتقا، ھەم كۈچلۈك دىپلوماتىيە ئىقتىدارىغا ئىگە، سىياسىي سەزگۈرلۈكى يۇقىرى مۇستەملىكىچىگە جىددىي تەقەززا ئىدى. بىراق، ھۇمايۇندا بۇ خىل ئالاھىدىلىكلەرنىڭ ھېچقايسىسى يوق ئىدى.

ئەمەلىيەتتە ھۇمايۇننىڭ خاراكتېرى ئۆز - ئۆزىگە دۈشمەن ئىدى.

ئۇ بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ئاتىسى بابۇردىكىدەك پاراسەت، جۈرئەت، قەتئىي ئىرادە ۋە ئىگىلمەس - سۇنماس روھ كەمچىل ئىدى.

يىراقنى كۆرەرلىكى بولمىغان ھۇمايۇن ۋاقىتلىق غەلىبىلەرگىلا مەست بولۇپ كېتىپ، ھەدېسىلا ئەپيۇن چېكىپ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇنداق پەيتلەردە ئۇنىڭ دۈشمەنلىرى پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ كۈچ

توپلاپ، ئۇنىڭغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكىلى تەق بولۇپ تۇراتتى.

ھۇمايۇن تۇغما ئاق كۆڭۈل بولۇپ، دۈشمەنلىرىنى جازالايدىغان چاغدا، ئەكسىچە رەھىمدىل بولۇپ قالاتتى. بۇنداق ئورۇنسىز رەھىمدىللىك كۆپ ھاللاردا دۈشمەنلىرىگە پۇرسەت يارىتىپ بېرىپ، ئاخىرىدا يەنە ئۆز بېشىغا بالا بولۇپ قالاتتى.

ئۇ كۆڭۈل ئېچىشقا ئامراق ئىدى. يالغۇزلۇقنى پەقەت ياقتۇرمايتتى. ئەتراپىدىكىلەردىن سىر ساقلاشنى بىلمەيتتى.

ھۇمايۇن خۇسۇسىي تۇرمۇشتا كۆڭۈلدىكىدەك ھەمراھ، سادىق، ۋاپادار دوست بولسىمۇ، لېكىن پادىشاھلىق قىلىشقا كەلگەندە ناباب ئىدى.

ئۇنىڭ ئىسمى گەرچە بەخت قۇشى دېگەن مەنىدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ سەلتەنەت ئىشلىرىدا ئەكسىچە بەكمۇ بەختسىز بولۇپ قالدى.

بابۇر ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇ پۈتۈن ھىندىستاننى بويسۇندۇرماقچى بولدى. بىراق، ئۇ ئەمدىلا ھەربىي يۈرۈشنى باشلاپ تۇرۇشىغا، كەينى تەرىپىدىن ئافغانلىقلارنىڭ سەردارى شىرخان ئەگرەگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ كىردى.

ھۇمايۇن ئەسكەرلىرىنى دەرھال چېكىندۈرۈپ، شىرخاننىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. شىرخان ئۇزاق ئۆتمەي ھۇمايۇندىن يېڭىلىپ، ئەگرەدىن چېكىندى. ھۇمايۇن ئۇنىڭ كەينىدىن تاپ باستۇرۇپ قوغلىدى. شىرخان تاغ ئۈستىدىكى بىر قەلئەگە ئەسكەرلىرى

بىلەن بېكىنىۋېلىپ، ئۆزىنى دالدىغا ئالغان بولدى. بۇ ۋاقىتتا ھۇمايۇن ئۇنى قوغلاشتىن باش تارتىپ، ئۆز غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپا بىلەن توققۇز ئاينى مەست ـ ئەلەس بولۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى.

شۇ كۈنلەردە ھىندىستاننىڭ يامغۇرلۇق پەسلى باشلاندى. كۈن ـ كۈنلەپ توختىماي ياغقان يامغۇردا دەريالار تېشىپ، يوللار توسۇلۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ھۇمايۇننىڭ ئاشلىق قاتارلىق ئارقا سەپ تەمىناتىمۇ بىراقلا ئۈزۈلۈپ قالدى.

دەل مۇشۇ پۇرسەتنى پايلاپ تۇرغان شىرخان تاغ ئۈستىدىكى قورغاندىن چىقىپ ھۇمايۇنغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. ھۇمايۇننىڭ ئەسكەرلىرى تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن ساراسىمىگە چۈشۈپ پاتىپاراق بولۇپ كەتتى.

ھۇمايۇن گەرچە ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىشقا بەل باغلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەسكەرلىرى ۋە ئاتلىرى نەم ھاۋادا بوشىشىپ، ماغدۇرسىزلىنىپ كەتكەننىڭ ئۈستىگە، ئارقا ـ ئارقىدىن كېسەل بولۇپ يىقىلغاچقا، ئامالسىز شىرخان بىلەن سۈلھىگە كېلىشىشكە مەجبۇر بولدى. سۈلھىدىكى شەرتلەرگە ئاساسەن، شىرخان بىنگال دىيارىنى مۇستەقىل خان بولۇپ سورايدىغان بولدى.

ھۇمايۇن سۈلھى تۈزگەندىن كېيىن ئەسكەرلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئەگرەگە قايتىشقا ھازىرلاندى. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى گانگى دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلگەندە، ئاتلار بەك ھېرىپ كەتكەچكە، بىر نەچچە كۈن دەم ئېلىپ، ئاندىن دەريادىن ئۆتمەكچى بولدى.

يېرىم كېچىدە ھۇمايۇننىڭ ئەسكەرلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا

ياتقاندا، توساتتىن تەرەپ ـ تەرەپتىن نەرە تارتقان ئاۋازلار ئاڭلاندى. شىرخاننىڭ لەشكەرلىرى شىرىن ئۇيقۇدا ياتقان ھۇمايۇن قوشۇنلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ كەلگەنىدى.
شىرخان ھۇمايۇن بىلەن تۈزۈشكەن توختامغىمۇ رازى بولماي، ھۇمايۇننى ئۆلتۈرۈپ ياكى ئىككىنچى باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىپ، پۈتكۈل شىمالىي ھىندىستاننى ئىگىلەپ، ھىندىستان پادىشاھى بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى.
ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغان ھۇمايۇن قوشۇنى ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە شىددەتلىك قەتلىئامغا دۇچ كېلىپ، تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ئۆلۈپ كەتتى. ھۇمايۇن بىر نەچچە مەھرەملىرى بىلەنلا ئاتقا مىنىپ دەرياغا ئۆزىنى ئېتىپ، قارشى قىرغاققا ئاران ئۈزۈپ چىقىۋالدى. دەريادا سۇ ئۇلۇغ بولغاچقا، ھۇمايۇن سۇغا غەرق بولۇپ تۇنجۇقۇپ ئۆلگىلى تاس قالدى. بۇ چاغدا تۇلۇم تاڭغان بىر سۇچى ئۈزۈپ كېلىپ ھۇمايۇننى قۇتقۇزۇپ قالدى.
ھۇمايۇن ئۆز ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغان بۇ سۇچىغا رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن ئۇنى ئەگرەگە چاقىرتىپ كېلىپ، ئۆز تەختىدە ئولتۇرۇپ، ئۈچ سائەت پادىشاھلىق قىلىشىغا رۇخسەت قىلدى.
سۇچى ھۇمايۇننىڭ ئورنىدا پادىشاھلىق تەختىدە سەلتەنەت سۈرگەن ئۈچ سائەت ئىچىدە، ئۇ ھۇمايۇننى قۇتۇلدۇرۇۋالغان چاغدا ئىشلەتكەن تۇلۇمنى پارچە ـ پارچە قىلىپ كېسىپ، خاتىرە قىلىپ تارقىتىپ، كىشىلەرنىڭ قىممەتباھالىق پۇل ئورنىدا خەجلىشىگە بۇيرۇق چۈشۈردى.
ئاندىن ئۆزىنىڭ يېقىن ـ يورۇق، ئۇرۇق ـ

تۇغقان، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىغا نۇرغۇن مال ـ دۇنيا، پۇل ـ پۇچەك تارقىتىپ بەردى.

ھۇمايۇنمۇ ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىنى غىڭ قىلماي، بىرمۇ بىر ئورۇنلاپ بەردى.

شىرخان ھۇمايۇننى قاقسەنەم قىلىپ يولغا سالغاندىن كېيىن، ئۆزىنى 1539 ـ يىلى 12 ـ ئايدا پادىشاھ دەپ ئېلان قىلدى ۋە ئۆز نامىدا پۇل قۇيدۇردى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھۇمايۇن دېھلىگە بېكىنىۋىلىپ، سىرتقىمۇ چىقمىدى. ئەمما، شىرخان ھەدىسىلا ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلىپ ئارام بەرمىدى.

1540 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىكى ئۇرۇشتا ھۇمايۇن يەنە بىر قېتىم ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئۇنىڭ قىرىق مىڭ ئەسكىرى پاك ـ پاكىز قىرىلىپ تۈگىدى.

ھۇمايۇن پەنجاپقا قېچىپ كېلىپ، ئۈچ ئىنىسىدىن ياردەم سورىدى. بىراق، ئۇنىڭ ئىنىلىرى ئۇنىڭغا ياردەم بەرمەكتە يوق، ئەكسىچە ئۇنى پەنجاپتىن قوغلاپ چىقاردى. ھۇمايۇن سىندالغا قايتىپ كەلدى.

ئۈچ ئىنىسى ۋە شىرخاننىڭ ھۇجۇملىرىدا ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان ھۇمايۇن ئاخىرىدا، ھەتتا ھىندى تۇپرىقىدا پۇت تىققۇدەك ئورۇنغىمۇ ئېرىشەلمىدى. شۇڭا، ئۇ ئامالسىز پارس زېمىنىغا چېكىنىپ، ئون بەش يىللىق سەرگەردانلىق ھاياتىنى باشلىدى.

بابۇرنىڭ قولىدا تىكلەنگەن موغۇل سەلتەنىتى ھۇمايۇننىڭ قولىدا ۋاقىتلىق يوقالدى.

شىرخان دېھلى ۋە ئەگرەنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئون بەش يىللىق سۇر پادىشاھلىقىنى قۇردى ۋە ئۆزىنى

شىرشاھ دەپ ئېلان قىلدى.

ئۇ زېمىنلىرىنى راجىستان، مەرۋە، پەنجاپ، مورتان ۋە سىندالغىچە كېڭەيتتى.

ھۇمايۇننىڭ قايتا ھۇجۇم قىلىپ كېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، شىرخان ھوقۇق يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشكەن مۇستەبىت سىياسىي تۈزۈم ئورناتتى. مەمۇرىيەت، ئەدلىيە، ھەربىي ئىشلار، دىن قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قاتار ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ باردى. ئۇ سۇر خانىدانلىقىنى قۇدرەتلىك بىر دۆلەتكە ئايلاندۇرۇپ توختىدى.

شىرخان 1545 ـ يىلى تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ دۆلىتى تازا روناق تېپىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، توساتتىن پارتلاتقۇچ دورىدا پارتلاپ ئۆلۈپ كەتتى.

ھىندىستاننىڭ ئوتتۇرا ئەسىر تارىخىدا شىرخان ئالاھىدە بىر شەخس ئىدى. ئۇ باتۇر جەڭچى ۋە ئۇتتۇقلۇق ئىشغالىيەتچى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەبىئىي تالانتى ۋە تۇغما ئىقتىدارىغا تايىنىپ، تۆۋەن ئىجتىمائىي قاتلامدىن ئۆسۈپ چىقىپ، ئافغان خەلقىنىڭ داھىيسىغا ۋە ھىندىستان تارىخىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئىستېلاچىلارنىڭ بىرىگە ئايلانغانىدى.

ھىندىستان تۇپرىقىنى شىرخانغا تارتقۇزۇپ قويۇپ، ئون يىلغا يېقىن سەرگەردان بولۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولغان ھۇمايۇن شىرخاننىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ھىندىستاننى قايتۇرۇۋالىدىغان پۇرسەتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى پەملىدى.

ھۇمايۇن ئون يىلدىن كېيىن پىرسسىيىدىكى

سەفەۋىيلەر خانلىقىنىڭ ياردىمى بىلەن ھىندىستان تۇزلەڭلىكىگە قايتىدىن ئەسكەر چىقاردى. لاھور، دېھلى ۋە ئەگرەنى ئىگىلەپ موغۇل پادىشاھلىقىنى يېڭىۋاشتىن ئەسلىگە كەلتۈرگەن بولدى. بىراق، ئۇ دۆلەت ئىشلىرىنى ئىزىغا سېلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي، يەتتە ئاي ئۆتەر - ئۆتمەيلا ۋاقىتسىز قازا قىلدى. كىچىك ئەكبەر ۋەلىئەھدلىككە تەيىنلەندى.

قورچاق بالا پادىشاھ

ئەكبەر ئاتىسى ھۇمايۇن سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن كۈنلەردە تۇغۇلغان بولغاچقا، كىچىك چېغىدىلا ئېغىر رىيازەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەنىدى. ھۇمايۇن سىندىدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن 1542 - يىللارنىڭ بېشىدا ھەمىدە بانۇ بىگىم بىلەن توي قىلدى. ھەمىدە بانۇ بىگىم شېرىن ئەلى ئانبارنىڭ قىزى ئىدى. شېرىن ئەلى ھۇمايۇننىڭ ئىنىسى سەندەلنىڭ ئۇستازى ئىدى.

توي قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ھۇمايۇن سىندىدىن ئەركىتكە كۆچۈپ كەلدى. ئەكبەر 1542 - يىلى 11 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئەركىتتە تۇغۇلدى.

تۈركلەرنىڭ ئادىتىدە تۇنجى شاھزادە تۇغۇلغان ۋاقىتتا پادىشاھ ئۇنچە - مەرۋايىتلارنى ۋەزىر - ۋۇزرالارغا چاچقۇ قىلىپ چېچىپ تەبرىكلەيدىغان ئادەت بار ئىدى. بىراق، ئەينى ۋاقىتتا ھۇمايۇن نامرات بولغاچقا، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن ئەتىردىن باشقا ھېچنېمە چىقمىدى. ئۇ ئۆزىگە ئەگىشىپ يۈرگەن ئەمىرلەرگە ئەتىر چېچىپ تۇنجى ئوغلىنى تەبرىكلىگەن بولدى.

ھۇمايۇن تۇنجى ئوغلى تۇغۇلغان چاغدا شۇنداق دېگەنىدى:

— ئوغلۇم پادىشاھ بولغاندا زېمىنۇ ئاسمان خۇشپۇراقلارغا تولغاي! مەن ئۇنىڭغا ئۇلۇغلۇقنى

بىلدۈرىدىغان «ئەكبەر» دەپ ئات قويدۇم. ئۇ چوڭ بولغاندا ئۇلۇغ پادىشاھ بولغاي!

ھۇمايۇننىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەكبەر ھەقىقەتەن دۇنيادا تەڭدىشى يوق كاتتا پادىشاھلاردىن بولۇپ قالدى ۋە ھىندىستانغا تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن گۈللىنىشلەرنى ئېلىپ كەلدى. شۇڭا، ئارىدىن تۆت ـ بەش يۈز يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئىجتىھاتلىق ئۆزبېك يازغۇچىسى پىرىمقۇل قادىر بىزگە ئەكبەرنىڭ شانلىق ھاياتى ھەققىدىكى ئاجايىپ ھېكايىلەرنى زوق ـ شوق بىلەن سۆزلەپ بېرىدۇ. . .

ئەكبەرنىڭ بالىلىق چاغلىرى ئاتىسى بىلەن بىرلىكتە سەرسان ـ سەرگەردانلىقتا ئۆتۈپ كەتتى. ھۇمايۇن بىمەھەل پەلەمپەيدىن يىقىلىپ قازا قىلغاندا، ئەكبەر ئاران ئون ئۈچ ياشقا كىرگەنىدى.

بۇ چاغدا ئەكبەر پەنجاپ ئۆلكىسىگە باشلىق ئىدى. ئاتىسى ھۇمايۇننىڭ قەدىناس سەپدىشى بەيرەمخان ئۇنىڭغا ئاتالىق بولۇپ كېلىۋاتاتتى.

ھۇمايۇننىڭ ئۆلۈم خەۋىرى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەكبەر پەنجاپتىكى كىچىك شەھەر كالانۇردىكى بىر باغدا تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزدى.

ئەكبەر كىچىك بولغاچقا بەيرەمخان سەلتەنەت ۋەكىلى بولۇپ، دۆلەتنىڭ ئەمەلى ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. بەيرەمخاننىڭ سەلتەنەت ۋەكىلى بولۇپ دەۋران سۈرگەن ۋاقتى 1556 ـ يىلىدىن 1560 ـ يىلىغىچە تۆت يىل داۋاملاشتى.

تېخى ئەمدىلا ئاتىسىنىڭ ئورنىدا موغۇل تەختىگە

ئۆلتۈرگان ئەكبەر ئىنتايىن ئېغىر بىر ۋەزىيەتكە دۇچ كەلگەنىدى: موغۇل سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى مۇقىم ئەمەس ئىدى. ھۇمايۇن قازا قىلغاندا موغۇل پادىشاھلىقىنىڭ ئەمەلى ئىگىلەپ تۇرغان زېمىنى چاغلىقلا بولۇپ، ئاران دېھلى ۋە ئەگرە بىلەنلا چەكلىنەتتى. قالغان مۇتلەق كۆپ ساندىكى ھىندى زېمىنلىرى ئافغانلىق سەردارلارنىڭ ۋە باشقا يەرلىك ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئىلكىدە ئىدى. بىر تەرەپتىن راجپۇتلار زېمىن تالىشىپ قەيسەرلىك بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. پارسلار قەندىھار ئۆلكىسىگە ھېلىدىن - ھېلىغا ھۇجۇم قىلىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇزۇن يىللىق ئۇرۇش مالىمانچىلىقى تۈپەيلى تېرىلغۇ يەرلەر خارابلىشىپ، پۇقرالار ئاچ - يالىڭاچلىق گىردابىدا زار - زار قاقشىماقتا ئىدى. ئەڭ خەتەرلىك ۋەھىمە شۇكى، ھىندى مۇرىتلىرىنىڭ ئاتامانى ھىمۇ ئەللىك مىڭ كىشىلىك ئەسكەر بىلەن دېھلىگە باستۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ھىمۇ سەزگۈر قوماندان، مول تەجرىبىگە ئىگە سىياسىئون ئىدى. ئۇ ھەش - پەش دېگۈچە دېھلى ۋە ئەگرەنى ئىگىلەپ ئۆزىنى پادىشاھ دەپ ئېلان قىلدى. ئەكبەر بايرامخاننىڭ ھىمايىسى ئاستىدا دېھلىغا جازا يۈرۈشى قىلدى. ئۇلار پەنىپەتتە ئىككى يىل تۇتۇشتى. دەسلەپتە ھىمۇ غەلىبە قىلدى. ئاخىرقى جەڭلەردە ئەكبەر تولۇق غەلىبىگە ئېرىشىپ، موغۇل پادىشاھلىقىنىڭ خانلىق تەختىنى ھىمۇنىڭ قولىدىن قايتۇرىۋالدى. بىراق، پادىشاھلىقنىڭ ئەمەلى ھوقۇقى تۆت يىلغىچە يەنىلا بايرامخاننىڭ ئىلكىدە بولدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئەكبەر ئۆزى ئاشىق بولۇپ يۈرگەن بىر نەۋرە سىڭلىسى سەلىمە بېگىمنى بەيرەمخان

بىلەن تالىشىپ قالدى. ئۇ نەۋرىلىك بولغان سەلتەنەت ۋەكىلى بەيرەمخاننىڭ ئۆزى بىلەن تەڭتۇش سەلىمەگە ساقال تاشلاپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى. ئۇنىڭدا بىردىنلا بابۇر جەمەتىدىكىلەرگە خاس غۇرۇر ئويغاندى:

— مېنىڭ پادىشاھلىقىم نەدە قالدى؟ خان ئاتا بولمىش بايرامخان شىلىلىمىزگە مۇنداقمۇ مىنىۋالامدۇ؟

ئەكبەر بىلەن ئاتالىقنىڭ ئارىسىغا دەز كەتكەنلىكىنى سەزگەن ھەمىدە بېگىم، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئەنسىرەپ ساراسىمىگە چۈشتى:

— ئەكبەرجان، ھەرگىز ئۇنىڭغا قارشى گەپ قىلماڭ. ئىغۋاگەرلەر گەپ توشۇشقا ئاران تۇرىدۇ.

— ئاڭلىسا، ئاڭلاۋەرسۇن! قورقۇپ خار بولغۇچە، مەردانە ئېلىشىپ ئۆلگەن ئەۋزەل!

— بىر - ئىككى يىل كۈچ يىغىپ دۆلەتنى ئۆز ئالدىڭىزغا باشقۇرىدىغان بولغۇچە سەۋر قىلغىنىڭىز تۈزۈك!

ئەكبەر بەيرەمخان بىلەن يۈز - تۇرانە سۆزلەشمەكچى بولۇۋېدى، ھەمىدە بېگىم توسۇپ قالدى.

ئەكبەر مانكاتتا يۈرگەن چاغلىرىدا بەيرەمخان ئۈچ كۈن توي بېرىپ، ئامالسىز قالغان سەلىمە بېگىمگە ئۆيلەندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەكبەر بىلەن بەيرەمخان ئوتتۇرىسىدىكى ھاڭ بارغانسېرى يوغىناۋەردى. ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە ئاتالىققا قارشى نارازىلىقلار كۈنسېرى كۈچەيدى.

هوقۇق تارتىشىش

ئەكبەر كېچىلەپ ئۇخلىماي تولغىنىپ، بەيرەمخاننى هاكىمىيەت ئۈستىدىن قانداق چۈشۈرۈشنى ئويلاپ چىقاتتى. ئاتالىق ئۇنىڭغا دائىم: «دۈشمەننى غەپلەتتە قالدۇرۇپ، شىردەك ئېتىلىشنى ئۆگىنىڭ!» دەپ تەلىم بېرەتتى. ئەكبەر ئەنە شۇ تەلىمنى ئېسىدە چىڭ ساقلاپ، پىنھان نىيەتلىرىنى ئەگرەدىكى هېچ كىشىگە سەزدۈرمىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىخەتەررەك جاي دېھلى ئىدى. ئەڭ ئىشەنچلىك كىشىلىرىمۇ شۇياقتا ئىدى. ئەكبەر بەيرەمخاننى هاكىمىيەتتىن يىقىتىش قارارىنى دېھلىغا بېرىپ ئېلان قىلماقچى بولدى ـ دە، بەيرەمخان بىلەن گويا ئارىسىدا هېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك چاندۇرماي خوشلاشتى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەقەلەر بىردىنلا دەريا تېشىپ، ئەتراپنى سەل باسقاندەك ۋەھىمىلىك تۈس ئالدى. ئەكبەر دېھلىغا بېرىپ ئۇزۇن ئۆتمەي تەختنى قولغا ئېلىشنىڭ جىمى تەييارلىقلىرىنى تەق قىلىپ قويدى ـ دە، ئۆزىنى دۆلەتنى باشقۇرالمىغۇدەك دەرىجىدە تەجرىبىسىز ۋە كىچىك هېسابلاپ يۈرگەن بەيرەمخانغا خەت ئەۋەتتى: «بابۇر خاندانىدا قىرىق يىل داۋامىدا قىلغان خىزمەتلىرىڭىز ئالەمگە مەشھۇردۇر. هەزرىتى ئاتام بىلەن بىز ياخشىلىقلىرىڭىزنى دائىم مۇناسىپ ئۇسۇلدا تەقدىرلەشكە ئىنتىلدۇق. دەرگاھىمىزدا ئەڭ يۇقىرى هۆرمەتتە بولدىڭىز. كۆڭلىڭىز خالىغان كۆپ

نەرسىلەرگە ئېرىشتىڭىز. بىز ياش بولغانلىقىمىز ئۈچۈن تۆت يىلدىن بىرى سەلتەنەت ۋەكىلى بولۇپ دۆلەتنى باشقۇردىڭىز. «ئادالەتنى ئاتىمىزدىنمۇ ئۈستۈن ئورۇندا قويۇشىمىز كېرەك» دېگەن سۆزلىرىڭىز خاتىرەمگە نەقىشلەنگەن. مەنمۇ شۇ ئېتىقادقا تايىنىپ ئىش قىلماقچىمەن. باشقىلارغا سان - ساناقسىز ئىنئاملارنى بېرىپ، ساخاۋەت كۆرسەتتىڭىز. ئەمما، بىزنىڭ شەخسىي خىراجەتلىرىمىزدىن مەبلەغنى تېجەپ، بىزنى موھتاج قىلىپ قويدىڭىز. قايسى بىرىنى ئېيتايكى، يامان ئادەملەرنى ئەزىزلەپ، بىزگە ئەڭ يېقىن كىشىلەرنى تۆھمەت بىلەن جازالاتتىڭىز. سۆز كار قىلمايدىغانلىقىغا قايتا - قايتا ئىشەنگىنىمدىن كېيىن، ھاكىمىيەتنى ئۆز قولۇمغا ئېلىشنى قەتئىي قارار قىلدىم. خەزىنىچىگە پەرمان ئەۋەتىلدى. بۈگۈندىن ئېتىبارەن بىزنىڭ مۆھرىمىز ۋە رۇخسىتىمىزسىز ھېچكىمگە بىرەر تەڭگە بېرىلمىسۇن. بارلىق دۆلەت مەھكىمىلىرى پەقەت بىزنىڭ كۆرسەتمىمىز بويىچە ئىش ئېلىپ بارسۇن. ھەجگە بېرىشىڭىز مەقسەتكە مۇۋاپىقتۇر. بىخەتەر ھەج قىلىپ كېلىشىڭىز ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بارلىق قوغدىغۇچىلار تەيىنلىنىدۇ. پەرمان قىلىدۇقكى، مال - مۈلكىڭىزگە ھېچكىم دەخلى قىلمايدۇ. ئۆي - جايىڭىز، خىزمەتكارلىرىڭىز ھەممىسى ئۆز ئىختىيارىڭىزدا قالغاي. ئەگەر بىزگە ئىمكان بەرسىڭىز، سىزنى ھەمىشە ئاتىمىز ئورنىدا ئەزىزلەيمىز، بارلىق ھۇجۇملاردىن ھىمايە قىلىمىز. سىز مېنى قەتئىيلىككە ئۈگەتتىڭىز. شاگىرتىڭىز ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا قەتئىي كىرىشكەندە، بۇنىڭدىن خاپا بولمىغايسىز،

بەلكى ياردەم بەرگەيسىز. . . »
بەيرەمخان ھەممە يىقىنلىرى ۋە ئائىلە ئەزالىرىغا دەرھال كۆچ تولپاشنى بۇيرۇدى ۋە تىزلىك بىلەن ئەگرەدىن كۆچۈشكە باشلىدى. ئۇ ئەكبەرگە جاۋاب خەت ئەۋەتتى: «ئەمىرزادەم! مەن ھەج يولىدا ھالاك بولۇشنى خالىمايمەن! مەن سىزنى پەرزەنتىمدىن ئارتۇق كۆرۈپ، مېھرىمنى بەردىم. ئاقىۋەت شۇ بولدىمۇ؟ »
بەيرەمخان مىگدىن دىن ئارتۇق سادىق كىشىلىرى بىلەن بىكەنىرگە قاراپ يول ئالدى. ئارقىدىن ئەكبەرنىڭ تۆت سەركەردىسى بىرلىشىپ، بەيرەمخاننىڭكىدىن ئۈچ باراۋەر قوشۇن بىلەن مۇھاسىرىگە ئېلىپ دەمبەس قەدەم يېتىپ كەلدى. شۇ ئارىدا بىر چاپارمەن بەيرەمخانغا ئەكبەرنىڭ مەكتۇبىنى يەتكۈزدى: «سىز زامانىمىزنىڭ ئەڭ بۈيۈك دانىشمىنى بولغانلىقىڭىز ئۈچۈن بىز سىزنى خان ئاتا دەپ ئۇلۇغلايتتۇق. شۇ ئېھتىرامىمىز ھېلىھەم يوقالغىنى يوق. ئارىدىكى كۆچ نىسبىتىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىز. ئەگەر سىز يېڭىلسىڭىز، بۇ مەن ئۈچۈن قارا كۈندۇر. چۈنكى، ئاتا ـ بالىدەك ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن جەڭ قىلىپ قان تۆكۈشىنى خۇدامۇ كەچۈرمەس، تارىخمۇ ھەم. ئوچۇق ئېيتاي: مەن سىز بىلەن ئۇرۇشۇشنى خالىمايمەن. بىرىنچى بولۇپ ئوق ئاتماسلىق ھەققىدە پەرمان بەرگەنمەن. سىزدىن ئىلتىماس، ئاداۋەت يولىدىن قايتىڭ. ھەجگە بارغۇڭىز كەلمىسە، سارايغا قايتىڭ. بىز سىزنى ئەڭ زور ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالىمىز».
ئەكبەر بەيرەمخان كېلىدىغان چاغدا سارايغا چىرايلىق پاياندار سالدۇردى. بەيرەمخان ئەكبەرگە يىقىنلاشقاندا بىر

تىزىنى قويۇپ يۈكۈنمەكچى بولۇۋېدى، ئەكبەر ئالدىغا كېلىپ، قولىدىن تۇتۇپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ:

— خان ئاتا! — دېدى.

بۇ قەدەر ئىللىق مۇئامىلىنى كۈتمىگەن بەيرەمخان ئەكبەرنى باغرىغا تارتىپ، يۈزىنى ئۇنىڭ يەلكىسىگە قويدى ـ دە، يىغلاپ تاشلىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە بەيرەمخان پىتنە ـ پاساتقا تولغان سارايدىن كەتمىسە بولمايدىغانلىقىنى سەزدى ـ دە، مېڭىشقا بىر كۈن قالغاندا ئەكبەرنىڭ خاس ھۇجرىسىغا كىردى:

— ئۆزۈمنىمۇ، سەلىمە بېگىمنىمۇ بىھۇدە ئازابلارغا قويغىنىمنى كېيىنرەك سەزدىم. سەلىمە بېگىم ئەگرەدە قالىدۇ. ئەگەر كۆڭلۈم تۇگىسە سەلىمە بېگىمنى ھېمايىسىز قالدۇرماسسىز.

ئەكبەرنىڭ تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى:

— خان ئاتا، سىزنى تەڭرىم ئۆزى ساقلىسۇن! ھەجدىن قايتىپ ئۇدۇل سارايغا كېلىڭ. بىز سىزنى كۈتىمىز!

— قايتالماسلىقىم مۇمكىن!

ئۇلار مەيۈس خوشلاشتى.

بەيرەمخان پەتەنگە كەلگەندە ئەينى چاغدا بەيرەمخاننىڭ قولىدا ئۆلگەن تۇردىبەگنىڭ ئوغلى مۇبارەك بەيرەمخاننى ھەمراھلىرى بىلەن پايلاپ تۇرۇپ، پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئەكبەر ئاتالىقىنىڭ ئەگرەدىكى ئۆيىگە پاتىھەگە بارغاندا، ئىچكى ھويلىغا كىرىپ سەلىمە بېگىمدىن كۆڭۈل سورىدى. ئەكبەرگە ئۇ ھېلىھەم بۇرۇنقىدەك گۈزەل كۆرۈنەتتى.

بەيرەمخاننىڭ يىگىرمىسى، قىرىقى ۋە باشقا مۇراسىملىرى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن سەلىمە بېگىم هازىدارلىق كىيىملىرىنى تاشلىدى. باغلاردا كۆزلۈك گۈللەر هۆپپىدە ئېچىلغان كۈنلەردە ئەكبەر ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى. ھەمىدە بېگىمنىڭ نەۋرە كۆرگۈسى كېلەتتى. بىراق، ئۇنىڭغا سەلىمەدەك چوكاننى ھەرگىز ئېلىپ بەرگۈسى يوق ئىدى.
ئەكبەر چىڭ تۇرۇۋالدى:
— سەلىمەنىڭ بىزنى دەپ بەيرەمخانغا تەگكەنلىكىنى ئېسىڭىزدىن چىقىرىپ قويدىڭىزمۇ؟
ھەمىدە بېگىم ئامالسىز توي تەييارلىقىغا كىرىشتى. مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى توي ئاددىي ئۆتكۈزۈلدى. ئىككى تەشنا قەلب ئاخىر بىر - بىرىنىڭ مېھرىگە قاندى.

دىندىن چىققان دەھرى

ھىندىستاندا ئەسىرلەر بويى يولغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان ئادالەتسىز سېلىقلار ھېلىدىن ـ ھېلىغا ھىندى پۇقرالىرىنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ تۇراتتى. جىزيە سېلىقى بۇنىڭ تىپىك بىر مىسالى ئىدى. چۈنكى، بۇ سېلىق غەيرىي دىندىكىلەردىن ئېلىنىپ، مۇسۇلمانلاردىن ئېلىنمايتتى. ھىندىستاندا ئەكبەر تەختكە چىققۇچە بولغان ئارىلىقتا ئونلاپ مۇسۇلمان پادىشاھلىرى ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن بىرەرسىمۇ بۇ ئادالەتسىز سېلىقنى بىكار قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدى.

مۇسۇلمان ـ ھىندى خەلقلىرىنى بىر ـ بىرىگە قارشى قىلىپ قويماستىن، ئېلىم ـ بېرىم ۋە ئالۋاڭ ـ سېلىق ئىشلىرىدا ئۇلارنى تەڭ كۆرۈشنى ئەكبەرمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

ئەكبەر تەختكە چىقىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا جىزيە سېلىقىنى بىر يىلغىچە بىكار قىلدى. تەمەگەر دىنىي پېشىۋالار بۇ ئىشنى باھانە قىلىپ گانگ دەرياسى بويىدا ھاكىملىق قىلىۋاتقان ئەلىقۇلىخان ۋە باھادىرخانلارنى ئەكبەرگە قارشى قوزغاتتى. جىزيە سېلىقىدىن چوڭ نەپ ئېلىۋاتقان بەگلەر ئەكبەرنى «دىندىن چىققان دەھرى!» دەپ ئېلان قىلىشتى. خۇتبىنى ئەكبەرنىڭ كابۇلدىكى ئىنىسى مۇھەممەد ھەكىم نامىغا ئوقۇشقا باشلىدى.

پەنجاپتىكى مۇتەئەسسىپلەرمۇ ئەلىقۇلىخانغا قوشۇلۇپ،

ئەكبەرگە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتىشقا ئۇرۇندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەكبەر جىزيە سېلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. شۇنداقتىمۇ ئەلىقۇلىخان ئۇنىڭ هاكىمىيىتىنى ئېتىراپ قىلماي، گانگ دەرياسى بويىدا ئەكبەرگە قارشى قىلىچ كۆتۈرۈپ چىقتى. بۇ جەڭدە ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئىنىسى باهادىرخانمۇ بىراقلا هالاك بولدى.

ئەكبەر بەگلەرنىڭ ئىسيانلىرىنى بېسىقتۇرۇپ بولالماي يۈرگەندە، دېهقانلار غوۋغا كۆتۈردى. ئەگرە ئەتراپلىرىدىكى دېهقانلار سېلىق يىغىش هوقۇقىنى دۆلەتتىن سېتىۋالغان پۇلدارلارنى ئۆلتۈرۈپ، پۇللىرىنى بۇلاپ كەتتى. سېلىقنى كۆتۈرە ئالغان بۇ پۇلدارلارمۇ هەقىقەتەن هەددىدىن ئاشقانىدى. ئۇلار سېلىق يىغىش هوقۇقىنى ئەكبەردىن سېتىۋالغاندىن كېيىن، ئىنساپنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، دېهقانلاردىن سېلىقنى ئۈچ هەسسە ئارتۇق يىغىپ، ئىككى هەسسىسىنى ئۆزلىرى ئېلىشىپ، جازانىخورلاردىنمۇ ئاشۇرۇۋېتىشكەنىدى. ئەكبەر ئۇلارنى جازاغا تارتتى. سېلىق مەهكىمىلىرىگە ئىنساپلىق ئادەملەرنى قويۇشقا باشلىدى.

ئەكبەر تەختكە چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا هىندىستاندىكى غەيرىي مۇسۇلمان پۇقرالىرى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈش مەقسىتىدە، راجپۇتلار ئاقساقىلىنىڭ بىر ساهىبجامال قىزىغا ئۆيلەندى ۋە راجپۇتلارنى هەدەپ يېنىغا تارتتى. شۇنداقتىمۇ چېتار سەركەردىسى جايمالغا ئوخشاش جاهىل بەگلەر ئەكبەرگە بويۇن تولغاپ كېلىۋاتاتتى.

دېهلىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن بەش ـ ئالتە يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان چېتار قەلئەسى مۇستەهكەم سېپىللار بىلەن قورشالغانىدى. بىر ۋاقىتلاردا ئاتىسى

ھۇمايۇننىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان بۇ ۋىلايەتنى تىنچ يول بىلەن مەركىزىي دۆلەتكە قوشماقچى بولغان ئەكبەر قىيناغىسى مەن سىنىخنى چېتار سەركەردىسى جايمالنىڭ يېنىغا ئەۋەتتى. ئەمما، مەن سىنىخ چېتار قەلئەسىگە بارغاندا جايمال ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئەپلەشىشنى راۋا كۆرمىدى.

مەن سىنىخ قەلئە ئىچىدىكى بىر ئۆيدە ئۈچ سائەت بىتاقەت بولۇپ كۈتۈپ، ئاخىر نەتىجىسىز قايتىپ كەتتى. دەرغەزەپ بولغان ئەكبەر چېتار قەلئەسىگە قىلىچ تارتىپ كەلدى. بىراق، چېتار تۆت ئايغىچە جايمالنىڭ باشچىلىقىدا قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئەكبەرگە دەرۋازا ئاچمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەكبەر لەشكەرلىرىگە قەلئە تېمى ئاستىدىن لەخمە قېزىشنى بۇيرۇدى.

يەتتە - سەككىز مىڭ ئادەم قازغان لەخمىگە دورا قويۇپ پارتلاتسا، ھەر قانداق مۇستەھكەم سېپىلمۇ غۇلىماي قالمايتتى. بۇنىڭدىن ئەنسىرىگەن قەلئە قوغدىغۇچىلىرى توپ - توپ بولۇپ قەلئە ئۈستىدىكى قوھتىلارغا چىقتى - دە، پەستە لەخمە قېزىۋاتقانلارنىڭ ئۈستىگە ئېغىر تاشلارنى، كۆيۈۋاتقان ياغاچلارنى تاشلاشقا باشلىدى. «تۇرا» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ قالقانلار ئەكبەرنىڭ ئادەملىرىنى ئوق ۋە تاش، ياغاچلاردىن ھىمايە قىلىپ تۇراتتى. يېڭى - يېڭى كۈچلەر شۇ قالقاننىڭ ھىمايىسىدە سېپىل تۈۋىگە يېتىپ كېلىپ، قالقاننى مۇرىسى بىلەن كۆتۈرۈپ تۇرۇپ لەخمە قازاتتى.

ئەكبەر سېپىل بىلەن تەڭ تۇرغان تۆپىلىك ئۈستىدە شاخ- شۇمبا ۋە تاشلار پاناھىدا جايمالنىڭ سېپىل ئۈستىگە چىقىشىنى پايلاپ ئولتۇردى. پەستە ھۇجۇم كۈچىيىپ

كەتكەچكە، جايمال قوغدىغۇچىلارغا باشچىلىق قىلىش ئۈچۈن سىپىل ئۈستىدە پەيدا بولدى. دەل مۇشۇ پۇرسەتنى پايلاپ تۇرغان ئەكبەر «ناۋەك» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ياغا ئوق سالدۇرۇپ، جايمالنى چەنلەپ ئاتتى. ئەكبەر كۆتۈرمە ئۈستىدىن ئاتقان ئوق جايمالنىڭ سول كۆكرىكىگە شۇنداق زىلىم بىلەن سانچىلدىكى، قوۋۇرغىلىرىنى تېشىپ، ئىچىگە ئۆتۈپلا كەتتى. جايمال شۇ كۇنىلا جان بەردى. سەركەردىسىدىن ئايرىلغان چىتارلىقلار غەلىبىدىن ئۈمىدىنى ئۈزدى. ئاياللار ئادىتى بويىچە دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشمەسلىك ئۈچۈن ئۆزلىرىنى يىنىپ تۇرغان گۈلخانغا تاشلاپ، كۆيۈپ ئۆلۈشتى. تىرىك قالغان يىگىتلەر جەڭدە شېھىت بولۇشقا بەل باغلىغان راجپۇتلار كىيىدىغان ئەرغۇۋان رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىشىپ، قەلئە دەرۋازىسىنى ئەكبەرگە ئېچىپ سالام بەردى. بۇ غەلىبە ھىندى زېمىنىغا پۇر كېتىپ، ئەكبەرنىڭ ئىناۋىتىنى بىراقلا ئۆستۈرۈۋەتتى.

يېڭىچە سىياسەت

ئەكبەر ھىندى خەلقىگە يېڭىچە سىياسەت قوللىنىشقا باشلىدى. بۇ ئەھۋال دۆلەتكىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ شەخسىي ھاياتىغىمۇ كۈتۈلمىگەن كۆڭۈللۈك ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلدى. چېتارنىڭ ئېلىنىشىدا ئەكبەر ئۆزى باش بولۇپ جاسارەت كۆرسەتتى. ئۆز ئوقىدا جان بەرگەن جايمالغا دۈشمىنى بولسىمۇ قەھرىمانلىقىغا قايىل بولۇپ ئەگرەدە ھەيكەل تۇرغۇزدى. سارايدا بىھاگۋەن داس، تا دەرمال قاتارلىق ھىندىلارغا يۇقىرى مەنسەپ بەردى. غەيرىي دىندىكى ئايالى جادھەبەيگە قەلئەدە مەخسۇس ئىبادەتخانا سالدۇرۇپ بەردى. بۇ ئىشلار پۈتۈن مەملىكەتكە پۇر كەتتى. مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بويسۇنماي كەلگەن راجىپۇت، راجەلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئۆزگىرىشكە باشلىدى. چېتاردىكى جەڭ ئەكبەرنىڭ باشقا راجىپۇت قورغانلىرىنى ئېلىشقىمۇ كۈچى يېتىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەنىدى. بىھۇدە قان تۆكمەسلىك ئۈچۈن ئەكبەر بەزىدە بىھاگۋەن داسنى، بەزىدە مەن سىنىخنى دۈشمەنلىك قىلىپ تۇرغان راجىپۇت قورغانلىرىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. بۇندى ۋىلايىتى: «راجىپۇتلارمۇ سارايغا قورال ئېسىپ كىرسە، قەلئە دەرۋازىسى ئالدىغىچە نەقەرە چالدۇرۇپ بارسا، جىزيە سېلىقى تۆلىمىسە، ئاتلىرىغا پادىشاھنىڭ تامغىسىنى باستۇرمىسا بولىدۇ» دېگەن يېڭى قانۇننىڭ تۈرتكىسىدە، ئەكبەرگە تىنچ

يول بىلەن ئىتائەت كەلتۈرۈشتى. بۇندى ۋىلايىتىنىڭ باش ئاتامانى سۇرجان رائو ئىككىنچى ئوغلىنى بىر نەچچە مىڭ راجىپۇت يىگىتلىرى بىلەن ئەكبەرنىڭ خىزمىتىگە تاپشۇردى.

بۇندى ۋىلايىتى ئەكبەرنىڭ دۆلىتىگە ئىختىيارىي رەۋىشتە قوشۇلغاندىن كېيىن، غەربتە جايسالمىر، بىكەنىر، جايدىھپۇر، شەرقىي جەنۇبتا قەلەنجەر قاتارلىق راجىپۇت ۋىلايەتلىرى مەركىزىي دۆلەتكە قوشۇلۇش توغرىسىدا جىددىي ئويلىنىشقا باشلىدى. ئارىدا ياراشتۇرغۇچىلار يۇقىرىقى يېڭى قانۇندىن تاشقىرى راجىپۇت سەردارلىرىغا ئەكبەرنىڭ نامىدىن يەنە شۇنداق سۆز بېرىشتىكى، ئەگەر ئۇلار پادىشاھنى كۈيئوغۇللۇققا مۇناسىپ كۆرسە، سارايغا ئەۋەتىدىغان قىزلىرى جادھەبەيگە ئوخشاش قانۇنلۇق نىكاھتىن ئۆتىدۇ، ھىندىچە مۇراسىم قائىدىلىرىنى ئورۇنداپ، ئىززەت ـ ئېھتىرام بىلەن ياشايدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بىكەنىر سەردارى قەھانە رائو ئەكبەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۆتتى ـ دە، ئۆزىنىڭ گۈزەل قىزىنى ئەكبەرگە نىكاھلاپ بەرمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. مەخسۇس كارۋان ئەگرەدىن بىكەنىرغا بېرىپ، بۇ قىزغا پادىشاھنىڭ سوۋغا ـ سالىمىنى يەتكۈزدى. كېيىن ئۇنى قۇرداش قېرىنداشلىرى بىلەن پايتەختكە ئېلىپ كەلدى. قەلئەدە بۇ قىزمۇ جادھەبەيگە ئوخشاش ئەكبەرنىڭ نىكاھىغا ئۆتتى. ساراي ئەھلى ئۇنى قانۇنىي خانىشلاردىن بىرى دەپ ھېسابلىدى. شىرخاننى بەش ئاي ئاۋارە قىلىپ تەسلىم بولمىغان ۋە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ تىنچىغان قەلەنجەرمۇ ئەمدى ئەكبەرنىڭ دۆلىتىگە ئىختىيارىي رەۋىشتە قوشۇلدى

ۋە ئۇنىڭ ھەرىمىگە يەنە بىر گۈزەل قىزنى كىلىن قىلىپ ئەۋەتتى. يېڭى قوشۇلغان ۋىلايەتلەرنىڭ سەردارلىرى بىلەن ئالاقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئۇلار بىلەن قان ـ قېرىنداش بولۇش ناھايىتى زۆرۈر ئىدى. يېڭى سىياسەتمۇ شۇنداق قىلىشنى تەلەپ قىلاتتى. ئەمما، شەرىئەت بويىچە ئەكبەر تۆتتىن ئارتۇق خوتۇن ئالسا بولمايتتى. لېكىن، راجپۇتلارنىڭ بەزى سەردارلىرىنىڭ ئون نەچچىلەپ خوتۇنى بار ئىدى. ھىندى دىنىدا بۇنىڭغا يول قويۇلاتتى. جايسالمىر ۋە باشقا ۋىلايەتلەرنىڭ سەردارلىرى ئەكبەرنىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش كۆپ خوتۇن ئېلىشقا ھەقلىق دەپ قاراپ، ئۇنىڭ ئوردىسىغا يېڭى ـ يېڭى قىزلارنى سەپ ـ سېپى بىلەن كېلىن قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولۇشتى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەكبەر جايپۇرغا ياكى قەلەنجەرگە كۈيئوغۇل بولسا بولىدىكەنۇ، بىمىشقا رانتخامھارغا ياكى جايدھپۇرغا كۈيئوغۇل بولسا بولمايدىكەن؟ يەنە كېلىپ بۇ ۋىلايەتلەرنىڭ ئاتامانلىرى ئەكبەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ئۈچۈن بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق، بىر ـ بىرىدىن ئەقىللىق قىزلارنى ئەۋەتىشكە تەييارلانماقتا ئىدى. موللا جالالىدىن كېيىنكى ئىسلام خەلىپىلىرىدىن ئوسمان دەۋرىدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولسىمۇ، شىئە مەزھىپىدىكىلەر تا شۇ كەملەرگىچە قوللىنىپ كېلىۋاتقان «مۇتئە نىكاھ»نىڭ رەسۇلۇللا دەۋرىدە قانۇنغا كىرگۈزۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ئەكبەرگە كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا يول ئېچىپ بېرىپ، قازى كالان بولدى. ھەر قېتىم مۇتئە نىكاھى ئوقۇغاندا، پادىشاھ ئۇنىڭغا خالتا ـ خالتا پۇل ئىنئام قىلىپ تۇردى.

شەرىئەتمۇ قانۇني يول ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن،

ئەكبەر ھەر يىلى ئۆز دۆلىتىگە ئىختىيارىي رەۋىشتە قوشۇلۇۋاتقان بىر تالاي ھىندى ئاتامانلىرىغا كۈيئوغۇل بولدى. دىنىمۇ، ئاتا ـ ئانىلارمۇ، ساراي مۇھىتىمۇ بۇنى قانۇنلۇق ھېسابلايتتى. يېڭى قېرىنداشلار بولسا مەرتىۋىسىنىڭ ئۆسكەنلىكىدىن مەمنۇن ئىدى. پاراكەندە ئۆلكىلەرنى قېرىنداشلىق يولى بىلەن بىرلەشتۈرۈش مەقسىتىدە يېڭى ـ يېڭى ئاتامانلارغا كۈيئوغۇل بولغان ئەكبەر دەسلەپتە ئۆزىنىڭ يىگىتلىك كۈچى ۋە جەزبىدارلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ، خوتۇنلىرىنىڭ ئۆزىنى تالىشىشلىرىدىن «تەلىيىم ئوڭكەن» دەپ كۆڭلى توق يۈردى.

قاتمۇ قات دۈشمەن

ئەكبەر بوۋىسى بابۇر ئۆز زامانىسىدا ياقتۇرۇپ قالغان جاي سىكرىنى تەۋەررۇك بىلىپ، پايتەختنى سىكرىگە كۆچۈرۈپ كەلدى. سىكرىدە مۇتەئەسسىپ ئىسلام روھانىيلىرىنىڭ زەردىسىنى قايىنتىپ تۇرۇپ، غەيرىي دىندىكىلەرنىڭ ئىبادەتخانىلىرىنى سېلىشقىمۇ كەڭ ـ كۇشادە ئورۇن بەردى.

ئەكبەر گەرچە پايتەختنى سىكرىگە كۆچۈرۈپ كەلگەن بولسىمۇ، مۇھىم دۆلەت ئاپپاراتلىرى ۋە مەكتەپلەر دېھلىدا بولغاچقا، دېھلىغا پات ـ پات كېلىپ تۇردى. ئەكبەر دېھلىغا قىلغان بىر قېتىملىق سەپىرىدە ئۆزى تەختكە چىققاندىن كېيىن قۇرغان قىزلار مەدرىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كېتىۋېتىپ، تۇيۇقسىز سۈيىقەستكە ئۇچرىدى. ئۇ مەدرىسە تەرەپكە قايرىلىپ تۇرۇشىغا ئىككىنچى قەۋەتنىڭ ئايۋىنىدا كەسكىن بىر ھەرىكەت بايقالدى. ئېگىز تامنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان بەستلىك بىر ئادەم ئوقيا ئوقىنى ئەكبەرنىڭ سول كۆكسىنى چەنلەپ ئاتتى. ئەكبەر دەرھال ئاتنىڭ بوينىغا ئېگىلگەن بولسىمۇ، ئوقتىن پۈتۈنلەي دالدىلىنىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. كۆكرەككە چەنلەپ ئېتىلغان ئوق ئەكبەرنىڭ سول مۈرىسىگە شۇنداق قاتتىق سانچىلدىكى، ئەكبەر ھوشىدىن كېتىپ ئېگەردىن يەرگە يىقىلدى. قىزلار مەدرىسىگە كىرىپ كەلگەن يىگىتلەر دۈۋدەك بەھەيۋەت

ئادەمنى تۇتۇپ، قوللىرىنى باغلاپ سۆرەپ چىقىشتى. كۆزلىرى قۇترىغان ئۆكۈزنىڭ كۆزلىرىدەك قانغا تولغان قاتىل ئەكبەرنىڭ تىرىك قالغىنىنى كۆرۈپ باغلاقتا تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— سەندەك دىندىن قايتقان دەھرى پادىشاھنى ئۆلتۈرۈشمۇ ئازلىق قىلىدۇ! سەن ھەدىسىلا مۇرتەدلەرگە يان باستىڭ! قانچىلىغان مۆمىن مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈردۈڭ! پەيغەمبەر ئەۋلادىدىن بولغان قانچە سەئىد - خوجىلارنى قىرغىن قىلدىڭ!

قاتىلنىڭ بېشىغا قاپ كىيدۈرۈلۈپ، پۇتى باغلاندى. ئەكبەر قاتىلنى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈشكە كىمنىڭ كۈشكۈرتكەنلىكىنى ھېچ بىلەلمىدى. شەيبانزادىلەر تۇراندا تۇرۇپ، ھىندىستاندىكى ئەكبەرگە ئوق ئاتقانمىدۇ يا؟ ھازىر بۇخارا تەختىدە شەيبان ئۇرۇقىنىڭ ئەڭ ئاجىز ۋەكىلى ئابدۇللاخان ئولتۇراتتى. ئۇ ئەكبەر بىلەن مۇرەسسە يولىنى تۇتقان بولۇپ، ئىككىيلەن يېڭىۋاشتىن ئەلچى ئەۋەتىشىپ، مەكتۇپ يوللىشىپ، قىممەتباھا سوۋغىلارنى تەقدىم قىلىشقاندى. ئابدۇللاخان كېيىنكى خېتىدە ئىران شاھى تەھمەسىپنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى، سەفەۋىيلەر ئارىسىدا ئىچكى ئۇرۇش ۋە پاراكەندىچىلىك باشلانغانلىقىنى يازغان، ئۇلارغا قارشى ئىتتىپاق تۈزۈشنى ۋە ئىراننى بىرلىكتە گۇمران قىلىپ، شىئەلەر دۆلىتىنى يوقىتىش تەكلىپىنى بەرگەندى. ئەكبەر ئاتىسىغا ياخشىلىق قىلغان سەفەۋىيلەر بىلەن ئۇرۇشۇشنى خالىمايتتى. شىئە - سۈننى ئاداۋىتىنى يامان كۆرەتتى. شۇڭا، ئابدۇللاخانغا يازغان جاۋاب خېتىدە ھازىر ھىندىستاننىڭ ئىچكى ئىشلىرى ۋە كابۇل، بەدەخشان

چېگرالىرىنى تىنچىتىش بىلەن ھەلەك ئىكەنلىكىنى، ئىران يۈرۈشىگە مەيلى يوقلۇقىنى ئىزھار قىلغانىدى. ئابدۇللاخانمۇ شۇنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭلاشقا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق قوشنىسى ئەكبەرنىڭ ئالدىدىن بىر ئۆتۈپ قويغاندىن كېيىن، ئوغلى ئابدۇمۆمىننى يېنىغا ئېلىپ، خۇراسانغا يۈرۈش قىلدى. ھىرات، ئاستىراباد، ھەتتا مەشھەدنىمۇ سەفەۋىيلەردىن تارتىۋېلىپ، ئۆز دۆلىتىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندۇردى. ئابدۇللاخان خانلىقى شۇ تەرىزدە كېڭىيىپ بېرىۋەرسە، ئۇ ھامان بىر كۈنى كابۇل ھەم بەدەخشانغىمۇ تاجاۋۇز قىلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەمما، ئەكبەر ئۇنىڭ جەنۇبقا ماڭىدىغان يوللىرىنى توسۇپ تۇرىدىغان كۈچلۈك بىر توسۇق. شەيبانىزادىلەر بۇ توسۇقنى ئەكبەرگە سۇيىقەست قىلىپ ئۆلتۈرۈش يولى بىلەن ئاچماقچى بولغان بولسا ئەجەب ئەمەس ئىدى. بىراق، سوئال - سوراق ۋە ئاختۇرۇشلاردىن بۇ ھەقتە ھېچقانداق يىپ ئۇچى چىقمىدى. ئەمدى ئەكبەرنىڭ خىيالىغا گۇجارەت ۋە ئۇنىڭ جەنۇبىي قىرغاقلىرىنى ئىگىلەپ ياتقان پەرەڭلەر كەلدى. ئۇلار ئەكبەر قۇرۇۋاتقان قۇدرەتلىك دۆلەتتىن مەنپەئەتلىنەلمەيتتى. ئۇلار ھىندىستاننى پارچە - پارچە قىلىپ، ئۇنىڭ بىر ۋىلايىتىنى باشقا ۋىلايەتلەر بىلەن ئۇرۇشقا سېلىپ، ھەممىسىنى زەئىپلەشتۈرۈپ، ئاندىن ئۆزلىرى بۇ مەملىكەتكە خوجايىن بولۇشنى ئۈزۈندىن بېرى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتاتتى. گۇجارەتتە مۇزەففەر شاھنى ئەكبەرگە قارشى چىقىشقا كۈشكۈرتۈۋاتقانلارمۇ مانا مۇشۇ پەرەڭلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ گويا ئارىلىنى بېسىۋالغىنىغا ئاتمىش يىل بولغانلىقىنى، شۇنىڭدىن بېرى پۈتۈن

ھىندىستاننى ئۆزلىرىلا يۇتۇۋېلىش نىيىتىدە بولۇۋاتقانلىقىنى ئەكبەر ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ ئىككى يىلدىن بىرى گۇجارەت يۈرۈشىگە تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. مۇزەففەر شاھنى يەڭگەندىن كېيىن گوئادىكى ئىستىپلاچىلارنىمۇ دېڭىز كەينىگە ھەيدىۋەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى كېڭەشلەردە بەگ-سەركەردىلەرگە ئېيتقانىدى. ئېھتىمال، شۇلاردىن كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ بۇ نىيىتىنى پەرەڭلەرنىڭ قۇلاقلىرىغا يەتكۈزگەندۇ. ئېھتىمال، ئۇلار ئەكبەرنىڭ گۇجارەت ۋە گوئا ئارىلىغا يۈرۈش قىلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرماستىن، قاتىلنىڭ قولى بىلەن ئالدىنئالا ئۇنى ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىپ قويۇشنى ئويلىغان بولسا كېرەك.

بۇ سۇيىقەست يەنە گۇجارەت تەرەپلەردىكى ئەكبەرگە ئاستىرتىن نارازى بولۇپ يۈرگەن ئىچكى دۈشمەنلەرنىڭ ئىشى بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. شەرەفىددىن مىرزا سەمبىھال ۋىلايىتىدە ھاكىم بولغاندا زالىملىقتا ھەددىدىن ئاشقانلىقى ئۈچۈن ئەكبەر ئۇنى تەمىناتتىن مەھرۇم قىلغانىدى. ئاتا تەرەپتىن مەشھۇر خوجا ئەھرار ئەۋلادىدىن بولغان، ئانا تەرەپتىن سەمەرقەنتلىك تېمۇرىيزادە سۇلتان مەھدۇمغا چېتىشقان شەرەفىددىن مىرزا ئەكبەردىن ئاغرىنىپ، گۇجارەت تەرەپلەرگە كەتكەن، ئەكبەرنىڭ يېڭىچە سىياسىتىدىن نارازى بولغان باشقا مىرزىلار — ھۈسەيىن بايقارا ئەۋلادلىرىمۇ گۇجارەت ھۆكۈمدارى مۇزەففەرشاھ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. بەلكىم ئۇلار بۈگۈنكى كۈندە ئەكبەرنىڭ دېھلىدىكى دۈشمەنلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

قاتىل ئىككى كۈن ھوشسىز يېتىپ، ھېچ نەرسىنى

تىنماي جان بەردى. دۈشمەن ئون بولسا، گۇمان مىڭ. مۇرىسىدىكى يارا ئۈچ ئايدا ساقايغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاچچىق ئاغرىقلىرى ئەكبەرنىڭ يادىدىن چىقمىدى. تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ بىر ئۇچى تۇراندا بولسا، بىر ئۇچى ئۇزاق ياۋروپادا. ئۇيقۇسىز كېچىلەرنى ئۇ ئىچكى ـ تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ قايسىسىدىن قانداق ساقلىنىشنى ئويلاپ ئۆتكۈزەتتى.

شەيخۇلئىسلام ئابدۇللا ئەنسارى يېشى ئاتمىشتىن ئاشقان بولسىمۇ، يەنىلا تېتىك ئىدى. سەللىسى زىيادە يوغان بولۇپ ئىشىكتىن ئاران پاتاتتى، ئۇزۇن ئاق ساقىلىنىڭ ئۇچى كىندىكىگە چۈشەتتى. ئەنسارىنىڭ دىنىي ھاكىمىيىتى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا نۇرغۇن ئۆلىمالار، يۈزلەپ قۇراللىق قورۇقچىلار، شەيخۇلئىسلامغا مۇرىت بولغان بەگ ـ سەردارلار، مەسچىتتە ئۇنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ناماز ئۆتەيدىغان مىڭلاپ قوۋملەر ئۇنى ئىلاھىيەت ۋەكىلى دەپ بىلىشەتتى. ئەكبەر ئەنسارىنىڭ دىنىي ھاكىمىيىتىنى ئېتىراپ قىلمىسا، ئۇ ئىمام ۋە ئۆلىمالار، ئاۋام خەلقنى ئۇنىڭغا قارشى قوزغىتىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈشى مۇمكىن ئىدى. ئەكبەرنى ئەنسارىغا باغلاپ تۇرغان كونىچە ئېتىقاد يىپلىرى ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ئۆمۈچۈكنىڭ يېپىشقاق تورىدەك يېقىمسىز تۇيۇلاتتى. بۇ تورنى يىرتىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئەكبەر ئۆز ئەتراپىغا يېڭىچە ئىمان ۋە ئېتىقاد تەرەپدارلىرىنى توپلىشى ۋە ئۇلارغا تايىنىشى لازىم ئىدى. ئەنسارىغا ئوخشاش جاھىل روھانىلار جاي ـ جايلاردا: «پەقەت بىزلا ياخشى، باشقىلار يامان» دەپ ئۆزلىرىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇشۇپ، خۇراپىي ھاكىمىيەتلەرنى ئورنىتىشقا تىرىشۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى باشقا خەلقلەرنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىشمەيتتى. ئۇلار

باشقا دىنلارغا قىزىقسا، مۇسۇلمانلىق ئېتىقادى سۇسلىشىپ كەتكەندەك ھېس قىلىشاتتى. شۇڭا، باشقا دىندىكى نادىر كىتابلارنى مەكروھ ھېسابلىشىپ، نەزەر گۆزىرىگە ئىلىشمايتتى. ئەگەر تۇرلۇك ئۇلۇسلار بىدئەت ۋە خۇراپات تەسىرىدىن قۇتۇلسا، ئۆزلىرى ھەققىدىكى چىن ھەقىقەتنى تونۇپ يەتسە، دەھشەتلىك دىنىي ئاداۋەتلەر ئۆزلۈكىدىن يوقىلىپ كەتمەسمىدى؟ نۇرغۇن جايلاردا شەيخ ئەنسارىغا ئوخشاش خۇراپىي موللىلار ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىۋالغانىدى. ئۇلار باشقىچە پىكىردە بولغانلارنى «دەھرىي» دەپ ئېلان قىلىپ، ئۆلۈمگە بۇيرۇۋاتاتتى، زىندانغا تاشلاۋاتاتتى. ئۇلار ھەتتا، ئۇلۇغبەگدەك مەشھۇر ئالىملارنىمۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشقانىدى. . .

— ماڭا قارشى سۇيىقەست پىلانلىغانلارمۇ شۇلار، — دېدى ئەكبەر بەدىنىگە سانچىلغان يا ئوقىنىڭ ئاچچىق ئاغرىقىنى ھازىر قايتا ھېس قىلغاندەك ئازابلىنىپ.

ئېتىقادى باشقىچە بولغان ئادەملەرنى شەرقتە تاشبوران قىلىپ ئۆلتۈرىدىغان، غەربتە ئوتقا تاشلاپ ئۆلتۈرىدىغان جاھىللار ئىستىبداتى قاچان بولسا بىر كۈن يوقىتىلىشى كېرەكقۇ؟ ئەكبەر ئېتىقاد ئۆيى تەسىس قىلىپ تۇرلۇك ئېتىقاد ۋەكىللىرىنى بىر جايغا يىغىش قارارىغا كەلدى. دەرۋەقە، تۇرلۇك ئېتىقاد ۋەكىللىرى بىر جايغا يىغىلسا، ھەقىقەتنى بىلىش ئاسانراق بولاتتى. خۇراپاتلىق ۋە بىدئەتتىن ساقلانغىلى بولاتتى. ئاخىرىدا ئەنسارىلارنىڭ خۇراپىي ھاكىمىيىتىدىنمۇ قۇتۇلغىلى بولاتتى. خۇراپىي ھاكىمىيەت دىنىي ئاداۋەتلەرگە ئاساسلىناتتى. ئەكبەر دىنىي ئاداۋەتلەرنى يوقاتسا، ئەنسارىلارنىڭ تايانغان يۆلەنچۈكى غۇلاپ چۈشەتتى، ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ كېرەكتىن چىقاتتى.

ئۆلسەممۇ، ھىندى كېمىسىدە ئۆلەي...

ئىچكى دۈشمەنلەرنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ چارىلىرى بەلگىلەنگەندىن كېيىن، ئەكبەرنىڭ خىيالىنى تاشقى دۈشمەنلەر كۆپرەك بەند قىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئەشەددىيلىرى ھازىر گۇجارەت ۋە گوئا تەرەپلەردە ئىدى. ئۇلار شۇ تەرەپلەردىن مەخپىي ئادەملەرنى ئەۋەتىپ، يەنە قاتىللارنى ئەكبەرگە قارشى يوشۇرۇن رەۋىشتە ئىشقا سېلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، گۇجارەتتە ئەكبەر ئەۋەتكەن كۆزەتكۈچىلەرمۇ بىكار يۈرمەيۋاتاتتى.

ئۇلار گۇجارەتتىكى ئىچكى نىزالاردىن پايدىلىنىپ، مۇزەففەرشاھنىڭ ۋەزىرى ئەتىمادخان بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە ئورنىتىشتى.

ئەكبەر دۆلەتنىڭ چېگرىلىرىنى بۇزماستىن، قەدەممۇ قەدەم كېڭەيتىپ بارماقتا ئىدى. ئون بەش يىل داۋامىدا، گۇجارەت بىلەن ئەگرە ئارىلىقىدىكى بىكەنىر، چېتار، بۇندى، مەرۋەگە ئوخشاش ۋىلايەتلەردە ئىچكى پاراكەندىچىلىكنى تۈگەتتى. ھەتتا، ئۆمۈر بويى بابۇر ۋە ھۇمايۇنغا قارشى تۇرغان رەنە سەنگرەم سىنىخنىڭ نەۋرىسى ئۇداي سىنىخ ئەمدى ئەكبەرگە تەن بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى. ئۇنىڭ ئەتىمادخان بىلەن مەخپىي ئالاقە ئورناتقانلىقىغىمۇ ئىككى يىل بولدى. ئەمدى گۇجارەت

يۈرۈشى ئۆچۈن پۈرسەتنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى، شۇ تەرەپتىن ئاخبارات يەتكۈزۈپ تۇرغان مەخپىي كىشىلەرنىڭ مەلۇماتلىرىمۇ تەستىقلىدى.

ئەكبەر ئون مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن مىزان ئېيىدا ئەھمەدئابادقا يېقىنلاشتى. ئەتىمادخان سۆزىدە تۇرۇپ ئىككى مىڭ ئادەم بىلەن ئەكبەر تەرەپكە ئۆتتى. مۇزەففەرشاھ جەڭ قىلىشقا پېتىنالماي پايتەختنى تاشلاپ قاچتى. ئەكبەر ئەزىز كۆكەلداشنى بەش مىڭ ئەسكەر بىلەن قوغلاشقا ماڭدۇرۇپ، ئۆزى پادىشاھ سارىيىغا كىرىپ جايلاشتى.

ئەزىز كۆكە ئەتىسى پېشىن ۋاقتى بىلەن مۇزەففەرشاھنى تۇتۇپ كەلدى. بۇ شاھ قىرىق ياشلاردىكى، سېمىز، قارا ئادەم ئىكەن. ئۆزى شۇنچە يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان سارايىنى ئەمدى ئەكبەرنىڭ ئىگىلەپ ئالغانلىقىنى كۆرۈپ، يۈزلىرى ئەلەمدىن كۆكىرىپ كەتتى. بىراق، جېنى شىرىن كېلىپ، ئەكبەر ئولتۇرغان تەخت ئۇدۇلىدا تەزىمگە ئېگىلدى. ئوڭ قولىنىڭ ئارقىسىنى ئاۋۋال يەرگە تەگكۈزۈپ، كېيىن بېشى ئۈستىگە ئېگىز كۆتۈردى ـ دە، تەسلىم بەجا كەلتۈردى.

لېكىن، ئەھمەدئابادنىڭ جەڭسىز ئېلىنغانلىقىدىن كۆڭلى سۆيۈنۈپ، دىلى يۇمشاپ قالغان ئەكبەر تىز چۆكۈپ تەسلىم بولغان ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇشنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرمىدى.

مۇزەففەرشاھنى تۇتۇپ كەلگەن ئەزىز كۆكەگە خانى ئەزەم ئۇنۋانىنى بەردى. ئەكبەر ئۇنى ئەھمەدئابادقا ھاكىم قىلىپ تەيىنلىدى ـ دە، ئۆزى بەش مىڭ ئەسكىرى بىلەن دېڭىز بويىدىكى سۇرات بەندەرگە يول ئالدى.

ئاخىرقى ئۈچى ئۈپۈقلارغا تۈتىشىپ كەتكەن دېڭىز ئىچىدە يوغان كېمىلەرمۇ مۆشۈك مايىقىدىنمۇ كىچىك كۆرۈنەتتى. ئەكبەر ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم دېڭىز كېمىسىدە ئولتۇرۇپ، ئاتا - بوۋىلىرى كۆرۈپ باقمىغان گوئا ئارىلىغىچە ئۈزۈپ باردى. گوئانى ئۆزلىرىنىڭ قىلىۋالغان ۋە دېڭىز يولىغا خوجايىنلىق قىلىۋاتقان پەرەڭلەر ئەكبەرگە ئىلتىپات كۆرسەتكەن بولۇپ، ئۇنى ئەڭ چوڭ كېمىلەردە سەيلە قىلدۇرماقچى بولۇشتى:

— ئۆلسەممۇ، ھىندى كېمىسىدە ئۆلەي! — دېدى ئەكبەر ۋە گوئانىڭ پورتۇگالىيىلىك ھاكىمىدىن تەرجىمان ئارقىلىق سورىدى، — دېمەك، پەرەڭلەر ھىندى، مۇسۇلمانلارنى زوراۋانلىق بىلەن ئۆز دىنىغا ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ! بەلكى سىزلەرمۇ پۈتۈن ھىندىستاننى زوراۋانلىق بىلەن بېسىپ ئالماقچى، شۇنداقمۇ؟!

— زىنھار ئۇنداق ئەمەس، ھەزرىتى ئالىيلىرى! بىز سىزدەك ئۇلۇغ پادىشاھنى ھۆرمەت قىلىمىز... ھىندىستان خەلقى بىلەنمۇ ھەمكارلىق ئورناتماقچىمىز.

گوئا ھاكىمى پورتۇگالىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ھىندىستان ئىشلىرى بويىچە نائىبى ھېسابلىناتتى.

— ھۆكۈمىتىڭىزگە شۇنى مەلۇم قىلىڭكى، ھىندىستان مۇستەقىل دۆلەت، ئۇنىڭ ئۆز پادىشاھى بار، — دېدى ئەكبەر.

— سىزنىڭ مۇستەقىللىقىڭىزغا ھۆرمەت قىلىمەن!

— ئەمما بەزى پەرەڭلەر بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا ئارىلىشىۋاتىدۇ... ھەتتا بىزگە قارشى سۈيىقەست

پىلانلىغان بىر تەلۋىدىن پەرەڭلەرنىڭ قورالى تىپىلدى. . .
ھازىر بىزدىمۇ قورال، زەمبىرەكلەر كۆپ. ئاگاھلاندۇرۇپ قويماقچىمىزكى، يەنە شۇنداق ئىشلار تەكرارلانسا، بىزنىڭ زەمبىرەكلىرىمىز سىلەرگە قارشى ئىتىلىشى مۇمكىن!

گوئا ھاكىمى خوشلاشتى.

چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇم..

ئەكبەر سۇرات بەندەرىگە قايتقاندا، ئەھمەدئابادتىن شۇم خەۋەر كەلدى: مۇزەففەرشاھ ئەكبەر قويغان قورۇقچىلارنى ئۆلتۈرۈپ قېچىپتۇ، بىر گۇرۇھ تىمۇرىيزادە مىرزىلار ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ. سەمبىھالدىن قاچقان ۋە قاتىلنى ئىشقا سېلىپ ئەكبەرگە ئوق ئاتقۇزغان شەرەفىددىن مىرزىمۇ شۇلارنىڭ بېقىنىغا كىرگەنىدى. مىرزىلارنىڭ ياردىمىدە ئەھمەدئاباد يېنىدىكى جايدىن قاچقان مۇزەففەرشاھ بارىنجىنى غەپلەت ئۇيقۇسى پەيتىدە ئىشغال قىلدى ـ دە، ئەكبەرگە سادىق قوتىبىددىننى ئۆلتۈردى. كېيىن ئەھمەدئاباد قەلئەسىگە ھاكىم بولغان ئەزىز كۆكەگە قارشى ئۇرۇش باشلىدى.

ئەكبەر بۇ يامان خەۋەرلەرنى ئاڭلىغاندا، مۇزەففەرشاھنى كەچۈرۈپ چوڭ خاتاغا يول قويغانلىقىنى بىلىپ، ئۆزىگە قاتتىق كايىدى. قېرىنداش تۇرۇپ، كەينىدىن پىچاق ئۇرغان تىمۇري مىرزىلارغا قارشى دىلىدا قوزغالغان چەكسىز قەھىر ـ غەزەپ ئۇنى قويۇندەك ئۇچۇرۇپ، دېڭىز بويىدىكى سەرنەل تەرەپكە ئېلىپ كەتتى.

سۇراتتىن سەرنەلگىچە ئاتتا ئون كۈنلۈك يول ئىدى. ئەكبەر ھەيران دېگەن ئىراق چاپقۇر ئېتىدا ئۈچ كۈن ئۆتمەي سەرنەلگە يېتىپ باردى. ئۇ ناھايىتى تېز يۈرگەنلىكى ئۈچۈن، قوشۇنىنىڭ ئاساسىي قىسمى مەھىندرە دەرياسىنىڭ

ئۇ تەرىپىدە قالدى.

قەلئە ئىچىدە مىرزىلارنىڭ تۆت مىڭ ئەسكىرى بار ئىدى. ئەكبەرنىڭ كۈتۈلمىگەن ھۇجۇمى ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويدى.

— «ئەكبەر»!...— دېگەن سۆزلەر دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئارىسىدا خۇددى «بالا - قازا كەلدى. جېنىڭ ئامان چاغدا قېچىۋال!» دېگەن سادادەك ۋەھىمىلىك تارقالدى. سان جەھەتتىن قىرىق ھەسسە كۆپ دۈشمەن مانا شۇ ۋەھىمە تۈپەيلىدىن پالاقشىپ قېچىشقا باشلىدى. ئەكبەر ئۇلاردىن بىرەرىگىمۇ قىلىچ ئۇرمىدى. پەقەت ئۆزى ئالدىنقى سەپتە ئوق يامغۇرى ئاستىدا ھۇجۇم قىلىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، يېنىدىكى بەگ ۋە ئەسكەرلەر ئۆلە - تىرىلىشىگە باقماي دۈشمەنلىرى ئۈستىگە تاشلانماقتا ئىدى. بھاگۋەن داسنىڭ پۈتۈن خىيالى ئەكبەرنى قوغداش بىلەن بەند بولۇپ، ئوڭ يېنىدا جەڭ قىلىۋاتقان ئوغلى بھۇپاتنى ئۇنتۇدى. مىرزىلار تەرەپتىن ئېتىلغان بىر ئوق ئون يەتتە ياشلىق بھۇپاتنىڭ بويىنىغا قادالدى. ئۇ ئاتتىن يىقىلىۋاتقاندا، ئابدۇرەھىم كېلىپ تۇتۇۋالدى ۋە بىخەتەر جايغا ئېلىپ چىقتى.

قېچىپ كېتىۋاتقان دۈشمەن ئەسكەرلىرى ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقانلار بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەچكە، مىرزىلارغا دۈشمەن ناھايىتى كۆپ كۆرۈندى. شۇ ئارىدا، ئەكبەرنىڭ ئاساسىي كۈچىمۇ دەريادىن ئۆتۈشكە ئۈلگۈردى ۋە سەرنەلگە كىرىشكە باشلىدى. ئەمدى ئەكبەرگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلغان مىرزىلار قەلئەنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى دەرۋازىلاردىن توپ - توپ بولۇپ قېچىشقا

باشلىدى. ئىبراھىم مىرزا ئۆلتۈرۈلدى، مۇزەففەر ھۆسەيىن بىلەن شەرەفىددىن مىرزىلار جەنۇبتىكى داكان پادىشاھىنىڭ ھوزۇرىغا قېچىپ بېرىپ جان ساقلىدى.

داكان تاجدارىنىڭ مۇستەقىل ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ئۈچۈن، ئەكبەردىن كۆرە مۇزەففەر ھۆسەيىن بىخەتەررەك ئىدى. مۇزەففەر ئۇنىڭ ياردىمىدە ئون مىڭ كىشى توپلىدى ۋە بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە گۇجارەت چېگراسىغا باستۇرۇپ كىردى. مۇزەففەرشاھ ئۆز تەرەپدارلىرى بىلەن قوشۇلدى. ئوتتۇز مىڭغا يېقىن دەھشەتلىك قوشۇن گۇجارەتتە ھاكىم بولۇپ تۇرغان ئەزىزكۆكەنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ، ئەھمەدئابادقا باستۇرۇپ كىرىشكە باشلىدى.

ئاللىقاچان فەتھىئابادقا بېرىپ، ئۇ يەردىكى قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتكەن ئەكبەر ئەزىزكۆكەنىڭ قامالدا قالغانلىقىنى ساراتان ئېيىدا ئاڭلىدى. ئۇ ئون مىڭ ئەسكەرنى بىھاگۇەن داس باشچىلىقىدا گۇجارەتكە ياردەمگە ماڭدۇردى. بىھاگۇەن داس باشلىق قوشۇن يامغۇرلۇق كۈنلەردە قىينىلىپ، بىر ئايدىمۇ ئەھمەدئابادقا يېتىپ بارالمىدى.

سۈنبۈلە ئېيى كىرىپ، ئاسماندا يامغۇر بۇلۇتلىرى تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئەكبەر تاللانغان بەش يۈز ئەسكەر بىلەن كېچىسى فەتھىئابادتىن گۇجارەتكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ دۈشمەنلىرىنى يەنە غەپلەتتە قالدۇرۇپ توساتتىن باستۇرۇپ بارماقچى بولغانىدى. شۇڭا، ناھايىتى تېز سۈرئەتتە يول مېڭىشتى.

ئەكبەر ۋە ئۇنىڭ بەش يۈز يىگىتى سىكرىدىن گۇجارەتكە توققۇز كۈندە يېتىپ باردى.

گۆجارەتكە تېخى ئەكبەرنىڭ سىكرىدىن گۆجارەتكە قاراپ يولغا چىققانلىق خەۋىرىمۇ يېتىپ كەلمىگەن، سەبەرمەتى دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى جايلارنى ئىگىلىۋالغان مىرزىلارغا خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتقان ئىشپىيونلارمۇ يېرىم يولدا قېلىشقانىدى. گۆجارەتتە توساتتىن پەيدا بولغان ئەكبەر بھاگۋەن-داسنىڭ بىر يېرىم ئاي ئالدىن يولغا چىققان قوشۇنىغا يېتىشىپ ئۇنىمۇ ئۆز ئىختىيارىغا ئالدى.

مىرزىلار دەريا بويىدىكى سالقىن جايلارنى قارارگاھ قىلىپ ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز ئولتۇرغاندا، سەبەرمەتى دەرياسىنىڭ نېرىقى قىرغىقىدا توساتتىن ئەكبەرنىڭ قوشۇنى پەيدا بولدى ۋە دەريادىن ئۆتۈشكە باشلىدى. مىرزىلار ھاپىلا - شاپىلا ئوتتۇز مىڭ قوشۇننى تەق قىلىپ، سەبەرمەتى دەرياسى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئۈچ مىڭچە ئەسكەر ئۆتۈپ بولغاچقا، ئەكبەر قالغانلىرىنى ساقلىماي ھۇجۇمنى باشلىدى.

مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزا يىراقتىكى بىر تۆپىلىك ئۈستىدە ئاتلىق تۇرۇپ، جەڭنى باشقۇرماقتا. ئەكبەر شۇ تۆپىلىككە يېقىنلاشقاندا، مەن سىنىخ بىرنەچچە يۈز راجپۇت يىگىتى بىلەن تۆپىلىكنى ئاتلىق ئايلىنىپ ئۆتۈشكە ئۈلگۈردى. قورشاۋدا قېلىۋاتقىنىنى سەزگەن مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزا قىرىقچە يىگىت بىلەن تۆپىلىكتىن پەسكە ئېتىلدى. ئەمما، قورشاۋدىن چىقىپ بولماي تۇرۇپ، مەن سىنىخ ئۇنىڭغا يىراقتىن نەيزە ئېتىپ ئاتتىن يىقىتتى. نەيزە مۇزەففەر ھۇسەيىننىڭ پولات ساۋۇتىنى تېشىپ ئۆتەلمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆكرىكىنى يارىلاندۇرغانىدى. مەن سىنىخنىڭ يىگىتلىرى ئۇنىڭ قولىنى باغلاپ، ئەكبەرنىڭ

ئالدىغا ئېلىپ كەتتى.

مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزىنىڭ ئاتتىن يىقىلغانلىقى ۋە ئەسىرگە چۈشۈپ قالغانلىقى ناھايىتى تېزلا قوشۇنلىرى ئارىسىدا تارقالدى. مۇزەففەرشاھ ئېھتىيات قىلىپ، ئارقىدىراق تۇرغانىدى. ئۇ دەرھال ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى ئايرىپ پەتەن تەرەپكە قاچتى. شەرەفىددىن مىرزىمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن پالاقلاپ قېچىشقا باشلىدى.

قانغا قان. . .

جەڭ تۈگىگەندىن كېيىن ، قىرىق بەش ياشلاردىكى بەستلىك مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزىنى ئېلىپ كېلىشتى.

قولى باغلاقلىق مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزا شۇ ھىندى يىگىتنىگە ئەسىرگە چۈشكىنىنى ئېيتىشتىن نومۇس قىلىپ:

— مېنى تۈز ئۇردى! — دېدى ۋە تىز چۆكۈپ ئەكبەرگە مۇراجىئەت قىلدى، — ھەزرىتىم، بىز شەيبانىخان دەۋرىدە خۇراساندىن قوغلاندۇق، سەرگەردان بولۇپ يۈرگىنىمىزدە، رەھمەتلىك بابۇر بوۋىڭىز بىزنى ھىندىستانغا چاقىرغان، «سىلەرمۇ تۆمۈر ئۇرۇقلىرىدىن، سۇلتان يۈلەنچۈكىنى خار قىلماس» دەپ باشپاناھ بولغان، مۈلۈك ۋە يەر ئاجرىتىپ بەرگەن. بىز بۇنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن، خام سۈت ئەمگەن بەندە ئىكەنمىز، مۇزەففەر شاھنىڭ كۈشكۈرتىشىگە ئۇچراپ، تۈزكورلۇق قىلدۇق، ئالدىڭىزدا تۇرۇپتىمەن، ئەپۇ سورايمەن! ئەگەر قېنىمدىن كەچسىڭىز، بىر ئۆمۈر سىزگە ساداقەتمەن بولۇپ ئۆتىمەن!

— سىزنى تۈز ئۇرغىنى راست، مىرزا جانابلىرى، — دەپ ئەكبەر مۇزەففەر ھۇسەيىنگە قارىدى، — سىز ماڭا قانداق قېرىنداش بولسىڭىز، راجە بھاگۋەن داسمۇ ھازىر شۇنداق قېرىنداشتۇر. لېكىن، دىنداشلارمۇ ھەرخىل بولىدىكەن. سىزدەك مىرزىلار تىمۇرىيلەر خانىدانىدىن

چىقىپ، ئۆمۈر بويى شۇ خانىدانغا بالايىئاپەت كەلتۈرۈپ ياشىماقتا. ئەمما، راجە بھاگۋەن داس غەيرىي دىندا بولسىمۇ، سىلەرگە قارىغاندا يۈز ھەسسە ئارتۇق سادىق بولۇپ، خىزمەت قىلىۋاتىدۇ. سىز ماڭا قارشى تاجاۋۇز قىلغان ۋاقتىڭىزدا، راجە بھاگۋەن داس بىزنى شۇ تاجاۋۇزدىن قوغداپ، سۆيۈملۈك ئوغلىنى قۇربان قىلدى. ئون يەتتە ياشلىق بھوپاتنىڭ قېنى سىزنىڭ بوينىڭىزدا، جانابىي مىرزا!

ئەكبەر بھاگۋەن داسقا يۈزلەندى:

— مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزىنى سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزغا تاپشۇردۇم. نە قىلسىڭىز بىز رازى!

ئۆلۈم خەۋپىدىن غال - غال تىترەۋاتقان مۇزەففەر ھۇسەيىن مىرزىنى بھاگۋەن داسنىڭ ئىككى يىگىتى قولىدىن تۇتۇپ ئېلىپ كەتتى. بھاگۋەن داس ئۇنى ئورمان ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ، ئورەك قازدۇردى ۋە ئاشۇ يەردە كاللىسىنى ئالدى.

دادىسى بەيرەمخاندەك باتۇر جەڭچى بولۇپ يېتىشكەن ئابدۇرەھىمنىڭ بۈگۈن ناھايىتى شىجائەت بىلەن جەڭ قىلغانلىقىنى ئەكبەر كۆرگەن ۋە شىمالغا قاچقان شەرەفىددىن مىرزىنى تىرىك تۇتۇپ كېلىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغانىدى. ئىككى يۈز نۆكەر بىلەن قوغلاپ كەتكەن ئابدۇرەھىم كەچقۇرۇن قولى باغلانغان شەرەفىددىننى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلدى. ئەكبەر ئابدۇرەھىمنى تەرىبىيىلەپ، دادىسىنىڭ دەرىجىسىگە يەتكۈزۈشنى كۆپتىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەنىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ جاسارىتىگە قول قويغاندىن كېيىن:

— ۋەزىر جەمىــــل! مەخسۇس پەرمان يازدۇرۇڭ، ئابدۇرەھىمغا خانى خانان ئۇنۋانى بېرىلسۇن! رەھمەتلىك بەيرەمخاننىڭ قانچە تەمىناتى، قانچە ئىمتىــــيازى بولسا، ھەممىسى ئابدۇرەھىم ئۈچۈن تەيىن قىلىنسۇن! — دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئەكبەر شەرەفىددىن مىرزىنىــــى ئۇدۇلىدا تىك تۇرغۇزۇپ:

— سىز خوجا ئەھرارى ۋەلــــى ئەۋلادىدىنمەن دەپ ماختىناتتىڭىزغۇ! ئەھرارى دېگەن تەخەللۇسىڭىز بار ئىدى. نېمىشقا سىز قاتىللارنىڭ قولى بىلەن بىزگە قارشى ئوق ئاتقۇزدىڭىز! پادىشاھ بولغۇڭىز كەلگەنمۇ يا؟ جانابىي مىر غەزەپ! ئۆز خىيانەتلىرى بىلەن پۈتۈن ئەجدادىغا نومۇس كەلتۈرگەن بۇ نائەھلى، قۇترىغان پىلنىڭ پۇتى ئاستىغا تاشلانسۇن!

بىراق، جازا ئىجرا قىلىدىغان چاغدا ئۇنىڭغا پىلنىڭمۇ، ئەكبەرنىڭمۇ تەڭلا رەھمى كېلىپ قالدى. ئەكبەر ئۇنى مەملىكەتنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بىنگالغا سۈرگۈن قىلدى. شەرەفىددىن مىرزا شۇ جايدىمۇ كۆپ بۇزغۇنچىلىقلارنىــــى قىلىپ، بەچچىۋازلىققا ئۆگەندى. ئاخىــــر مەھدۇم دېگەن بەچچىۋاز ئۇنى تاماقىغا زەھەر سېلىپ ئۆلتۈردى.

يېڭىلمەس سەركەردە

گۈجارەتتىكى غەلىبىنىڭ شەرپى ئۈچۈن، فەتھئابادتا يەتمىش گەز ئېگىزلىكتە مەشھۇر بىر دەرۋازا قۇرۇلۇشقا باشلىدى. ئەكبەرنىڭ سەرنەلدە ۋە سەبەرمەتى دەرياسى بويىدا كۆرسەتكەن شەخسىي جاسارىتى، قىرىق كۈنلۈك يولنى توققۇز كۈندە باسقانلىقى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ، ئۇنى يېڭىلمەس باتۇر دەپ قارايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى.

شائىر فەيازىي ئەكبەرنىڭ گۈجارەت جېڭىدىكى جاسارىتىنى مەدھىيىلەپ بىر شېئىرىي داستان يازدى.

ئەكبەر گۈجارەتتىن كېيىن شەرقتىكى بىھارەگە يۈرۈش قىلدى. ئەكبەر ئىككى يۈزدىن ئۇشۇق كېمە ياساتقانىدى. ئاساسىي قوشۇن قىرغاق بويلاپ ماڭدى، ئەكبەر ئەڭ يېقىن مۇلازىملىرى، ئانىسى ۋە خوتۇن - بالىلىرى بىلەن بىر ئاي كېمىدە ماڭدى.

ئاللاھئابادتىن ئۆتكەندە، يەنە ھەممىدە بىگىمنىڭ كۆڭۈلسىزلىكلىرى باشلاندى. چۈنكى، ئەكبەرگە قارشى ئۇرۇشماقچى بولغان ئافغان سەركەردىسى داۋۇتخاننىڭ يۈز مىڭ ئەسكىرى، بەش مىڭ ھەربىي پىلى بار ئىدى. ئەكبەر ئانىسى ۋە خوتۇن - بالىلىرىنى جەڭ مەيدانىدىن يىراق بولغان جايپۇرغا ماڭدۇردى. ئۆزى بولسا ھاجىپۇردىكى داۋۇتخانغا خەت ئەۋەتتى:

«ئىككىمىزنىڭ ئىككى يۈز مىڭ ئەسكىرى ئۇرۇشسا

ناھايىتى كۆپ قان تۆكۈلدۇ، — دەپ يېزىلغانىدى ئەكبەرنىڭ داۋۇتخانغا ئەۋەتكەن خېتىدە، — ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۆزىمىز تىغمۇ تىغ ئېلىشىپ باقساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ سىزمۇ ھىندىستاندا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، پىل جېڭىگە ماھىرسىز. مەنمۇ پىل مىنىپ جەڭ مەيدانىغا چىقاي، ئەل ئۇلۇسنىڭ كۆزى ئالدىدا ئىككىمىز جەڭ قىلايلى. كىم غەلىبە قىلسا بىھار ۋە بەنگالە شۇنىڭ بولسۇن».

داۋۇتخاننىڭ تىغمۇ تىغ جەڭ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەممە بېگىم خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى.

ئەكبەر ھىندى ئۇممانىدا پورتۇگاللارنىڭ يوغان كېمىلىرىنى كۆرگەندە قۇۋۋەتى بەھرىيانىڭ ئەھمىيىتىنىڭ قانچىلىك چوڭلۇقىنى ھېس قىلغان، شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئىككى يۈز مىڭ كېمىلىك دەريا فلوتىنى قۇرغانىدى. بۇنداق فلوت داۋۇتخاندا يوق ئىدى.

بىر كۈن كېمىدە تۇرۇپ جەڭنى باشقۇرغان ئەكبەر ئىككىنچى كۈنى سەمەن ئېتى راھۋارغا مىنىپ قۇرۇقلۇقتىن ھۇجۇم قىلىۋاتقان جەڭچىلەر ئارىسىدا پەيدا بولدى. جەڭچىلەر ئۇنى بىر ـ بىرىگە كۆرسىتىپ: «ئەنە، ھەزرىتىم جەڭگە كىردى!»، «ئاق ئات بىلەن ئۆتتى!» دېيىشكە باشلىدى. ئۇنى كېمىدە كۆرگەنلەر بولسا: «ھەزرىتىم ھېلىھەم بىزنىڭ ئارىمىزدا» دېيىشتى.

ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدىدا خىزىرلارنىڭ خىسلىتى بار ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۇنىڭ ھېلىغىچە بىرەر جەڭدە يېڭىلىپ باقمىغانلىقىنى ھەرقايسى يۈزبېشى ۋە مىڭبېشىلار ئۆزلىرىنىڭ قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرگە ئېيتىپ

بېرىشەتتى. بۇ گەپلەر قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئۆتۈپ، كۆپچىلىك ئارىسىدا تارقالغاندىن كېيىن، نۆكەرلەر ئەكبەرنى كۆرۈپ قالسا: «ئەمدى گەپ يوق يېڭىمىز!» دېيىشەتتى ۋە ھەربىرى ئون دۈشمەنگە تەڭ كېلىدىغان شىجائەت ۋە جاسارەت بىلەن جەڭ قىلاتتى. ئەكبەرنىڭ ئۆزىگە قارىغاندا، نامىنىڭ چوڭ كۈچكە ئايلانغانلىقىنى داۋۇتخانمۇ سەزدى، ئۇمۇ قورقۇپ ۋە دەريا تەرەپتىن كەلگەن زەربىلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەي، كېچىسى قەلئەنى تاشلاپ جەنۇب تەرەپكە قاراپ قاچتى.

كىشىلەر ئەكبەرنى «قاپ يۈرەك باتۇر» دەپ تەرىپلىگەنسېرى، ئۇ ئۆزىنى يېڭى ـ يېڭى خەتەرلەر گىردابىدا كۆرەتتى. بۇ ئىشلارمۇ ھەممىدە بېگىمنى ئەندىشىگە سالاتتى.

مىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان ئۇلۇغ داھىي

ئەكبەرنىڭ شۆھرىتى ۋە ئابرۇيى دۆلەت مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى.

ئوردىدىكى ئىلغار دىنىي زاتلاردىن ئەبۇلفازىل بىلەن بىربال ئەكبەرنىڭ شۇ ئابرۇيىدىن پايدىلىنىپ، ئەمدى شەيخ ئەنسارىنىڭ دىنىي ئىستىبداتىنى يوقاتماقچى بولۇشتى.

ئابدۇللا ئەنسارى ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا پىچىرلىشىپ: «ئىبادەتخانا بىئەنەدىكى ئىسيانچىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. مەھدىيلەر ئەكبەر شاھنىمۇ دىندىن چىقارماقتا!» دېگەن ۋەھىمىلىك گەپلەرنى تارقىتىشتى.

مەھدىيلەر بولسا ئەكبەرنى: «مىڭ يىلدا بىركېلىدىغان ئۇلۇغ داھىي!» دەپ ماختاپ ئۇچۇرۇشاتتى.

سەلدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بۇ قارىمۇ قارشى پىكىرلەرنىڭ تەسىرىدە، ئەكبەرنىڭ ئۆزىمۇ غەلىتە بولۇپ قالدى. بىر مەزگىل ئۇ مەي ـ شاراب ئىچمەي، گۆشلۈك تاماق يېمەي، ھېچكىم بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ گەپلەشمەي يۈردى. كېيىن ئۇزاق بىھەرە ئورمانلىرىغا كەتتى. ئۇ ھازىر پىل مىنىپ يولۋاس ئوۋلىغىلى ئوۋغا چىقمايتتى...

ئەكبەر ئۆزىنى يەردىن ئۈزۈپ ئېلىپ ئاسمانغا ئېلىپ

چىقىپ كېتىۋاتقان نەرسىنىڭ ئۇلۇغلاشلارنىڭ ئاقىۋىتى ئىكەنلىكىنى تېخى سەزمەيتتى. پەقەت «داھىي!» دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىغانسېرى ئۆزىنى يالغۇز، ھەممىدىن ئايرىلغان، كېرەكسىز ئادەمدەك ھېس قىلاتتى.

ئۇنىڭ روھى سۇلغۇن ئىدى. سەۋەبىنى جالالىدىن رۇمى ئاللىقاچان ئېيتىپ كەتكەن: «تېنىڭ ئاتتۇر، روھىڭ ئۇنىڭ چەۋەندازى، شۇنى بىلكى، ئات ئوزۇقى چەۋەندازغا ئوزۇق بولماس!»

ئىلگىرى ئەكبەر كۆپرەك ئۆز بەدىنىنى پەرۋىش قىلاتتى. ئەمدى قارايدىغان بولسا، ئۇ نوقۇللا ئات بېقىپ، چەۋەندازنى ئاچ قالدۇرغانىكەن. ھازىر شۇنىڭ ئەكسىنى قىلىپ، يېيىش - ئىچىشتىن ئۆزىنى چەكلىدى - دە، مەنىۋى ئوزۇق بېرىدىغان ئىلىم - پەن ئىچىگە، سوپىلار ۋە ھىندى دانىشمەنلىرى تەلىماتىغا قايتا شۇڭغۇپ، ئۆزىگە كېرەكلىك مەنىۋى گۆھەرنى ئىزدەشكە باشلىدى.

روھ، ئەقىل، قەلب، كۆڭۈل — بۇلار تەبىئەتتىكى تۆت زاتقا ئوخشايدۇ. ئىنساندىكى پۈتۈن مەنىۋى دۇنيا شۇ تۆتىدىن تەركىب تاپىدىغانلىقىنى ئەكبەر ئەمدى بىلىۋاتاتتى. ئەرەب، پارس، ھىندى، يۇنان - گرېك پەيلاسوپلىرىنىڭ ھەممىسى روھ بىلەن تەنىنىڭ، كۆڭۈل بىلەن ئەقىلنىڭ ئارىسىدىكى زىددىيەتلەردىن داد دەپ ئۆتكەن. ئەكبەرنىڭ ئۆزىمۇ ھازىر شۇ ئىچكى زىددىيەتلەردىن قۇتۇلالماي ئازاب چېكىپ يۈرۈپتۇ. ئارقىغا ئۆرۈلۈپ قارىسا، قانچىلىك غەلىبىگە ئېرىشكىنى، قانچىلىك دۆلەت، ئابرۇيغا ئىگە بولغىنى ئۇنى قانائەتكە ۋە مەمنۇنىيەتكە ئۈندەيتتى. ئەمما، دىلىغا نەزەر سالسا، ئۆزىدىنمۇ، ئەتراپىدىكى ھاياتتىنمۇ

كۆڭلى سۇ ئىچمەيتتى. تېخى ئەمەلگە ئاشمىغان ئىستەك ـ ئارزۇلىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئۇ ئۇلارغا قاچان يېتىشىدۇ؟

شۇنداق چاغلاردا، گويا ئابدۇلھەمد غەززالى دېگەن پەيلاسوپ ئۇنى ئاگاھلاندۇراتتى: «ئىككى بېقىنىڭنىڭ ئارىسىدىكى كۆڭلۈڭ — سېنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىڭدۇر».

ھىندى پەيلاسوپلىرىمۇ كۆڭۈلنى ئۇنىڭ تاشقى مەنبەلىرىدىن ئۈزۈش لازىملىقىنى، ھېچكىم يوق بىر ئورماندا ئۆز قەلبىگە قۇلاق سېلىپ، دىلىدىكى مۇقەددەس تۇيغۇلارغا بېرىلىپ ياشاشنى مەسلىھەت بېرەتتى.

ئەكبەر شۇ مەقسەتتە ھىمالايا تېغىنىڭ ئېتەكلىرىدىكى ئورمانزار بىھرەگە كېلىپ ياشىماقتا.

مانا ئەكبەرنىڭ يېشى ئوتتۇز سەككىزگە باردى، ئۇ ئۆزىنى ھېلىمۇ ناھايىتى دىتسىز ھېس قىلاتتى. خىيالىنى پۈتۈن بىر مۇقەددەس تۇيغۇ ئەتراپىغا يىغالمايتتى. ئۇنىڭ ئىستىكى شۇكى: تېنى روھىغا سۆزسىز ئىتائەت قىلسا، يۈرىكى نەپسىدىن پاكلانسا؛ ئۇ ئۆزىدىنمۇ، دۇنيادىنمۇ مەمنۇن ۋە رازى بولسا! سوپىلار بۇنى «ئارىفلىق» دېيىشىدۇ، ھىندى پەقىرلىرى «سەمەدھىي» دەپ ئاتايدۇ. لېكىن، ھەر ئىككىسىنىڭ ماھىيىتىدە كامىل ئىنسانلىققا ئىنتىلىش بار.

ئەكبەر تەبىئەتنىكى پاكلىقنى، گۈزەللىك ۋە تەڭپۇڭلۇقنى كۆرۈپ ھەۋىسى كېلەتتى. نېمىشقا ئۇنىڭ دىلىدا تەبىئەتتىكى ئۇيغۇنلۇق يوق؟ بۇ سوئالغا جاۋابنى يەنە رۇمىنىڭ خىتابىدىن ئاڭلايتتى: «كۆزۈڭنى يۇم، كۆزگە

ئايلانسۇن كۆڭۈل! »

ئەكبەر كۆز ئالدىدا تۇرغان تەبىئەتتىنمۇ ئۇلۇغراق، ئۇنىڭدىنمۇ ئەبەدىيرەك مۇتلەق ھەقىقەتنى قەلب كۆزى بىلەن كۆرۈشكە ۋە روھىنى ئۇنىڭغا قوشۇۋېتىشكە ئىنتىلەتتى. لېكىن، بۇنىڭغا مۇۋەپپەق بولالمايتتى.

تەقدىر ئۇنىڭغا شۇنچە كۈچ - قۇۋۋەتنى، ئىستىبداتنى، قۇدرەتلىك دۆلەتنى نېمە ئۈچۈن بەرگەن؟

— سىز مىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان داھىي! دۇنيادا ئادالەت ئورنىتىش ئۈچۈن خۇدا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن مەھدىيسىز!

— كىشىلەرنىڭ ھەقىقەتنى پارچە - پارچە قىلىپ ھەر تەرەپكە ئېلىپ كەتكىنى راست. مەنۋىيەتمۇ پارچىلاندى، ھەر كىم ئۆز ئىلكىدىكى ھەقىقەتنى ۋە مەنۋىيەتنىڭ بارلىقىنى تەن ئالمايدۇ. «پەقەت مەن ھەق!» دەپ باشقىلارنى كەمسىتىدۇ. ئۆزئارا ئۇرۇشلار، دىن ۋە مىللەت ئايرىشلار مانا مۇشۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدۇ. . . مېنىڭ ئارزۇيۇم چېچىلىپ كەتكەن ئۆلكىلەرنى بىر دۆلەت قىلىپ قوراشتۇرۇشلا ئەمەس، بەلكى پارچىلىنىپ كەتكەن ھەقىقەتنى بىر ئۇلۇغ مەركىزىي نوقتىغا يىغىشتۇر. تۈركىي ئۇلۇسىدىن چىقىپ، ھىندىستانغا پەرزەنت بولدۇم. ئەمدى بىلسەم، پەرزەنت بولۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالالمايدىكەنمەن.

— دېڭىزغا قۇيۇلغان دەريا پۈتۈن دۇنيا كەڭلىكلىرىگە چىقىدىكەن. شۇنىڭغا ئوخشاش، سىزمۇ ئۆز خەلقىڭىز، ئۆز مەملىكىتىڭىز دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئومۇمىي ئىنسانىيەتكە دائىر مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا بەل باغلىدىڭىز. مەنۋىيەت

بابىدا ئەجدادلىرىمىزنىڭ ھېچبىرى بۇنداق مۇشكۇل، بۇنداق مۇرەككەپ مەقسەتلەرنى ئۆزىگە نىشان قىلغان ئەمەس، سىزدە غايەت زور ئىستىبدات ۋە غەيرەت بار. . .

يەردە شۇنچە ئىشلار تۇرسا، ئاسماندىن ۋەھىي كۈتۈپ ئولتۇرغىنى ئەمدى ئەكبەرگە غەلىتە تۇيۇلدى. خىيال قۇشىنىڭ ئاسماندىن يەرگە چۈشۈشى ئۇنىڭغا يېقىملىق تۇيۇلدى. قويۇق بۇلۇتتەك تۇيغۇلار كۈچلۈك شامال بىلەن تارقاپ كەتكەندەك بىلىندى.

ئەكبەر «سەددى ئىسكەندەر» نى خىيالىدىن قايتا ئۆتكۈزگەندە، بىر نەرسىدىن ھەيران بولدى. نەۋائىنىڭ جاھان خەلقلىرىنى ئادالەتكە ۋە روھىي يېقىنلىققا ئۈندەپ يازغان تۈركىي داستانى ئەكبەرنىڭ مىللىي ئاداۋەتلەر ۋە دىنىي نىزالارنى يوقىتىش ئېتىقادىغا نەقەدەر ھەمنەپەس! داستاندىكى يەجۇجى - مەجۇجىلەر قانلىق ئۇرۇشلار ۋە مىللىي ئاداۋەتلەرنىڭ سىمۋولى ئەمەسمۇ؟ سەددى ئىسكەندەر بارلىق ياۋۇزلۇقلارنىڭ يولىنى توسۇش ئۈچۈن قۇرۇلغانىكەنغۇ! ئۇنى مەشرىق ۋە مەغرىبتىكى بارلىق خەلقلەرنىڭ مىللەت، دىن ئايرىماستىن بىر نىيەت بىلەن قۇرغانلىقى بىكار ئەمەس ئىكەن. . .

ئەكبەر بىردىن ھاياجانلىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ «ۋەھىي كەلگەندەك»، روھىدا زىلزىلە پەيدا بولدى، ئاندىن ئۆزىگە كەلدى، كۆزلىرى ئوتتەك ياندى. بارچە ياۋۇزلۇقلارغا قارشى سەددى ئىسكەندەر قۇرىمەن! . . .

— ئاجايىپ. . . دۈشمەنلىرىم قوزىلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان يىلانلاردەك زەھرىنى سانچىش چۈن پەيت

كۆتۈۋاتىدۇ. ئەمدى ئۇلارنى ھىند لاچىنى ھەرۇدارغا ئوخشاش ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ، ئاندىن يەرگە تاشلاپ ئۆلتۈرىمەن!

ئۇزۇندىن بېرى يولى توسۇلۇپ تاشالماي ياتقان ئېقىننىڭ يولى ئازراقلا ئېچىلسا، قىنىغا سىغماي تېشىپ، لاي سۆرەپ ئاقىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ئەكبەرنىڭ قەلبىدە قىسىلىپ ياتقان تۇيغۇلىرىمۇ ئەمدى قىنىغا پاتماي سىرتىغا تەپتى.

مەرمەر سۇپىدىكى تەڭگىلەر

مىردىۋان تادەرمالنىڭ ھېسابىغا بىنائەن، كېيىنكى يەتتە يىلدا بارلىق ۋىلايەتلەردىكى، جۈملىدىن يېڭىدىن قوشۇپ ئېلىنغان گۇجارەت، بىھىرە ۋە بەنگالەدە ئېلىپ بېرىلغان مالىيە ئىسلاھاتلىرى نەتىجىسىدە، دۆلەت خەزىنىسىگە چۈشكەن دارامەتلەر بۇرۇنقىدىن ئۈچ ھەسسە ئاشقانىدى. شۇ دارامەتلەرنىڭ ئەللىك پىرسەنتىدىن كۆپرەكى غەيرىي دىندىكىلەردىن ئېلىنىدىغان قوشۇمچە سېلىق - جىزىيەدىن چۈشكەنىدى. ئەكبەر بۇ ئادالەتسىز سېلىقنى بىكار قىلىش ھەققىدە ئۆز - ئۆزىگە ۋەدە بەرگىنىنى نېكەم؟ كېيىنكى يىللاردا خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ بۇنى ئۇنتۇغان بولسا، ئەمدى شۇنىڭ ھېسابىنى بېرىشى كېرەككۇ؟ موھتاجلارغا خەير - ئېھسان قىلىش ئادىتى ھەممە ئەلدە بار، بارلىق ئىمان - ئېتىقاد ۋەكىللىرىگە تەڭ ئۈلەشتۈرۈپ بېرىلىدىغان خەير - ئېھسانغا قايسى تەقۋادار شەيخ قارشى چىقىشى مۇمكىن؟

ئەكبەر شۇ ئويلار بىلەن سېلىقتىن كەلگەن تەڭگىلەرنىڭ زور كۆپ قىسمىنى موھتاجلارغا بۆلۈپ بەرمەكچى بولدى.

ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن چوڭ زال ئالدىدىكى مەرمەر تاشلىق سۇپا تازىلاندى. خەزىنىدىن تاغارلاردا ئېلىپ چىقىلغان تەڭگىلەر قۇپقۇرۇق مەرمەر سۇپىغا خۇددى

ئامبارغا تۆكۈلگەن بۇغدايدەك تۆكۈلدى. سۇپا لىقمۇلىق تولغاندا، ئۇنىڭغا ئون يەتتە تەڭگە سىغقانلىقى ئەكبەرگە مەلۇم قىلىندى. شۇنچە كۆپ پۇلنى خەير - ئېھسان قىلىپ ئۇلەشتۇرۇپ بېرىش بەگ - ئايىملارغا نىسبەتەن ئەقىلغا سىغمايدىغان ئىش ئىدى. ئەكبەر بۇنى ئانىق - تولاۋ دەپ ئاتىدى:

— ئانىقلار — دۆلەتنىڭ ياردىمىگە موھتاج قېرىلار، يېتىملار، ئىگە - چاقىسىزلار، ئاجىز - بىچارىلاردۇر. بىز بۇ پۇللارنى پۇقرالاردىن سېلىق سۈپىتىدە ئالغانىدۇق، ئەمدى ئۇنى بارلىق ئىمان - ئېتىقاد ۋەكىللىرىگە تەڭ ئۇلەشتۇرسەك ئادىل بولامدۇ، يوق، تەقسىرلەر؟

تاش سۇپىغا تولدۇرۇلغان تەڭگىلەر ئون مىڭلاپ موھتاجلارغا قىرىق ئىككى كۈن ئۇلەشتۈرۈلدى.

شۇ ئارىدا جىزيە سېلىقىمۇ بىكار قىلىندى. ئەبۇلفازل دىلىدىكى بۇ ئارزۇنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىدىن ئالەمچە خۇش بولدى:

— ھەزرىتىم، پەنجاپتا، گانگ دەرياسى بويىدىكى ئەئۇدتا ئەل - ئاۋام سىزنىڭ ھەققىڭىزگە ھىندچە شېئىرلارنى ئوقۇپتۇ، — دەپ دەپتەرگە يېزىلغان شېئىرلارنى ئەكبەرگە ئوقۇپ بەردى:

ھىند، مۇسلىم ئاداۋىتى يوقىلىپ پۈتسۇن،
ئەكبەرنى كۈيلەيلى، مەقسەتكە يەتسۇن.
ئاھ، تەڭرىم كىرىشنا، ئەكبەرگە ئۆمۈر بەر،
ئۇنىڭ ئىسلاھاتى دائىم بار بولسۇن.

مەملىكەتنىڭ كۆپ قىسىم ئاھالىسى بۇ دىنىي سىلىقلاردىن قۇتۇلغىنى ئۈچۈن ئەكبەردىن قانچىلىك مەمنۇن بولسا، چوڭ دارامەت مەنبەسىدىن ئايرىلغان مۇتەئەسسىپ قازىلار، ئىمام ۋە ئۆلىمالار ئۇنىڭدىن شۇنچىلىك نارازى بولدى. «پادىشاھىمىز دىندىن قايتتى!»، «مۇسۇلمانچىلىق تامام بولدى!»، «مەجۇسىيلار بىشىمىزغا چىقىۋالدى!» دېگەن ئىغۋا گەپلەر تارقىلىشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، گويا ئاردىن فەتىۋور، سىكرىگە ئەكبەرنىڭ مەخسۇس تەكلىپى بىلەن كەلگەن پەرەڭ روھانىيلارغا پادىشاھ سارىيى ئىچىدىن جاي بېرىلدى، ئۇلارنىڭ ئۆز تىللىرىدا ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن تېزلىكتە كىچىككىنە چېركاۋمۇ سېلىندى. ساراي ئىچىدە مەلىكە جادھەبەي قۇردۇرغان ھىندى ئىبادەتخانىسى بارلىقىدىن خەۋەرسىز يۈرگەن مۇسۇلمان ئۆلىمالىرى ئەمدى چېركاۋ ئۈستىگە ئورنىتىلغان ناسارالارنىڭ كرېستىنى كۆرۈپ، جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغاندەك بولۇشتى. شەيخۇلئىسلام ئەنسارى ئەكبەرنىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ، غەيرىي دىندىكىلەردىن ئىپتىيات قىلىش ھەققىدە مۇقەددەس كىتابلاردا نېمىلەر دېيىلگەنلىكى ھەققىدە ۋەز ئېيتتى:

— ئىران ۋە تۇران تاجدارلىرى بۇلارنى مەملىكەت ئىچىگىمۇ كىرگۈزمەيدۇ. غەيرىي دىندارلارنىڭ مەسچىتكە كىرىشكە ھەققى يوققۇ، ئاخىر. مۇسۇلمان مەملىكىتىمۇ يوغان بىر مەسچىتتەك پاك تۇرۇشى لازىم ئەمەسمۇ؟ بوۋىلىرىڭىزنىڭ يۇرتى تۇران - بۇخارائى شەرىف مۇرتەدلەر ئۈچۈن مەسچىت كەبى يېپيېق. ئۇ تەرەپلەرگە بىرەر مۇرتەد بېرىپ قالسا، كوچىدىكى ئادەملەر تۇتۇۋېلىپ

ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. چۈنكى، شەيخلەر: «مۇرتەدلەرنى ئۆلتۈرۈش ساۋابتۇر!» دەپ ئۇلارنى ئىشەندۇرگەن. شۇڭا، ئۇياقلارغا مۇرتەدلار يۈرەكلىك بارالمايدۇ، بارسىمۇ تىرىك قايتىپ كېلەلمەيدۇ!

— تەقسىر، تۇراندىكى ئاشۇ جاھىل خۇراپاتچىلارنى بىزگە ئىبرەت قىلىپ كۆرسەتمەكچىمۇ سىز؟ ئۇلارنىڭ قۇرئانغا مۇتلەق زىت ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەمسىز؟

— نەرى زىت؟ ئاخىر قۇرئان كەرىم مۇسۇلمانلارغا مۇرتەدلەردىن ئېھتىيات قىلىشنى بۇيرۇغانغۇ...

— ئېھتىيات باشقا! سىز... ھىجرەت سۈرىسىنى بىر ئەسلەڭ، 13 ـ ئايەتتە نېمە دېيىلگەن؟

ئەنسارى كۆپ ئويلىنىپ بۇ ئايەتنى ئېسىگە ئالالمىدى.

— ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ، قېرىغانسېرى خاتىرىڭىز زەئىپلىشىپتۇ...

ئەكبەر ھەممە ئايەتنى يادقا بىلەتتى. شۇڭا، ھىجرەت سۈرىسىنى باشتا ئەرەبچە يادقا ئېيتتى، ئاندىن تەرجىمە قىلىپ بەردى:

— ئەي ئىنسانلار! دېدى ئاللاتائالا، بىز سىلەرنى بىر ئاتا، بىر ئانىدىن ياراتتۇق ۋە سىلەرنى تۈرلۈك مىللەتلەر ۋە قەبىلىلەرگە مەنسۇپ قىلدۇق. تاكى بىر ـ بىرىڭلار بىلەن يېقىندىن تونۇشقايسىلەر. پۈتۈن ئادەملەر بىر ئاتا، بىر ئانىنىڭ پەرزەنتى بولسا، بارلىق مىللەتلەر ۋە قوۋملەر بىر ـ بىرىگە بۇرادەر ئەمەسمۇ؟ ئوشال سۈرىسىنىڭ 12 ـ ئايىتىدە ئېيتىلغانكى، باشقا دىن، باشقا مىللەت ۋەكىلىنى ناھەق ئۆلتۈرمەك ـ دۈشمەنچىلىكتۇر.. شۇ مەنىدىكى ئايەتلەر بارمۇ، تەقسىر؟

— ئەمدى ئەسلىدىم. . . بار!

— بار بولسا ئۆلىمالىرىڭىزغا ئېيتىڭ، بىكاردىن ـ بىكار بىزنى دەھرىي دەپ غەيۋەت قىلىپ يۈرمىسۇن. مەن ئاللاغا چىن دىلىمدىن ئىشىنىمەن. مېنىڭ مەقسىتىم، ھەق يولغا قايتىش، ئۇشال ئايىتىدىكى ئومۇمىي ئىنسانىي غايىگە ئەمەل قىلىش، سەيشەنبە كۈنى تۆرلۈك دىن، تۆرلۈك مىللەت ۋەكىللىرى بىر يەرگە جەم بولىمىز. سىزمۇ مۇنازىرىگە قاتنىشىڭ!

ئەنسارى نائىلاج قول قوشتۇرۇپ تەكلىپنى قوبۇل قىلدى.

ئېتىقاد ئۆيى

سىكرى تۆپىلىكىدىكى چوڭ گۈمبەزلىك ئېتىقاد ئۆيى ھازىر ھەممىنىڭ دىققەت مەركىزىگە ئايلاندى. پەۋقۇلئاددە يېڭىلىقلارنى كۆپچىلىك ئەمدى شۇ يەردىن كۈتەتتى. گۈزەل نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەن كۆركەم ئىشىك ئالدىغا مەخسۇس قاراۋۇللار قويۇلغان. بۈگۈن سەيشەنبە، ئەكبەر كېلىدىغان كۈن بولغاچقا، قاراۋۇللار ئىچكىرىگە پەقەت ئەكبەر ئۆزى تەكلىپ قىلغان روھانىيلارنىلا كىرگۈزۈۋاتاتتى.

مۇنازىرە ئۆتكۈزۈلىدىغان جاي دائىرە شەكلىدە قۇرۇلغان. سەھنىنىڭ تۆرىدە ئەكبەر ئولتۇرىدىغان شاھانە ئورۇن بار. چۆرىسىگە گىلەم ۋە زەرباب كۆرپىچىلەر سېلىنغان، قېرىلار ئازادە ئولتۇرسۇن دەپ مەخمەل ياستۇقلار قويۇلغان.

ئەكبەرنىڭ ئىشارىسى بىلەن ئەبۇلفازىل جىزبانىلىك (رىياسەتچىلىك) ۋەزىپىسىنى ئۆتەشكە باشلىدى. ھىندى براھمانلىرىنىڭ ئىككى يېنىغا ئاتەشپەرەسلەر ۋە ناسارا روھانىيلىرى ئولتۇرغۇزۇلدى. ئەنسارى بىلەن ئابدۇنەبىگە ئەكبەرنىڭ سول يېنىدىن، شەيخ مۇبارەك بىلەن ئابدۇللا نىيازىغا بولسا ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدىن جاي بېرىلدى.

ئەكبەر ھەممەيلەنگە بىر قارىۋېتىپ:

— پەرەز قىلىڭكى، — دېدى، — بىز يىغىلغان بۇ

خانا ئېگىز تاغنىڭ چوققىسى. بۇ تاغقا بىرىڭىز شەرقتىن، بىرىڭىز شىمال يانباغىردىن، بىرىڭىز غەربتىن چىقتىڭىز. بۇ بىنانىڭ تۆت تەرىپىدىكى خانىلار، تۆت خىل ئېتىقاد ماكانلىرىدۇر. ئۇلاردىن باشلانغان تۆت پەشتاق بولسا گويا تاغنىڭ تۆت يانباغرى، قارىمۇ قارشى يانباغىردا ماڭغاندا بىر - بىرىمىزنى كۆرمىگەن، تەن ئالمىغان بولساقمۇ، چوققىغا چىققاندا، باراۋەر بولغان ئېگىزلىكتە ئۇچرىشىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. بۇ يۈكسەكلىك ھەممىمىزنىڭ مۇقەددەس تۇيغۇلىرىمىزنى جەم قىلدى. ئۈستىمىزدىكى گۈمبەز - پەرۋەردىگار رەمزى - بارچىمىزغا باراۋەردۇر. ھەممىمىز بىر تۇغقان پەرزەنتلەرمىز. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، خۇراپاتلىق ۋە بىدئەتلىك ھامان بىر ئەلنى باشقىسىغا قارشى كۈشكۈرتۈپ، قانلىق ئۇرۇشلارنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. بىز نېمىشقا بۇنىڭغا يول قويىمىز؟ ئاسمان رەمزى بولغان بۇ گۈمبەز ئاستىدا ئاۋۋال شۇ سوئالغا جاۋاب تاپايلى. دىلىمىزدا نېمە بولسا ئوچۇق سۆزلەيلى. ئېتىقادى تۈرلۈك - تۈمەن بولغان ئەل - ئۇلۇسلارنى روھىي جەھەتتە يېقىن قىلىدىغان يوللارنى ئىزدەيلى، نۇرغۇن بالا - قازالار بىزنىڭ ئېتىقادىمىز باشقىلارنىڭكىدىن ياخشى، دەپ ماختىنىشتىن كېلىپ چىقىدۇ. ھالبۇكى، ياراتقۇچىنىڭ ئالدىدا ھەممە ئۇلۇسلار باراۋەر.

ئابدۇللا ئەنسارىغا سۆز نۆۋىتى كەلگەندە:

— پېقىرمۇ تۈرلۈك ئەللەرنىڭ روھىي جەھەتتە يېقىنلىشىپ ئىناق ياشىشى تەرەپدارىمەن، —دېدى، — ئەمما نىزا كۆپىنچە بەش بارماق باراۋەر ئەمەسلىكىدىن كېلىپ چىقىدۇ، دىنلارنىڭمۇ ھەممىسى باراۋەر بولالمايدۇ.

چۈنكى، ھەربىر يۇرتنىڭ ئۆز ھۆكۈمران دىنى بار. پەرەڭ مېھمانلاردىن سوراڭ، بۇلارنىڭ مەملىكەتلىرىدە ناسارالاردىن باشقا ھۆكۈمران دىن بارمۇ؟

— ئەمما، بىز مۇسۇلمانلارنى ھۆرمەت قىلىمىز! — دېدى پەرەڭ ئۆلۈماسى ئەكۋەۋىۋە، — قەدىمىي مەسچىتلەرنى بۇزدۇرماي، تارىخىي ئابىدە سۈپىتىدە ئاسراۋاتىمىز.

يېشى چوڭراق يەنە بىر پەرەڭ روھانىسى ئانتونى مانسېررەتې ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— ھازىر زامان ئۆزگەردى. ئەھلىسەلىپ يۇرۇشلىرى ئەمدى كەلمەسكە كەتتى. دىنىي نىزالاردىن بىزار بولۇپ مۇرەسسە يولىنى ئىزدەۋاتقان ئادەملەر پورتۇگالىيىدە كۆپىيىپ بارماقتا.

ئەبۇلفازىل ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ مانسېررەتېگە سوئال قويدى:

— ئۇنداق بولسا، ئېھتىمال ياۋروپا دۆلەت باشلىقلىرىمۇ ھازىر ھەممە دىننى باراۋەر دەپ قارايدىغاندۇ؟

مانسېررەتې باش چايقىدى:

— ئەپسۇسكى، بىز تېخى بۇ پىكىرنى ئەستىقلىيالمايمىز. بۇ پىكىرگە كېلىش ئۈچۈن باشقا ئەللەرنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنى سىزدەك ئەستايىدىل ئۆگىنىشىمىز لازىم. پەقەت سۆزدىلا ئەمەس، ئەمەلدە تۆرلۈك خەلقلەرنىڭ روھىي بايلىقلىرىنى ئۆلۈغلاپ، ھازىر بىز ئولتۇرغان بىنادەك مىمارلىق ئابىدىسى قۇرۇشنىڭ ئۆزى تارىختا تېخى مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭىلىقتۇر. «دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ جاسارەت — روھنىڭ باتۇرلۇقىدۇر» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانمەن. ھەزرەت ئالىيلىرى، — دەپ

مانسىررەتي ئەكبەرگە مۇراجىئەت قىلدى، — سىز شۇ بىنانىڭ قۇرغۇچىسى ئىكەنسىز. تۇرلۇك ئەللەرنى روھىي جەھەتتىن يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ياراتقان بۇ ئابىدىڭىز ماڭا ئۇلۇغ بىر جاسارەتتەك تۇيۇلماقتا. مەن سىزنىڭ بۇ كەشپىياتىڭىز ئالدىدا باش ئېگىپ ئېيتماقچىمەنكى، بىز ئۇنى قەدىرلىشىمىز، ئەزىزلىشىمىز لازىم!

ئابدۇللا نىيازى سۆز قىلدى:

— بىز بۇ يەرگە دىنىي نىزالارنى بىر تەرەپ قىلغىلى يىغىلدۇق. يەنە كونا ئاداۋەتلەرنى قوزغاتقاندىن كۆرە، قايسى ئەلدە قانداق روھىي بايلىق، قانداق مەنىۋى پەزىلەت بولسا، شۇلارنى بىر جايغا يىغايلى. ئەڭ ياخشى ئۇدۇملار ۋە ئەنئەنىلەرنى ھەممىمىز قوبۇل قىلايلى. ئەنە شۇ چاغدا «سۇلھى كۇللى» دېگەن ئالىي مەقسەتكە يېتىمىز. ھەممە خەلق، ئىمانۇ ئېتىقادلىرى خىلمۇخىل بولسىمۇ، روھىي جەھەتتە بىر ـ بىرى بىلەن باراۋەر، تەڭ، دەپ ئېلان قىلىنىشى لازىم!

ئەنسارىنىڭ بويىنغا گويا يوشۇرۇن بىر سىرتماق تاشلانغاندەك بولدى.

جان ساقلاش ئۈچۈن ئۇ ئەمدى ئەكبەرنى كۆككە كۆتۈرۈپ ماختاشقا تەييار ئىدى.

— ئەمدى ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات!... بىز بۈگۈن باشقا بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىز. تارىخقا جالالىدىن ئەكبەر دېگەن نام بىلەن كىرىۋاتقان بۇ دەۋر ھەقىقەتەن ئالەمشۇمۇل ئەھمىيەتكە ئىگە بولماقتا. مۇقەددەس كىتابلاردا بېشارەت بېرىلىشىچە، مىڭ يىلدا بىر ئۇلۇغ زات پەيدا بولۇپ، دۇنيانى ئادالەتسىزلىكلەردىن تازىلايمىش. ئىشىنىمەنكى،

ئەنە شۇ ئۇلۇغ زات بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ مەرمەر سۇپىسى ئالتۇن - كۈمۈشلەرگە تولدۇرۇپ، ئاجىزلارغا تارقىتىپ بەرگەنلىكى كەم ئۇچرايدىغان ساخاۋەت ئەمەسمۇ؟ يەنە، مۇشۇ ئىبادەتخانىدا ھەزرىتىمنى باشقا دىن ۋەكىللىرىنىڭمۇ ئەڭ ئادىل مەنىۋى پېشۋا دەپ ئۇلۇغلاۋاتقانلىقى قالتىس ئىش ئەمەسمۇ؟ پېقىر مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىدىن خۇلاسە قىلىپ ئېيتماقچىمەنكى، ناسارالار مەسىھا دەپ ئاتايدىغان، بىز مەھدىي دەپ ئۇلۇغلايدىغان ئالىي سىيمانىڭ ئۆزى - سىز، ھەزرىتىم! — ئەنسارى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەكبەرگە ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، — ئىلاھىم، مەھدىيلەرچە ئۇلۇغ ئادالەت ئورنىتىش سىزگە نېسىپ بولغاي! — دېدى - دە، گويا ھېچكىم دەپ باقمىغان ئەڭ چوڭ گەپنى ئۆزىلا ئېيتىۋاتقاندەك مەمنۇنىيەت بىلەن ھىجىيىپ قويدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، شەيخ ئابدۇنەبىمۇ ئەكبەرنى ئەڭ ئادالەتلىك پېشۋا دەپ ماختاشقا مەجبۇر بولدى.

شەيخ مۇبارەككە دەل مۇشۇ لازىم ئىدى. ئۇ بۇ پۇرسەتتىن پايدىلاندى - دە، ئەكبەرنى ئەڭ ئالىي ھۆكۈما ۋە بارلىق دىنىي ماجىرالارنى ھەل قىلىدىغان پېشۋا دەپ پەتىۋا چىقىرىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى.

ئەنسارى بىلەن شەيخ ئابدۇنەبى ئۆز ئاغزىدىن تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى شۇندىلا بىلدى. ئەگەر ئەكبەر ئالىي ھۆكۈما ۋە ياراشتۇرغۇچى پېشۋا بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا شەيخۇلئىسلامىمۇ، ۋەخپە ۋە دىن ئىشلىرى ۋەزىرى (سەدرلەر سۇدۇرى)مۇ لازىم بولمايتتى!

دەل مۇشۇنداق بولۇشنى كۆزلەپ تۇرغان ئەبۇلفازىل

پەتىۋانى ئالدىنئالا يازدۇرۇپ تەييارلاپ قويغانىدى. ئۇنىڭغا بىرىنچى بولۇپ شەيخ مۇبارەك ئىمزا قويدى. شەيخ ئابدۇللا نىيازىمۇ دەرھال قول قويۇپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەبۇلفازل پەتىۋانى شەيخ ئابدۇنەبىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ناسارالار ۋە براخمانلار: «قېنى، ئاخىرى قانداق بولىدىكىن» دەپ كۈتۈپ تۇردى. ئەكبەر يەرگە قارىغىنىچە قىمىرلىماي ئولتۇردى. لېكىن، ئۇنىڭ سۈكۈتى ئابدۇنەبىگە ئولجا پايلاپ ياتقان يولۋاسنىڭ سۈكۈتىنى ئەسلەتتى. «ياق!» دەپ باقسۇنچۇ قېنى! تېخى بايىلا ئەكبەرنى: «ئەڭ ئادالەتلىك ھۆكۈما!» دەپ ماختىغىنى يالغانچىلىق، ياغلىمچىلىق بولۇپ چىقىدۇ. شەيخ ئابدۇنەبى ئېغىر بىر خورسىنىپ قويدى - دە، پەتىۋاغا ئىمزا قويدى.

نۆۋەت ئەنسارىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ قولىدىكى قەلەم دىر - دىر تىترەشكە باشلىدى. بۇ نېمە كۆرگۈلۈك؟ ئۆزگە ئۆزى گۆر قازغاندەك ئىش بولدىغۇ بۇ! ئۇنىڭ كالۋالاشقان قوللىرى ھەرپلەرنى يازالماي، قەغەزنى ئىتتىرىپ يۇردى. لېكىن، ئاخىر قەغەز ئۈستىدە ئۇنىڭ ئىمزاسى پەيدا بولدى.

تىلى تۇتۇلغان يوشۇرۇن قاتىل

تۈگىدى!... شەيخ ئەنسارى ئۆيىدە بىر كۈن كېسەل بولۇپ ياتتى. ئەتىسى ئىچىدىكى دەرد - ئەلەملەرنى قەغەزگە تۆكۈپ، قورسىقىنى بوشاتقۇسى كېلىپ قالدى - دە، پەنىپەتتىكى سىرداش دوستى موللا تەنۋىرگە مەخپىي خەت يازدى. خەتتە: «پۈتۈن ئىسلام تارىخى ئەكبەرگە قارشى!»، «پادىشاھ دېگەن كېلىشتۈرگۈچى پېشۋا بولالمايدۇ!»، «مېنى ئىمزا قويۇشقا مەجبۇر قىلدى»، «سىز بىلىسىز، بەزىدە قاراقچىلار بىلەنمۇ ۋاقىتىنچە مۇرەسسە قىلىشقا توغرا كېلىدىغۇ!» دېگەندەك گەپلەر يېزىلغانىدى.

موللا تەنۋىرنىڭ كېيىنكى كۈنلەردە ئەكبەرگە ئىخلاس قىلىشقا باشلىغانلىقىدىن ئەنسارى مۇتلەق بىخەۋەر ئىدى. ئىسيان پۇرىقى چىقىپ تۇرغان بۇ خەت موللا تەنۋىر ئارقىلىق ئايلىنىپ كېلىپ، ئەكبەرنىڭ قولىغا چۈشتى. كەچ كۈزنىڭ بىر ئاخشىمى، ئەكبەر ئەنسارىنى خاس ئىشخانىسىغا چاقىرىپ كېلىپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويدى. ئەبۇلفازىل موللا تەنۋىر ئارقىلىق قايتىپ كەلگەن خەتنى ئەنسارىغا ئاۋازلىق ئوقۇپ بەردى. ئەنسارى خەتنى تونۇپ، ئەمدى قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى سەزدى - دە، ئۆرە تۇرالماي تىزلاندى:

— مېنى ئەپۇ قىلىڭ! ئاچچىقىمدا يېزىۋېتىپتىمەن، ئەقىلسىزلىق قىلدىم!... قىرىق يىللىق خىزمىتىم

يۈزىدىن مېنى كەچۈرۈڭ!

— سېنىڭ قىرىق يىللىق خىزمىتىڭ ئەمەس، قىرىق يىللىق يالغانچىلىق، خائىنلىقلىرىڭ بار! بەيرەمخاننى ئۆلتۈرۈشكىمۇ قاتناشقانلىقىڭنى سەزگەنىدىم! ئەدھەمخان بىلەن ماھىم ئىنىكئانىنىڭ بېشىغا چىققانمۇ سەن! دېھلىدىكى پولات ۋەسۋەسنى ئىشقا سېلىپ، ماڭا ئوق ئېتىشقا مەدەت بەرگەنمۇ سەن!

— ياق، ياق، خۇدا ھەققى، مەن بۇ سۇيىقەستلەردىن بىخەۋەر! ئەخمەقلىق قىلىپ، تەنۋىرگە شۇ خەتنى يازغانلىقىم راست!

— ئىبادەتخانىدا مېنى مەھدىي دەپ ماختاپ، خەتتە «دەھرىي» دەپ قارىغان ئادەمنىڭ قولىدىن ھەر قانداق يامانلىقلار كەلمەي قالارمۇ؟

— يالغانچىلىق قىلدىم، بۇ راست. بۇ گۇناھىم ئۈچۈن، مەيلى، ھەجگە باراي! مەككىگە بېرىپ پاكلىنىپ كېلەي!

قېرى ئادەم ئايىغىغا يىقىلىپ يالۋۇرغاندىن كېيىن، ئەكبەر ئۇنىڭ ھەجگە بېرىشىغا رۇخسەت قىلدى. ئەنسارى ھەجدىن كېيىن گۇجارەتكە قايتىپ كەلدى ۋە شۇ يەردە ۋاپات بولدى. ئۇ بوۋىسىنىڭ قەبرىسىگە يوشۇرۇپ قويغان ئىككى ساندۇق ئالتۇن دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىندى ۋە نورۇز بايرىمىدا غېرىب ـ مىسكىنلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىلدى.

مەنۋىيەت گۆھەرلىرى

سارايدا ھەر چارشەنبە كۈنى كەچتە ئولتۇرۇش ـ بەزمىلەر ۋە شېئىر ـ مەجلىسلەر بولۇپ تۇراتتى. ئەكبەر مەملىكەتنىڭ ئەڭ داڭلىق شائىر ـ سەنئەتكارلىرىنى ئۆز ئەتراپىغا يىغىشنى ئارزۇ قىلاتتى. مەشھۇر خانەندە ھاپىز تەنسېن، مۇساۋۋىر (رەسسام) خوجا ئابدۇسەمەد، مەلىكۇششۇئەرا غەزەلىي، ئۇنىڭ تەربىيىسى بىلەن يۇكسەك ئورۇنغا كۆتۈرۈلگەن ۋە ھازىر «خەمسە» يېزىۋاتقان فەيزىي فەيازىي ھەم پارس، ھەم ھىندى تىلىدا گۈزەل شېئىرلارنى يازغان، ئاجايىپ قوشاقلارنى توقۇغان خۇش چاقچاق راجە بىربال، شېئىرىي ئىستېداتى دادىسى بەيرەمخاننىڭكىدىن قېلىشمايدىغان ئابدۇراھمان — بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەكبەر مەنۋىيەت گۆھەرلىرى دەپ ئاتايتتى. ئۇنىڭ سارىيىدا «نۇھرەتەن» يەنى «توققۇز گۆھەر» دېگەن ئىبارە مەشھۇر بولۇپ، پەن، ئەدەبىيات ۋە سەنئەتنىڭ ئەڭ يورۇق بۇ توققۇز يۇلتۇزى ئىچىدىن ئەبۇلفازىلمۇ ئورۇن ئالغانىدى. پېشقەدەم غەزەلىي ۋاپات بولغاندا، توققۇز گۆھەرنىڭ سەككىزى قالدى. لېكىن، «نۇھرەتەن» ئىبارىسى يەنىلا ئىستىمالدا قېلىۋەردى.

ئەكبەر بىر كۈنى ساراي سىرتىدا تامغا رەسىم سىزىۋاتقان يالاڭ ئاياغ ھىندى يىگىتنى كۆرۈپ قالدى. يىگىتنىڭ قولىدا مۆجىزە باردەك، قول بارماقلىرىنىڭ بىر

نەچچىلا ھەرىكىتى بىلەن تامدا جانلىق رەسىملەر پەيدا بولاتتى. ئۆزىمۇ رەسىم سىزىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئەكبەر يىگىتنىڭ يېنىدا توختاپ سورىدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— دەسۋەنتە.

— نېمىشقا تامغا رەسىم سىزىسەن.

— قەغەز - قەلىمىم يوق.

ئەكبەر سۈرۈشتۈرۈپ بىلدىكى، دەسۋەنتە كەمبەغەل بىر ھامماللىنىڭ ئوغلى ئىكەن. «رامايانا» ۋە «ماھاپخاراتا» داستانلىرىنىڭ ناھايىتى كۆپ جايلىرىنى يادقا بىلىدىكەن. ئەكبەرنىڭ ئۆزىمۇ بۇ داستانلارنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ دەسۋەنتىنى ساراي رەسساملىرىنىڭ سەردارى خوجا ئابدۇسەمەدنىڭ يېنىغا باشلاپ كەلدى:

— زېھنى ئۆتكۈر ئىكەن. بىر تەربىيىلەپ بېقىڭ، مەۋلانە.

دەسۋەنتە ئەكبەر ئويلىغاندىنمۇ بەكرەك ئىستېداتلىق بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ «ماھاپخاراتا» ۋەقەلىرىگە سىزغان رەسىملىرى ئەكبەرگە ئەڭ مەشھۇر رەسساملارنىڭكىدىنمۇ كۈچلۈكرەك زوق بەردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى چارشەنبە ئاخشىمى ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەتكارلار يىغىلىشىدا يىگىرمە ئىككى ياشلىق دەسۋەنتە ئەڭ يېتۈك مەنىۋىيەت گۆھەرلىرى «نۇھرەتەن» قاتارىغا قوشۇلدى. ئەكبەرنىڭ بۇ ھەقتىكى پەرمانىنى ئەبۇلفازىل سەنئەت ئەھلىگە ئېلان قىلغاندا:

— گۆھەرلىرىمىز يەنە توققۇز بولدى، — دەپ سۆيۈندى.

شۇ كۈنى كۈي - قوشاقلار ئارىسىدا مۇشائىرەمۇ

بولدى، يېشى يۈزدىن ئاشقان ئاشىر قاسىم كاھىي ئۆزىنىڭ «پىلنامە» دېگەن شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى.

ئەكبەرنىڭ پىلنى ياخشى كۆرۈشى، پىلباقارلىق قىلغانلىقى كۆپچىلىككە مەلۇم ئىدى. كاھىي ئۆزىنى ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىغان پىللارغا ئوخشاتقان، ئەكبەرنى بولسا شۇ پىللارنىڭ مېھرىبان باققۇچىسىغا ئوخشاتقانىدى.

(ئۇستۇمدە پىلبانىم ئولتۇرمىسا، مەنمۇ شۇ پىلغا ئوخشاش بارغان يېرىمدە بېشىمغا توپا چېچىپ ئىزىمدىن چىقمەن. پىلبانىم بېشىمدا ئولتۇرۇپ قامچىسىنى ئوينىتىپ مېنى چاپتۇرسا، ئۇنىڭغا مۇھەببىتىم ھەسسىلەپ ئاشىدۇ.)

ئەكبەر بۇ تۆت مىسرانى ئاڭلىغاندا زوقلىنىپ تازا كۈلدى. پىلغا ئوخشاش يۈز ياشتىن ئاشقان بۇ ئادەمدە ھېلىھەم بالىلاردەك بىر خىل مەسۇملۇك بار بولۇپ، شېئىردا پىلغا ئوخشاش ئۆز بېشىغا توپا چېچىشىنىڭ سەۋەبىمۇ ناھايىتى چىرايلىق ئىپادىلەنگەنىدى. پىلنىڭ ياخشى كۆرگەن پىلبانغا قانچىلىك مۇھەببەت قويغىنىنى شېئىرىي يول بىلەن ئىپادە قىلىۋاتاتتى.

ئەسلىي سەمەرقەنت تەرەپلەردىكى ئاق دەريا ۋە قارا دەريا ئارىلىقىدىكى مىيانقالدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن قاسىم كاھىي يىگىتلىك چاغلىرىدا ھېراتتا ياشىغان، ئەلىشىر نەۋائىي ۋە ئابدۇراھمان جامىلارنىڭ سۆھبىتىگە قاتناشقان شائىر ئىدى. ھازىر پايتەختتە ئۇنىڭدىن قېرى ئادەم يوق. قەمەرىيە ھېسابى بويىچە بىر يۈز ئون سەككىز ياشقا كىرگەن بۇ ئادەم ئۆمۈر بويى ئۆيلەنمەي بويتاق ئۆتتى. كاھىينىڭ ئۇزۇن ساقىلى پاختىدەك ئاپئاق، ئاندا ـ مۇندا قالغان چىشلىرى

ئۈۋۈلۈپ، مىلىكىگە تەگلىشىپ قالغان، جۇغىمۇ كىچىكلەپ كەتكەنىدى. شۇ ياشتىكى ئادەمدىن بۇنداق شېئىر چىقىشنى كۈتمىگەن ئادەملەر، ئۇنىڭ ھەر بىر بېيىتىگە قايىل بولۇپ، ئولتۇرغان جايلىرىدا تەۋرىنىپ قويۇشتى.

(مەست پىلغا ئوخشاش ھەر زامان جۇشۇ خۇرۇش قىلغۇم كېلىدۇ. يوشۇرۇن سىرلىرىمنى ئاشكارا قىلغۇم كېلىدۇ. لېكىن، يەنە ئېيتىمەن: ئىشقىنىڭ پىنھان ھادىسى خۇشراقتۇر، پىللار كەبى تىلىمنى يىغىپراق يۇرگىنىم ياخشىراقتۇر.)

شۇ ياشتىكى ئادەمنىڭ مەست پىلدەك چۇقان ـ سۇرەن سالماقچى بولغانلىقى، لېكىن يەنە پىللارغا خاس ۋەزمىنلىك بىلەن تىلىنى يىغىپ يۇرگەنلىكى، ئەكبەرنىڭ شېئىردىن ئېلىنۋاتقان زوقىنى يەنە بىر دەرىجە ئاشۇردى. ئۇ ئۆزى ھەققىدىكى ئاشكارا ماختاشلار ۋە مەدھىيىلەرنى كۆپ ئاڭلىغانىدى. بۇ يەردىكى شېئىري ئىففەت، كەمتەرلىك ۋە گۈزەل بىر تەبەسسۇم ناھايىتى ياققانلىقى ئۈچۈن:

— مەۋلانە، يەنە بىر ئوقۇسىڭىز! — دەپ شېئىرنى ئىككىنچى قېتىم ئاڭلىدى. كېيىن ئۇنىڭدا بىرەر نۇقسانىنىڭ يوقلۇقىنى، ھەر بىر سۆزنىڭ گۆھەردەك تاللانغانلىقىنى ماختىدى ۋە ئەبۇلفازلغا قاراپ دېدى، — بىر يۈز ئون سەككىز ياشتا شۇنچىلىك مۇكەممەل شېئىر يېزىش كەمدىن ـ كەم ئۇچرايدىغان مۆجىزىدۇر. مەۋلانە كاھىنىڭ قەدەملىرى تەۋەررۈك. ساراي دەرۋازىسىدىن مۇشۇ يەرگە كەلگۈچە نەچچە قەدەم قويغان بولسا، ھەر بىر قەدىمىگە يۈز رۇپىيەدىن ئىنئام بېرىلسۇن! .بۇنىڭدىن كېيىن سارايغا ھەر بىر قېتىم كەلسە، مىڭ رۇپىيە بېرىپ تۇرۇلسۇن.

مۇشائىرە بولغان جايدىن ساراي دەرۋازىسىغىچە يۈز قەدەمدىن ئارتۇق كېلەتتى. ساراي شائىرلىرىدىن ھېچقاندىقى ھېلىغىچە بۇنداق قىسقا شېئىر ئۈچۈن ئون مىڭ رۇپىيە مۇكاپات ئالالىغان ئەمەس. قاسىم كاھىي تەزىم قىلىپ، بۇ ئىنئام ئۈچۈن ئەكبەرگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى يېرىم ئىكەنلىكى مەيۈسلۈك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

مۇكاپات ۋە جازا

ئەتىسى خەزىنە ئېچىلغاندا قاسىم كاھىي كېلىپ ئون مىڭ رۇپىيىنى ئېلىپ كېتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتتى، مويسىپىت شائىر سارايغا قايتا كەلمىدى. ئەكبەر ئۇنى كېسەل بولۇپ قالدىمىكىن دەپ، ئەبۇلفازىلنى خەۋەر ئېلىشقا ئەۋەتتى. قاسىم كاھىي كىچىككىنە باغلىق ھويلىدا تۇراتتى. ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدىغان ماشگۇرۇچ ساقاللىق بىر خىزمەتچىدىن باشقا ھېچ كىشى يوق ئىدى. ئەبۇلفازىل ئۇنىڭ تەكچىلىرى لىق كىتابلار بىلەن تولغان خانىسىگە كىرىپ، ھال ـ ئەھۋال سورىدى:

— نېمىشقا ھېلىغىچە خەزىنىدىن مۇكاپاتنى ئالمىدىڭىز؟

— ئۇنچە پۇلنىڭ ماڭا نېمە كېرىكى، جانابىي ۋەزىر؟ يا مىراسخورۇم بولمىسا! . . . مەن ئۇ شېئىرنى مۇكاپات ئۇچۇن يازغان ئەمەس.

— ئېھتىمال، باشقا تىلىكىڭىز باردۇر؟ ئېيتىڭ، مەن ھازىرلا ھەزرەتكە يەتكۈزەي.

قاسىم كاھىينىڭ ئۇدۇل چىشلىرى ئاللىقاچان تۆكۈلۈپ، لەۋلىرى ئىچكىرىگە پېتىپ كەتكەن، ئۇچى سەل قايرىلغان ئۇزۇن بۇرنى ئېگىلىپ چۇشۇپ، لەۋلىرىگە تېگەي دەپ قالغانىدى.

— مەن يېشىمنى ياشاپ بولغانمەن، ماڭا مال ـ

دۇنيادىن كۆرە ئىمان ـ ئېتىقاد ئەزىزرەك. نەۋائىدەك، جامىدەك ئۇلۇغ سىيمالارنى كۆرگەنمەن. ئۇلار دىنىي ئاداۋەتلەرنى قانداق يوقىتىشنىڭ يولىنى ئىزدەپ تاپالماي كەتكەندى. ئەكبەر ھەزرەتلىرى تۇرلۇك ئېتىقادلارنى تەڭ كۆرۈپ، سۇلھى كۇللى (ھەممەيلەن ئىناق بولۇش) نى ئېلان قىلىش بىلەن هازىرغىچە تېپىلمىغان يېڭى بىر يولنى كەشىپ قىلدى. مەن ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدا ئەنە شۇ يولدىن مېڭىپ ئۆتمەكچىمەن. ئەگەر ھەزرىتىم مېنى ئۆزىگە سادىق مەسلەكداش دەپ بىلسە، پېقىر ئۈچۈن ئەڭ ئالىي مۇكاپات شۇ بولغاي!

ئەبۇلفازىلدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئەكبەر:

— مەۋلانە كاھىيىنىڭ بۇ جاۋابىدىن بىشىمىزنىڭ كۆككە يەتكىنىنى بىرىپ ئېيتىڭ، — دېدى، — ئەگەر خالىسا، پەيشەنبە كۈنى يېقىن مەسلەكداشلىرىمىزنىڭ ئولتۇرۇشىغا مەرھەمەت قىلسۇن!

فەتھ بېغىنىڭ تىللەكارى مېھمانخانىسىغا خۇپتەن مەزگىلىدە يىغىلىدىغان شەيخ مۇبارەك، راجە بىربال، ئەبۇلفازىل، ئۇنىڭ شائىر ئاكىسى فەيزىي، ئەزىز كۆكە، ئابدۇرەھىم خانى خانانلار قاتارىغا نۆۋەتتىكى پەيشەنبە كۈنى قاسىم كاھىيمۇ كېلىپ قوشۇلدى.

— مەۋلانە، — دەپ ئەكبەر ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى، — سىز ئاجايىپ شېئىرىي مۇئەممالار يازدىڭىز، بىزنىڭ ئالدىمىزدا مۇشكۈل ھاياتىي مۇئەممالار (مەسىلىلەر) تۇرۇپتۇ. بىز سۇلھى كۇللى ئېلان قىلىپ بىرلەشتۇرمەكچى بولغان تۇرلۇك ئىمان ـ ئېتىقادلار گوياكى مۇستەقىل قېيىقلاردەك ھەر بىرى ئالاھىدە ئۈزۈپ

ئۆگەنگەن. شۇنداق ماقال باركى، ئىككى قېيىقنىڭ بېشىنى تۇتقان ئادەم غەرق بولىدۇ، رەقىبلىرىمىز بىزنىمۇ غەرق قىلماقچى. مەۋلانە، سىز كۆپنى كۆرگەن ئادەم، بىزگە مەسلىھەت بېرىڭ.

— پېقىردىن مەسلىھەت سورىغىنىڭىز ئۈچۈن تەشەككۈر، ھەزرىتىم! يەتمىش يىل تۇران، خۇراسان، كابۇلدا ياشىدىم، ئەللىك يىلدىن بېرى ھىندىستاندا ئىستىقامەت قىلماقتىمەن. ئەقلىمگە كەلگىنىمدىن بۇيان، مەن جاھان كېزىپ، گاھ ئادىشىپ، گاھ توغرا يول تېپىپ يۈرۈپ روھىم يايرايدىغان بىر مەنىۋى مەنزىل ئىزدىدىم. ئاخىر يېشىم يۈزدىن ئاشقاندا، يېتىپ كەلگەن ئەڭ ئالىي مەنىۋى مەنزىلىم — سىز ھازىر رەھبەرلىك قىلىۋاتقان تەۋەررۇك زامان بولدى. ئۆمۈر بويى مېنى روھانىيلار ئىستىبداتى قىيناپ كەلگەندى. سىز بۇ ئىستىبداتنى يوقاتقىنىڭىزدىن بۇيان، روھىم يايراپ يۈرۈۋاتىمەن. ئەمما، بۇ ئىستىبداتنىڭ كۈچى بىلەن كۈن كۆرۈۋاتقان، باي بولغان، مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرگەن چوڭ بىر گۇرۇھ ئۆلىما، موللا - ئىماملار بار. ئۇلار ئۈچۈن بىدئەد ۋە خۇراپات گوياكى پارتلاتقۇچ سېلىنغان ئامبار. شۇنداق بىر تەييارلىق كۆرۈش لازىمكى، يېڭى تەلىماتىڭىز ئېلان قىلىنغاندا، دۈشمەنلىرىڭىز ئۇنىڭ ئۈچقۇنلىرى بىلەن پارتلاتقۇچ قاچىلانغان ئامبارنى پارتلىتالمايدىغان بولسۇن.

— رەھمەت سىزگە، مەۋلانە. مېنىڭ دىلىمدىكى گەپنى ئېيتتىڭىز! — دىدى ئەكبەر، — پەقەت ئىچكىرىدە ئەمەس، قوشنا مەملىكەتلەردىمۇ رەقىبلىرىمىز بىزنىڭ خۇدادىن قايتقانلىقىمىز ھەققىدە دادلاپ يۈرمەكتە. ئىراندىن

سەفەۋىيلەر، تۇراندىن شەيبانىزادىلەر بىزگە ئەلچى ئەۋەتىپ: «ئىسلامدىن ۋاز كەچكىنىڭلار راستمۇ؟» دېگەن مەنىدە سوئال سوراۋاتىدۇ. بىزمۇ ئۇلارغا ئەلچى ئەۋەتىپ: «ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانمىز» دېگەن مەزمۇندا جاۋاب يازدۇق. بىزگە قارشى كۆتۈرۈلگەن ئۇرۇش ـ تالاشلار تېخىچە بېسىلمىدى. ۋىلايەتلەردىن كېلىۋاتقان مەخپىي ئاخباراتلار ۋەزىيەتنىڭ ناھايىتى مۇرەككەپلىكىدىن بېشارەت بەرمەكتە. شۇڭا، يېڭى تەلىماتنى چوڭ تەييارلىق بىلەن قولاي بىر ۋەزىيەت كەلگەندە ئاندىن يولغا قويايلى. ھازىرچە ئۇنى مانا شۇ سورۇندىكىلەر ئۆز دىلىمىزغا چوڭقۇر ئورنىتايلى. ئاخىر چىن ئىخلاس ـ ئېتىقاد دىلدا ياشىشى كېرەككۇ.

— ھەق راست! — دېدى ئەبۇلفازىل.

ئەمدى شەيخ مۇبارەكمۇ ئەكبەرنىڭ كېيىنكى پىكرىگە قوشۇلۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئەكبەر ئۆز مەسلەكداشلىرىغا مۇكاپات بەرگەن ئاشۇ كۈنلەردە شەيخ ئابدۇنەبى ئۇنىڭ قەھرىگە ئۇچرىدى.

بەش قولىنى تەڭلا ئاغزىغا سالغان بۇ بەدنىيەت شەيخنىڭ ۋەخپىلەردىن چۈشكەن ۋە ھەج قىلغۇچىلار ئۈچۈن ئاجرىتىلغان پۇللارنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ساندۇقىغا سېلىۋالغانلىقى ئېنىقلاندى. جىنايەتلىرى بويىنىغا قويۇلغاچقا، ئەكبەر ئۇنى قاماققا ئالدى. تۈرمىدىمۇ شەيخ ئابدۇنەبىنىڭ دۈشمەنلىرى بار ئىكەن. قىساسكارلار بىر قاراڭغۇلۇق ياردىمىدە كېچىسى تۈرمىگە باستۇرۇپ كىرىپ، شەيخ ئابدۇنەبىنى تاش بوران قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئەنسارى ۋە شەيخ ئابدۇنەبى باشقۇرۇشىدىكى ئۆلىما،

قازى، مۇتەئەسسىپلەر يىپى ئۈزۈلگەن تەسۋى دانىلىرىدەك ھەر قايسى تەرەپلەرگە چېچىلىپ كەتتى. ئۇلار ساراسىمە ۋە غۇلغۇلا ئىچىدە قالغانىدى. جىزيە سىلىقى ئېلىپ بېيىشقا، مەجۇسىيلەرنى ئېلىپ - سېتىشقا ئىمكان بېرىدىغان دىنىي ئىستىبدات بىنالىرى خۇددى يەر تەۋرەشكە دۇچ كەلگەن ئەسكى ئۆيلەردەك بىرمۇ بىر غۇلاپ چۈشۈشكە باشلىدى.

ئۈچ پەزىلەت

ياۋروپالىق ئانتونى مانسېررەتېنىڭ سارايغا ئىشقا ئېلىنغانلىقى ۋە شاھزادىلەرگە دەرس بېرىۋاتقانلىقى ئەتراپتىكى ۋىلايەتلەرگە: «پادىشاھىمىز ئوغۇللىرىنى ناسارالار دىنىغا كىرگۈزۈپتىمىش!» دېگەندەك ۋەھىمىلىك خەۋەر بولۇپ تارقالدى. ئەكبەر بۇ گەپلەرنى تىنچىتىش ئۈچۈن، دىپلوماتىيە دېگەننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدىغان مەخسۇس مۇراجىئەتنامە يازدۇرۇپ، ئۇنى ھەممە شەھەر - يېزىلارغا ئاڭلىتىشنى بۇيرۇدى.

«بىز ھىندىستاندىكى بارلىق خەلقنىڭ ئىچكى ئۇرۇشسىز، تىنچ ياشىشىنى مەقسەت قىلغان ھالدا، ھەر قايسى جەھەتلەردىن چىقارغان مۇراجىئەتنامىمىزدا، ئادەملەرگە تىنچلىق، ھاكىمىيەتكە خەۋپسىزلىك، بارلىق ئىمان - ئېتىقادلارغا باراۋەر ھۆرمەت قىلىشنى لايىق تاپتۇق!»

ئەكبەر ئۆزىنىڭ بۇ شوئارىغا قانداق ئەمەل قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئۇپۇق كەينىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياشنى تەزىم قىلىپ كۈتۈۋالاتتى. ئاتەشپەرەسلەرنىڭ بۇ ئادىتى تاغلىق رايونلاردا ياشايدىغان قەبىلىلەردە ھازىرغىچە ساقلىنىپ تۇرۇۋاتاتتى.

گۇجارەتلىك ئاتەشپەرەس مېخېرجى ئەكبەرگە ئۈچ پۆپۈكلۈك، چىرايلىق بىر كەمەر تەقدىم قىلغانىدى. كەمەردىكى ئۈچ پۆپۈك پەزىلەتنىڭ بەلگىسى ھېسابلىناتتى.

بۇنىڭ بىرى، «پىندارى خوپ»، يەنى ياخشى ئوي — نىيەت؛ ئىككىنچىسى، «گۇپتارى خوپ»، يەنى ياخشى گەپ - سۆز؛ ئۈچىنچىسى، «كىرادى خوپ»، يەنى ياخشى ئىش - ئەخلاق ئىدى. بۇ ئۈچ پەزىلەت بىر كەمەرگە باغلىنىپ، ئىنسان بىلەن بىللە تۇرسا، ئوي - خىيال، گەپ - سۆز، ئىش - ئەخلاق بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ كەتمىسە، مۇراد - مەقسەتكە يەتكىلى بولىدىغانلىقى، ئەكبەر ئىنتىلىدىغان ئەڭ يۇقىرى مەنىۋى يۈكسەكلىك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئۈچ پۆپۈكلۈك كەمەرنى چارشەنبىدىن ئىبارەت بۇ مۇراد بەخش كۈندە بېلىگە باغلاپ يۈرەتتى.

ھىندىلار پېشانىسىگە قويۇپ يۈرىدىغان تىلەك - قىزىل خالمۇ ئەڭ ئىزگۈ نىيەتلەرنىڭ تىمسالى ھېسابلىنىدۇ. ئەكبەر ھىندىلارنىڭ ئىمان - ئېتىقادلىرىنىمۇ ئەستايىدىل ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، سەيشەنبە كۈنى ھىندىچە كىيىنىپ، پېشانىسىگە قىزىل خال - تىلەك قويدۇرغان ھالدا سارايدا كۆپچىلىك بىلەن كۆرۈشىدىغان بولدى.

بۇ ئىش مەملىكەت ئاھالىسى ئىچىدە: «پادىشاھ ھىندى دىنىنى قوبۇل قىپتۇمىش» دېگەن گەپكە ئايلىنىپ، شامالدەك تېز تارقىلىپ كەتتى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ھىندىلار خۇشال بولۇشۇپ، ئەكبەرنى «ماخاگورا»، يەنى، «ئۇلۇغ پىر» دەپ ئەزىزلىگەنسېرى، مۇتەئەسسىپ شەيخلەر ئۇنى مەجۇسىي بولۇپ كەتتى، دەپ خەلقنى ئىشەندۇرۇشكە ئۇرۇندى.

ئىسيان

بىرچاغلاردا شەيخ ئەنسارىنىڭ تەرەپدارى بولغان ۋە ئەگرە، جائۇنپۇرغا سۈرگۈن قىلىنغان شەيخ مۇھەممەد يەزدىي گانگ دەرياسى بويىدا ئەكبەرگە قارشى ئىسيان كۆتۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ ئۆلىما ۋە شەيخلەر نامىدىن پەتىۋا يېزىپ، ئەكبەرنى «دەھرىي»، «مەجۇسىي»، «ئاتەشپەرەس»، «مۇرتەد» دەپ، ھەرخىل مۇقامدا ئەيىبلىدى، «بۇنداق ئادەملەر مۇسۇلمان دۆلىتىگە پادىشاھ بولالمايدۇ»، دەپ جائۇنپۇردىكى مەسچىتتە ۋەز ئېيتتى. ئۇنىڭ ۋەزلىرىگە كۆپچىلىك قوۋملەرمۇ قوشۇلغاندىن كېيىن، مۇھەممەد يەزدىي ئەكبەرنىڭ كابۇلدىكى ئىنىسى مۇھەممەد ھەكىمگە ئادەم ئەۋەتتى. مۇھەممەد ھەكىممۇ ئەكبەرنىڭ «سۇلھى ـ مۇرەسسە» سىگە قارشى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئىسيانچىلار تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەنلىكتىن، مۇھەممەد يەزدىي جائۇنپۇردىكى جامە مەسچىتىدە خۇتبە ئوقۇغاندا ئەكبەرنىڭ نامىنى ئاتاشنى ئەمەلدىن قالدۇردى، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇھەممەد ھەكىمنى ھىندىستان پادىشاھى دەپ ئېلان قىلىپ، نامىنى خۇتبىگە قوشۇپ ئوقۇشنى يولغا قويدى.

بىھار ۋە بەنگالەدە دۆلەت مەركىزىدىن ئايرىلىپ چىقىشقا ۋە مۇستەقىل ھاكىمىيەت قۇرۇشقا تەشنا بولۇپ يۈرگەن ئافغان ئەمىرلىرى بار ئىدى. ئۇلار دەرھال مۇھەممەد يەزدىي

باشلىغان ئىسيانغا قوشۇلدى.

مۇھەممەد يەزدىي بۇ خەۋەرلەرنى ئۆز تەرەپدارلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن گۇجارەتكە، مەلۋىگە، پەنجاپ ۋە كابۇلغىچە تارقاتتى. بۇ ۋىلايەتلەردىمۇ ئەكبەرنى دەھرىي دەپ ئىشىنىدىغانلار كۆپ ئىدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ ئەكبەرنى تەختتىن چۈشۈرۈش توغرىسىدىكى ۋەزلەر، مۇسۇلمانلارنى غازاتقا چاقىرىدىغان خىتابلار ياڭراشقا باشلىدى.

گۇجارەتتە ھازىرغىچە ئەكبەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىپ يۈرگەن مۇزەففەرشاھمۇ ئەكبەرنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭ ئىنىسىنى تەختكە چىقىرىش كويىغا چۈشۈپ، كابۇلغا مەخسۇس ۋەكىل ئەۋەتتى. تۇراندىكى ئابدۇللاخاننىڭ كابۇلغا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرىمۇ پەقەت مۇھەممەد ھەكىملا ھىندىستان پادىشاھى بولۇش كېرەكلىكىنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇيدى.

ئۇزاقتىن بۇيان مۇشۇ مەقسەتنى كۆزلەپ يۈرگەن مۇھەممەد ھەكىم چوڭ قوشۇن توپلىدى ـ دە، دىندىن چىققان ئاكىسىغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىپ، ھىندىستان تەرەپكە يۈرۈش باشلىدى.

ئەكبەر ئۆزى قوزغىغان مەنىۋى زىلزىلە، ئۇنىڭ تاجۇتەختىنىمۇ تەۋرىتىشكە باشلىدى، شۇڭا ئۇ يەردە چىڭ تۇرۇش تەس بولۇپ قالدى. سارايدا ۋەھىمە باشلاندى. ئەكبەر ئەڭ سادىق ئادەملىرىنى يىغىپ:

— كىمنىڭ ھەقىقىي دوست ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلىمىز! — دېدى.

تادەرمال بىر قىسىم قوشۇن باشلاپ بىھارغا، ئەزىز كۆكە گۇجارەتكە، مەن سىنغ پەنجاپقا يول ئالدى. ئەكبەرنىڭ ئۆزى بولسا، ئەڭ چوڭ خەۋپ ھېسابلىنىدىغان مۇھەممەد ھەكىمگە قارشى قوشۇن تارتىپ ئاتلاندى.

پارچىلانغان ھەقىقەت

ئەكبەردىن تۆت ياش كىچىك ئىنىسى مۇھەممەد ھەكىم مىلادىيە 1581 ـ يىلى پەنجاپقا يىگىرمە بەش مىڭ ئەسكەر بىلەن باستۇرۇپ كىردى. بۇ يەردە ئۇنى ئەكبەرنىڭ ئىسلاھاتلىرىدىن نارازى بولغان شەيخلەر ۋە ئۇلارنىڭ قوۋملىرى قۇچاق ئېچىپ كۈتۈۋالدى. مۇھەممەد ھەكىم لاھورنى بىراقلا ئىشغال قىلىش ئارزۇسىدا ئىدى. مەسچىتلەردە شاۋقۇن ـ سۈرەن كۆتۈرۈلۈپ، ئەكبەرنى دىنسىزلىقتا ئەيىبلەپ يۈرگەن ئىماملار مۇھەممەد ھەكىمنى ئاللىقاچان پادىشاھ دەپ ئېلان قىلىپ، نامىنى خۇتبىگە قوشۇپ ئوقۇتماقچى بولغانىدى. لېكىن، پەنجاپ ئاھالىسىنىڭ كۆپچىلىكى بۇ دىنىي ئىسيانغا قوشۇلماي، سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالدى. چۈنكى، پەنجاپتىمۇ مۇسۇلمانلارغا قارىغاندا غەيرىي دىندىكىلەر كۆپ ئىدى. ئۇلار جىزيە سېلىقىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىدىن خوشال ئىدى، ئەكبەرنىڭ بارلىق ئىمان ـ ئېتىقادلارنى باراۋەر قىلىشقا تىرىشقانلىقى كۆپچىلىككە ماقۇل كەلگەنىدى.

رەۋى دەرياسىنىڭ ئېگىز قىرغىقىدا تۇرغان ۋە كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە تامىلىرى قايتىدىن مۇستەھكەملەنگەن لاھور قەلئەسىنى مەن سىنخ باشلىق قورۇقچى ئەسكەرلەر ئىچكىرىدىن مەھكەم توسۇۋالدى. بۇ چاغدا، ئەكبەر يىگىرمە بەش مىڭ ئاتلىق ئەسكەر، بەش مىڭ

پىل، ئۇن مىڭ پىيادە ئەسكەر بىلەن دېھلى ۋە پەنىپەتتىن ئۆتۈپ، پەنجاپقا يېقىنلىشىشقا باشلىدى.

مانسېررەتي بولسا شاھزادىلەرگە تىل ئۆگىتىشتىن كېيىن، ۋاقتى چىققاندا چېدىردا ئولتۇرۇپ ئەسلىمە يېزىپ تۇراتتى. ئۇ ھازىرغىچە ھېچبىر پەرەڭ ئۆز ئۆمرىدە كۆرمىگەن جايلارنى كۆرۈۋاتقانلىقى، ئەكبەردەك ئۇلۇغ سەركەردىنىڭ ھەربىر يۈرۈشلىرىگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن ئۆز تەلىيىدىن مەمنۇن ئىدى.

ئەكبەر ئۇستازلارنى ھەر ھەپتىدە بىر قوبۇل قىلىپ، ئۇزاق سۆھبەتلىشەتتى. مانسېررەتي پەقەت بىر نەرسىنى ئەپسۇس ئىچىدە قەلەمگە ئالدى: «ئەكبەر ھەزرىتى ئىيسانىڭ دادىسى يوقلۇقىغا، بۈۋى مەريەمنىڭ ئاسماندىكى ئىلاھىي روھتىن ھامىلدار بولغانلىقىغا ئىشەنگىلى ئۇنىمىدى».

مانسېررەتېنىڭ پۈتۈن ئېتىقادى مۇقەددەس ئاتا، مۇقەددەس ئوغۇل ۋە روھۇلقۇددۇس بىرلىككە ئاساسلانغانىدى. چوقۇنغاندا بېشىغا ۋە ئىككى يەلكىسىگە ئۈچ بارماقنى تەگكۈزۈشمۇ شۇ ئۈچلۈكنى تەن ئېلىشتىن كېلىپ چىقاتتى. بىراق، ئەكۋەۋىۋە ۋە مانسېررەتېنىڭ ئاي ـ يىللاپ كاتولىك دىنىنى جان ـ جەھلى بىلەن تەرغىب قىلغىنىغا قارىماي، ئەكبەر بۇ ئۈچلۈكنى «ئەپسانە» دەپ ئاتىدى ۋە ئېتىراپ قىلمىدى.

— دادىسىز پەرزەنت بولۇشى مۇمكىن ئەمەس! — دەپ تۇرىۋالدى ئەكبەر.

— لېكىن، بىز كەلتۈرگەن كىتابنى كۆزىڭىزگە سۈرتۈپ، سۆيۈپ قوبۇل قىلغانىدىڭىزغۇ، ھەزرەت ئالىيلىرى! — دېدى ئەكۋەۋىۋە ئىلتىجا بىلەن، — ئەمدى

مۇقەددەس ئۈچلۈكنىمۇ تەن ئېلىپ، بىر قېتىم چوقۇنغان
بولسىڭىز، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەن بولاتتۇق.

— كىتاب - جاھالەتنى يورۇتقۇچى چىراغدۇر، — دېدى ئەكبەر، — شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ئۇنى نادىن ئەزىزلەپ كۆزۈمگە سۈردۈم. يەتتە ئىقلىمدىن كەلگەن ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەر بىلەن ئىبادەتخانىدا يىللاپ - يىللاپ سۆھبەتلەشتىم. ھەقىقەتنىڭ تۈرلۈك ئەللەردە تۈرلۈك قىياپەت بىلەن، ئايرىم - ئايرىم ياشاۋاتقانلىقى ماڭا ئەمدى ئايان بولدى. مەن بۇ پارچە ھەقىقەتلەرنى بىر كۆڭۈلدە بىرلەشتۈرمەكچى بولۇپ، «سۈلھى كۈللى» سىياسىتىنى يولغا قويۇۋاتىمەن. چوقۇنۇش بولسا، پەقەت ھەقىقەتنىڭ بىر بۆلىكىنىلا ئېتىراپ قىلغانلىق، يەنى سۈلھى كۈللىدىن چېكىنگەنلىك بولىدۇ!

ئەكبەرنىڭ بۇ گەپلىرى دىندار مانسېررەتېگە گۇمانخورلۇق ۋە دەھرىيلىك بولۇپ كۆرۈندى. شۇڭا، ئۇ ئەسلىمىلىرىدە ئۇنى لاتىنچە «ئاتېئىست!» دېگەن سۆزلەر بىلەن چوقۇپ، قارىلاپمۇ قويدى.

مانسېررەتې خاتىرىلىرىنى ئەكبەرگە ئائىت تەسىراتلىرى بىلەن تولدۇرۇپ تۇراتتى، يېزىۋاتقان ئەسلىمىلىرى ياۋروپالىق ۋەتەنداشلىرى ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن بىر يېڭىلىق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ھاياجانلىنىپ، شېرىن ئارزۇلاردا بولاتتى.

مانسېررەتې ئۆز يۇرتىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ئادەملىرىدىن بىرىگە ئايلىنىشىنى خىيالىغا كەلتۈرگەندە، ئىلھامى دولقۇنلىنىپ قەلىمىنى دەپتەر ئۈستىدە تېز - تېز ماڭدۇراتتى.

كابۇلغا يۈرۈش قىلىش

جائۇنپۇر ۋە بھاردا شەيخلەرنىڭ ئىسيانىغا قوشۇلغان ئافغان ئەسكەرلەر خەزىنىدىن بېرىلىدىغان خىراجەتنىڭ ئازلىقىدىن نارازى بولۇپ يۈرگەنىدى. تادەرمال دەرھال ئۇلارنىڭ خىراجەتلىرىنى بىر يېرىم ھەسسە ئۆستۈرۈپ بېرىش ھەققىدە پادىشاھنىڭ نامىدىن پەرمان چۈشۈردى. ئەكبەر بۇ پەرماننى تەستىقلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن شەرقتىكى كۆپچىلىك ئەسكەرلەر مۇھەممەد يەزدىي باشچىلىق قىلغان خۇراپاتچىلار توپىلىڭىغا قاتناشمىدى. يالغۇز قالغان خۇراپاتچىلار تادەرمالنىڭ قوشۇنىغا تەڭ كېلەلمەي تەسلىم بولدى. قازى كالان مۇھەممەد يەزدىي ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىسى بولغان ئون نەچچە روھانىي قولغا ئېلىندى. تادەرمال ئۇلارنى كېمىلەرگە سېلىپ، سۇ يولى بىلەن ئەكبەرنىڭ ھۇزۇرىغا كەچۈرۈم سوراشقا ئەۋەتتى. گانگ دەرياسىدا پالاكەت يۈز بەردى ــ دە، كېمىدىكى مۇھەممەد يەزدىي بىلەن ئۇنىڭ مۇرىتلىرى سۇغا غەرق بولۇپ ئۆلدى. . .

مۇھەممەد ھەكىم لاھورنى قامال قىلىشنى توختىتىپ شىمالغا قاراپ يول ئالدى. بۇخارادا ھاۋا توساتتىن ئىسسىپ تاغلاردىكى مۇزلار ۋە قارلار تەدرىجىي ئېرىشكە باشلىدى. مۇھەممەد ھەكىم ئۈچ ــ تۆت كۈن دەريا سۈيىنىڭ پەسىيىشىنى كۈتتى، ئەمما ئېقىم پەسىيىش

ئورنىغا كۆتۈرۈلۈپ، كېڭىيىپ كېتىۋاتاتتى. مۇھەممەد ھەكىمگە ئاكىسى دەريا تاشقىنىدىنمۇ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى. شۇڭا، ئۇ تەۋەككۈل قىلىپ قوشۇننى نەرە تارتىپ ئېقىۋاتقان دەرياغا باشلاپ كىردى.

ھىندى دەرياسىنىڭ رەھىمسىز دولقۇنلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ مىڭدىن ئارتۇق بەگ ـ ئەسكەرلىرى غەرق بولۇپ كەتتى. زور ئېقىن مۇھەممەد ھەكىمنىڭ ئۆزىنىمۇ قايناملىغا تارتىپ كېتىۋاتقاندا، سۇچى يىگىتلىرى ئۇنى تەستە قۇتقۇزۇپ قارشى قىرغاققا ئېلىپ چىقتى.

ئەكبەر ئۇنى تەقىپ قىلىش ئۈچۈن، سىلاب دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلگەندە، ئىنىسى ئاللىقاچان كابۇلغا بېرىپ بولغانىدى. ئەللىك مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەرنى ئاۋارە قىلىپ كابۇلغا بېرىپ يۈرمەسلىك ئۈچۈن، ئەكبەر دەريا بويىدا توختىدى ـ دە، ئىنىسىگە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى شۇ يەرگە چاقىرتتى. لېكىن، گۇناھىنىڭ ئېغىرلىقىنى سەزگەن ئىنىسى ئۆزى كېلىشتىن قورقۇپ، ئون ئۈچ ياشلىق ئوغلى قەيقۇبادنى جاۋاب خەت بىلەن ئەۋەتتى. ئۇ: «مەن شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ خاتا قىلدىم. ئەگەر ئەپۇ قىلسىڭىز، قالغان ئۆمرۈمنى كابۇلدا سىزگە ساداقەتمەنلىك بىلەن ئۆتكۈزسەم» دېگەن گەپلەرنى يازغانىدى. بۇ گەپلەرنىڭ ھىيلە ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

مۇھەممەد ھەكىم ھازىر سەراتان ئېيىدا يامغۇر ئەۋجىگە چىقىپ دەريا تاشقىنلاۋاتقانلىقىنى، ئەكبەرنىڭ قوشۇنى ھازىرچە شىمالىي قىرغاققا ئۆتەلمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. يامغۇر پەسلى تۈگىگۈچە كۈز كېلىپ، ھىندىقۇش تاغلىرىغا قار چۈشەتتى. ھەيبەر داۋىنى تاقىلاتتى. ئەكبەرنىڭ

كۆپچىلىك ئەسكەرلىرى سوغۇققا بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان ھىندىستانلىق يىگىتلەر بولۇپ، پىللارمۇ قارلىق يولدا ماڭالمايتتى. ئەكبەر بۇنىڭغا قارىماي كابۇلغا قوشۇن تارتىپ كېلىدىغان بولسا، مۇھەممەد ھەكىمنىڭ ئۇنى يېڭىشى ئاسان بولاتتى. ئىنىسىنىڭ بۇ ھىيلىسىنى سەزگەن ئەكبەر:

— ياخشىلىق بىلەن يەشكىلى بولمايدىغان تۈگۈننى قىلىچ بىلەن كېسىشتىن باشقا يول يوق! — دېدى.

سەد ئېيىدا دەريا سۈيى سەل پەسىيىشى بىلەنلا، ئۇ پۈتۈن قوشۇننى شىمالىي قىرغاققا ئۆتكۈزدى.

مۇھەممەد ھەكىمنىڭ ئەسكەرلىرى كابۇل بوسۇغىسىدا مەن سىنىخ بىلەن مۇرادنىڭ ئون مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنى بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى. مەن سىنىخنىڭ راجپۇتلۇق يىگىتلىرى ۋە مۇرادقا تەشكىللەپ بېرىلگەن ئاتلىق جەڭچىلەر مۇھەممەد ھەكىم ئەسكەرلىرىنىڭ قارشىلىقىنى يېڭىپ كابۇلغا بىرىنچى بولۇپ كىرىپ كەلدى. ئارقىدىن ئەكبەرنىڭ ئۆزى قىرىق مىڭ ئەسكەر بىلەن كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى سەزگەن مۇھەممەد ھەكىم قەلئەنىڭ نېرىقى دەرۋازىسىدىن چىقىپ شىمال تەرەپتىكى تاغقا قاراپ قاچتى. يولدا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ ئارقىغا قايتقان سىڭلىسى بەختىنىسا بېگىم ئېرى خوجا ھەسەن بەدەخشى بىلەن بىللە ئەكبەر كېلىپ چۈشكەن ئوتتۇرا باغقا باردى.

ئەكبەر سىڭلىسى بەختىنىسا بېگىمنى مۇھەممەد ھەكىمنىڭ ئورنىغا كابۇل ھۆكۈمرانى قىلىپ تەيىنلىگەندىن كېيىن، مەن سىنىخ شەھەر باشلىقى ۋە لەشكەر بېشى بولدى.

ئەكبەر ھىندىستانغا قايتىپ كەتكەندىن كېيىن،

مۇھەممەد ھەكىم تاغ ئارىسىدا سىڭلىسىغا ئادەم ئەۋەتىپ يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ كابۇلغا قايتىشقا رۇخسەت ئالدى. لېكىن، مەن سىنخ ئۇنى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا يېقىن كەلتۈرمىدى. ئەمىلىدىن چۈشۈپ، ھەممىنىڭ نەزەرىدىن قالغان مۇھەممەد ھەكىم ئاۋۋالقىدىن بەكرەك ھاراققا بېرىلىپ كەتتى. ئاخىرقى قېتىم ئىككى كېچە - كۈندۈز بولۇشىغا ھاراق ئىچىپ، مەستلىكتە جان بەردى. بەختىنىسا بېگىم بېرىپ كۆرگەندە، ئۇنىڭ جەستى كۆمۈردەك قارىداپ كەتكەنىدى.

مەنۋى گۈلخان

ئون ئاي داۋاملاشقان كابۇل يۇروسى ئەكبەرنى ناھايىتى چارچاتقان، ئۇ پايتەختتىكى ئارامگاھلار، جىمجىت كۇتۇپخانا ۋە رەسىمخانىلارنى سېغىنغانىدى. ئۇ كابۇلدىن قايتىپ، فەتھپۇردا توختاپ، چالا قالغان كۆپ ئىشلىرىنى ۋە قۇرۇلۇشىنىڭ بىناكارلىق ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىدىغان باشقا ئۇنلاپ ئىشلىرىنى ئاخىرىغا يەتكۇزدى. ئىلگىرى قەد كۆتۇرگەن ھەيۋەتلىك بىنالار يېنىغا «پەنج مەھەل» دەپ ئاتالغان بەش قەۋەتلىك قەسىر، قىزلار ئۇچۇن سېلىنغان يېڭى مەكتەپ، مەرمەر كۆل ئوتتۇرىسىدىكى گۇزەل شاھ سۇپا، ھويلىدىكى ھەر بىر كاتەكچىسىگە ئادەم پاتىدىغان كەڭرى شاھمات مەيدانى ۋە ئەكبەرنىڭ بىناكارلىق قابىلىيىتىنى كۆرسىتىدىغان باشقا ئۇنلاپ ئابىدىلەر قوشۇلدى. فەتھپۇر قەلئەسى قۇرۇلغان چاغدا ئۇنى كېلىپ كۆرگەن ئىنگلىز سەيياھى رالف فىتچىنىڭ يېزىشىچە، ئەكبەرنىڭ يېڭى پايتەختى شۇ ۋاقىتتىكى لوندۇندىن ئىككى ھەسسە چوڭ ئىكەن. شۇنداق زور شەھەرنى مۇكەممەل بىر سەنئەت ئەسىرىگە ئوخشاش لايىھىلەپ، ئون بەش ـ يىگىرمە يىل ئىچىدە پۇتكۇزگەن بىناكارلارنى ئۇزاق يۇرتلاردىن كەلگەن كىشىلەر بىر كۆرۇپ كېتىشكە ئىنتىلەتتى.

. قىلىچخان ئەنجانى «دەربار» دەپ ئاتىلىدىغان قوبۇل كۇنىدە، ئەكبەرنىڭ ھۇزۇرىغا ئاق يۇزلۇك، قوڭۇر چاچ، گەۋدىلىك

بىر سەيياھنى باشلاپ كىردى. ئۇسۇك ساقىلىغا ئاق ئارىلىغان بۇ ئادەم، موسكۋالىق سودىگەر ماتۋېيېۋىچ كالىتىنىنىڭ ئوغلى ئاكىم ئىدى.

ئەكبەر يىراق يۇرتتىن كەلگەن مېھماننى قىزىقىش ئىچىدە قىزغىن قارشى ئالدى، ئاكىم ماتۋېيېۋىچ بېشىدىن شىلەپىسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا تەزىم قىلدى.

ئاكىم ماتۋېيېۋىچ ئاق يىپەككە ئورالغان چوڭ كىتابنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ تۇراتتى:

— سىزنىڭ ھەممە خەلقلەرنىڭ كىتابلىرىغا ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىڭىزنى بىزمۇ ئاڭلىدۇق. ئۇلۇغ بوۋىڭىز بابۇر شاھ باشلىغان ياخشى ئىشلارنى سىزنىڭ داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىقىڭىزدىن چەكسىز خۇشالمىز، بابۇر بوۋىڭىز مەملىكىتىمىز تارىخىدا تۇنجى بولۇپ موسكۋاغا ئەلچى ئەۋەتكەن، ئۇلۇغ ئەدىب بولغان بوۋىڭىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بىز سىزگە روسىيەدىن بۇ كىتابلارنى سوۋغات قىلىپ ئېلىپ كەلدۇق.

— بۇ كىتابنىڭ نامى نېمە؟

— «ئاپوستول». ئىيسا پەيغەمبەرنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ئون ئىككى دوستى، خەلىپىسى بولغان. شۇلار بىزدە ئاپوستول دەپ ئەزىزلىنىدۇ. سىلەردىكى چاھاريارلارغا ئوخشاش.

— ئۇنداق بولسا بۇ تەۋەررۇك كىتاب ئىكەن! — ئەكبەر سوۋغىنى ئەزىزلاپ كۆزىگە سۈرتتى.

— پادىشاھىڭلار كىم؟

— پادىشاھىمىز ئىۋان گروزنىي. ئۇ ھازىر قازان، ئاستىراخان خانلىقىنى ئەل قىلىش بىلەن بەند.

— جانابىي ئاكىم، بىزمۇ بىگۇناھ پەرىشتىلەر ئەمەسمىز، بىزنىڭمۇ شەپقەتسىز ئۇرۇشلارنى قىلىپ، بىھۇدە قانلارنى تۆككەن ۋاقىتلىرىمىزمۇ بولدى. لېكىن، ھازىر شۇنداق خۇلاسىگە كەلدىمكى، قىلىچ بىلەن كىشىلەرنىڭ دىلىنى يارا قىلىپ ئېرىشكەن غەلىبە ۋاقىتلىق ئىكەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئادەملەرنىڭ قەلبىگە ياخشىلىق بىلەن يول ئېچىپ ئېرىشكەن غەلىبىنىڭ ئۆمرى ئۇزاق بولىدىكەن.

— سىز مېنىڭ قەلبىمدىكى گەپنى قىلدىڭىز، ھەزرىتى ئالىيلىرى. قاننى قان بىلەن يۇغىلى بولمايدۇ. تاجدارلار قىلغان شەپقەتسىزلىكلەر ئۇچۇن خەلق ئەيىبدار ئەمەس.

— ئەل ـ يۇرت ئارىسىدىكى ئۆزئارا ھۆرمەت ئوچاقتا ساقلىنىدىغان چوغقا ئوخشاش ھەمىشە مەۋجۇتتۇر. پازىل كىشىلەر شۇ چوغنى كۈل ئارىسىدىن ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭ ياردىمىدە زور گۇلخانلارنى يېقىشى مۇمكىن. بىز ھازىر ئادەم ئاتا پەرزەنتلىرىنى ئەنە شۇنداق مەنىۋى گۇلخان يورۇقى ئەتراپىغا توپلاش ھەرىكىتىدىمىز.

— بىزمۇ شۇ گۇلخان يورۇقىنى ئۇزاقتىن كۆرۈپ كەلدۇق!

ئەكبەر كىتابدارنى چاقىرتتى ۋە ئۇنىڭغا «بابۇرنامە»نىڭ يېڭى كۆچۈرۈلگەن بىر نۇسخىسىنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنى ئاكىم ماتۋېيېۋىچقا بېرىپ دېدى:

— سىزنىڭ بىزنى موسكاۋىيەدىن (موسكۋا) يوقلاپ كەلگەنلىكىڭىزنىڭ ئۆزى چوڭ قەدىردانلىقتۇر، جانابىي ئاكىم! ھەزرىتى بوۋىمىز مەملىكەتلىرىمىز ئارىسىدا شۇنداق قەدىردانلىق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىپ ئەلچى ئەۋەتكەنىكەن. رۇسلار دوستلۇقىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ئەل ئىكەن.

بوۋىمىزنىڭ بۇ خەيرلىك ئىشنى ئۇنتۇماستىن، ئىسمىنى ئۆز ئادەملىرىگە قويۇپتۇ، قىشلاقلارنى بابورىنا دەپ ئاتاپتۇ. بۇ ماختاشقا ئەرزىگۈدەك پەزىلەتتۇر. سىز تۈركىي تىلىنى بىلىدىكەنسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن «بابۇرنامە» نىڭ ئەسلىي تۈركچە نۇسخىسىنى سىزگە تەقدىم قىلدۇق.

ئاكىم ماتۋېيېۋىچ ئالتۇن ھەل مۇقاۋىلىق كىتابنى ئېلىپ، ئەزىزلەپ كۆزىگە سۈرتتى ـ دە:

— مەن بۇ كىتابنىڭ شۆھرىتىنى پۈتۈن مەملىكىتىمىزگە يايىمەن، ۋەتەندىشىمىز ئافاناسى نىكىتىن يۈز يىل بۇرۇن بىز ئۈچۈن ھىندىستاننى ئاچقانىدى. ئۇنىڭ «ئۈچ دېڭىزدىن نېرىغا ساياھەت» ناملىق كىتابىدا، بىزنىڭ ھىندىستانغا بولغان خالىس قىزىقىشىمىز، سەممىي ھۆرمىتىمىز ئىپادىلەنگەن. بىز بەزى ياۋروپالىقلارغا ئوخشاش ھىندىستان ئەتراپىدىكى دېڭىزلارغا خوجايىنلىق قىلمايمىز، ئاراللارنى بېسىۋالماقچى ئەمەسمىز. پەقەت خالىس نىيەت بىلەن ھەمكارلىشىشنى خالايمىز.

— سىز ياۋروپا تىللىرىنىمۇ بىلسىڭىز كېرەك ـ ھە؟

— ھەئە، بىلىمەن. دېڭىزدىن پورتۇگالىيە كېمىسىگە چۈشۈپ كەلدىم. ئەدەندە ھەزرىتى ھامىمىڭىزنى سىزگە قارشى قوزغاتماقچى بولغان كۈچلەر ئارىسىدا، پورتۇگاللارمۇ يوشۇرۇن يامانلىق قىلىشتا تەجرىبىلىك بولۇپ كېتىپتۇ. خالىس خەيرخاھىڭىز سۈپىتىدە ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەنكى، ئۇلار سىزنى ئۆز دىنلىرىغا كىرگۈزۈپ، كېيىن پۈتۈن ھىندىستاننى مۇستەملىكە قىلىش ئارزۇسىدا.

ئەكبەر ئىستېھزا بىلەن كۈلدى:

— ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئارزۇ! مەن بارلىق ئىمان ـ

ئېتىقادلارنى باراۋەر كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن، پەرەڭلەرگە پايتەختتىن جاي بەردىم.

— ئەلۋەتتە، پورتۇگالىلار ئارىسىدا ئادالەتپەرۋەر، هالال ئادەملەرمۇ بار، لېكىن مەن ئۇلارنىڭ شەپقەتسىز قۇل سودىگەرلىرىنىمۇ كۆردۈم. ئۇلار ياۋروپانىڭ قۇل بازارلىرىغا بىچارە قارا تەنلىكلەرنى ئافرىقىدىن كېمىگە سېلىپ ئەكېلىپ، ئالتۇنغا ساتماقچى. سىز ھىندىستاندا قۇل بازارلىرىنى تاقاتتۇرۇپ، ئالىيجاناب ئىش قىپسىز، قۇللارنى ئازاد قىپسىز. ئەمما، ياۋروپالىقلار يېڭى تېپىلغان ئامېرىكا قىتئەسىدىمۇ قۇل بازارلىرى ئېچىپتۇ. ھەبەشىستانلىق يۇزمىڭلىغان قارا تەنلىكنى كېمىگە سېلىپ، ئامېرىكىغا ئاپىرىپ قۇل قىلىپ سېتىپتۇ. شۇ يول بىلەن بىھېساب بايلىق توپلىشىپتۇ.

— ئادەمپۇرۇشلۇق بىلەن توپلانغان بايلىق — دۇنيادىكى ئەڭ هارام بايلىقتۇر! — دېدى ئەكبەر نەپرەت بىلەن، — مەن بىلىمەن، بىز بوش كەلسەك، ھىندىلارنىمۇ «قارا تەنلىك» دېيىشىپ، كېمىلەرگە سېلىپ كېتىپ، قۇل قىلىپ سېتىشقا تەييار ياۋروپالىقلار بار. ئەمما، بىز تىرىك ئىكەنمىز، ئۇلار بۇ شۇم نىيەتلىرىگە يېتەلمەيدۇ!

يېڭى مەسلەك

ئەكبەرنىڭ تاپشۇرۇقىغا بىنائەن شۇ دەۋر ھەققىدە ئاشكارا كىتاب يېزىۋاتقان ئەبۇلفازىل بۇنىڭدىن ئوتتۇز - قىرىق يىل ئىلگىرى ئۆزئارا ئۇرۇشلار ۋە مىللىي نىزالاردىن زەئىپلىشىپ كەتكەن ھىندىستاننىڭ ھازىر دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك دۆلەتلەر سېپىگە كىرىۋاتقانلىقىدىن سۆيۈنەتتى. ئەكبەرنى غەربتىكى ئەنگلىيىدىن تارتىپ شەرقتىكى جۇڭگوغىچە ئونلاپ مەملىكەتلەر ئېتىراپ قىلىپ، ئەلچى ئەۋەتىشمەكتە. بۇ ئەلچىلەرنىڭ: «ھازىر دۇنيادا ئەڭ قۇدرەتلىك ۋە ئابرۇيلۇق ئىككى مەملىكەت ئۇنىڭ بىرى ھىندىستاندۇر» دېگەن سۆزلىرىنى ھەر بىر ئاڭلىغاندا ئەبۇلفازىل ئىپتىخارغا چۆمۈپ، كۆڭلى تاغدەك ئۆسەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەكبەر پەۋقۇلئاددە يىرىك شەخس، تەقدىر ئۇنىڭغا ئامەتنىمۇ، ئىستىبداتنىمۇ تەڭ ئاتا قىلغانىدى.

ئەكبەرنىڭ ھاياتىنى يىگىرمە يىلدىن بېرى يېقىندىن كۆرۈپ يۈرگەن ئەبۇلفازىل غەلىبىنىڭ ئۆزلۈكىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى، ھەر بىر مۇشكۇلاتنى يېڭىشقا قانچىلىك زور كۈچ، ئىستىبدات، ئەمگەك كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئەكبەرمۇ ئاتا - بوۋىلىرىغا ئوخشاش كەم ئۇخلايتتى. يېرىم كېچىدە ياتسىمۇ، ئەتىسى تاڭ ئاتماستىلا ئويغىناتتى. قالغان ۋاقتى دۆلەت ئىشلىرى ۋە باشقا مىڭ خىل زۆرۈرىيەتكە كېتەتتى.

سىرتقى دۇنيادىكى ئەنە شۇنداق خەتەرلىك قايناملاردىن بىرى پېشاۋور ۋە ھەيبەر داۋىنى ئېتەكلىرىدە باش كۆتۈرگەن رەۋشەنىيلەر ئىسيانى تۇپەيلىدىن پەيدا بولدى. بۇ ئىسيانىنى شىمالدىن ئابدۇللاخاننىڭ ئادەملىرى مەخپىي قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىدى. گوئا ئارىلىدىكى ياۋروپالىقلار سۇ يوللىرى ئارقىلىق پېشاۋورغا قورال ـ ياراغ يەتكۈزۈپ تۇردى. فەتھپۇر، سىكرىدىكى ئالبىرت ـ ئەلبىبىكنىڭ رەۋشەنىيلەر پېشۋاسى شەيخ جالالىدىننى قاماقتىن قاچۇرغانلىقىنى سارايدا ھېچكىم بىلمەي قالدى. ئەمما، بۇ شەيخ پېشاۋورغا قايتىپ بېرىپ ھەيبەر داۋىنىنىڭ نېرى ـ بېرىسىدىكى يۇسۇپ زەيلەرنى قوزغىلاڭ قاينىمىغا تارتقاندىن كېيىن، رەۋشەنىيلەر ئىسيانى بىئەنەدىكى مەدھىيلەر قوزغىلىڭىغا ئوخشاش، زور خەلق ھەرىكىتىگە ئايلاندى.

كابۇلدا مەن سىنىختەك راجپۇتلار ھاكىم بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، شەيخلەر ئافغان قەبىلىلىرىنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى قوزغاتتى. ئۇلار مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئۈچۈن ھەيبەر داۋىنىنى ئىككى تەرەپتىن توسۇۋېلىشتى. كابۇل مەركىزىي دۆلەتتىن بىر يىلغىچە ئايرىلىپ، كارۋان قاتنىشى توختاپ قالدى. تۇراندىكى ئابدۇللاخان شۇ قولايلىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، بەدەخشاننى ئۆزىگە قارىتىۋالدى.

ئەكبەر نۆۋەتتىكى يۈرۈشنى گوئا ئارىلىدىكى ياۋروپالىقلارغا قارشى قىلماقچى بولۇپ، ئون بەش مىڭ كىشى توپلىغانىدى. ئەمدى بۇ قوشۇننى شىمالغا ماڭدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

راجە بىربال ۋە زەيىنىددىن كۆكەلداش سەركەردىلىكىدە-كى سەككىز مىڭ قوشۇن ھەيبەر داۋىنىنى ئېچىش ۋە

كابۇلدىكى مەن سىنىخ بىلەن ئالاقىلىشىش ئۈچۈن ئەۋەتىلدى.

ئەبۇلفازىل شاھزادە سەلىمنىڭ قەسىرىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا تارىختىن، پەلسەپەدىن دەرس بېرىپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئەكبەر ئۆزىنىڭ يېڭى مەسلىكىنى ئېلان قىلدى. ئەبۇلفازىل بىرىنچى بولۇپ ئۇنى قوبۇل قىلدى ۋە سەلىمنى دادىسىنىڭ يولىغا كىرگۈزۈشكە ھەرىكەت قىلدى.

بىسقماس ئىستەك

ئەكبەر ئەجدادلىرىنىڭ يۇرتى بولغان پەرغانە ۋە سەمەرقەنتلەرنى كۆرەلمەي ئۆتۈپ كەتكىنىگە خويمۇ ئەپسۇسلىناتتى. ئۇنىڭ ھىندىستاندا قىلغان ئىشلىرىنى ماۋەرائۇننەھردىن كەلگەن خەيرخاھ ئادەملەر كۆرگەندە: «ھەي، ئاشۇ ياخشىلىق ۋە ئىسلاھاتلار بىزدىمۇ ئەمەلگە ئاشسا ــ ھە!» دەپ ئارمان قىلىشتى. بۇخارادا ھېلىھەم قۇل بازارلىرى مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، چوڭ سۇلتانلارنىڭ مۇسۇلمان ئىرانلىقلارنى «رافىزى، شىئە» دەپ بويىنىدىن باغلاپ، ھەتتا بۇرنىدىن تېشىپ چۇلۋۇر ئۆتكۈزۈپ، قۇل بازارلىرىغا ھەيدەپ كېلىپ سېتىشلىرىنى ئېچىنىپ سۆزلەپ بېرەتتى. شەيبانزادىلەر دۆلىتىدە ناھايىتى ئەتىۋارلىق قۇشقۇلاقبەگ، بۇلدۇرۇقبەگ، چۇلتەنبەگ، بۇزاھۇر سۇلتان دېگەن بەگلەرنىڭ سەمەرقەنت ۋە تاشكەنتتەك قەدىمىي مەدەنىيەتلىك مەركەزلەرگە خوجايىن بولۇپ، ئىلىم ـ مەرىپەتنى ئاياغ ـ ئاستى قىلىۋاتقانلىقى ئەكبەرگە ئېغىر كۆرگۈلۈكتەك تۇيۇلاتتى. «ماۋەرائۇننەھر-نى بۇ چوڭ جاھىللاردىن قۇتقۇزۇڭ» دەپ كەلگۈچىلەرگە: «ھازىر پۇرسەت پىشىپ يېتىلمىدى، سەۋر قىلىش كېرەك» دەپ جاۋاب بېرەتتى.

لېكىن، ئەكبەر سەۋر قىلىپ يېشى ئەللىكتىن ئاشتى. ئەمدى ئۇنىڭغا سەمەرقەنتتىكى گۆر ئەمىرنى، شاھ

زىندانىنى، پەرغانە باغلىرىنى، تاشكەنتنىڭ بوسۇغىسىنى بىرەر قېتىم كۆرۈش نېسىپ بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە!

بابۇر دەۋرىدە باشلانغان ئالاقىلەر ھازىرغىچە ئۈزۈلگىنى يوق. يىگىرمە يىلدىن بېرى ئابدۇللاخاننىڭ سوۋغا - سالاملىرىغا يارىشا ئەكبەرمۇ قىممەت باھالىق ئىنئاملارنى ھەدىيە قىلىپ تۇردى.

بۇنداق قىلىشتىن مەقسەت، پەقەت مۇرەسسە قىلىش ئەمەس، بەلكى بىر - بىرىنىڭ ئەھۋالىدىن ياخشىراق خەۋەردار بولۇش ۋە قۇلاي پەيت كەلگەندە يانپاشقا ئېلىپ، يەرگە ئۇرۇش ئىدى.

سودا كارۋانلىرى بىلەن ھەر يىلى ماۋەرائۇننەھرگە مەخپىي بېرىپ كېلىۋاتقان خۇپىيەلەر يېڭى - يېڭى گەپلەرنى ئېلىپ كېلىشەتتى. ئەكبەرنىڭ ھىندىستاندا دىنىي ئىسلاھات ئېلىپ بارغانلىقى بۇخارادىكى جۇيبار شەيخلىرىنىڭ قويغا چېچىنى تىك تۇرغۇزۇۋەتتى. ئۇلار ئەكبەرنى شىئەلەردىنمۇ يامان مۇرتەد دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئالدۇرمىدى. ئابدۇللاخاننى بولسا مۇسۇلمان ئالىمىنىڭ ئىمانىي پاك، ئىسلامغا سادىق تاجدارى دەپ ئۇلۇغلاشتى.

ئابدۇللاخان ئەكبەر يۈرگۈزگەن يېڭىچە سىياسەتنى ھەرقانچە يامان كۆرسىمۇ، ئەكبەرنىڭ ئەلچىلىرىنى يەنىلا زور تەنتەنە بىلەن قارشى ئالاتتى. ئەكبەر بۇخارادىكى جۇيبار شەيخلىرىنىڭ قەھرلىك پەتىۋالىرى ئۈستىدىن كۈلۈپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلەكداشلىرى - ھاكىم ھۇمۇم ۋە سەدرى جاھانلارنى ئابدۇللاخان سارىيىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى.

ماۋەرائۇننەھردە بىر يىلدىن ئارتۇق تۇرۇپ قايتىپ كەلگەن ئەكبەرنىڭ ئەلچىلىرى سەمەرقەنت ۋە بۇخارادا خان زۇلۇمىدىن بىزار بولغان ئادەملەر بارا - بارا كۆپىيىپ بىرىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە خاننىڭ چوڭ ئوغلى ئابدۇمۆمىنىنىڭ دادىسىنىڭ تەختىنى تېزرەك ئىگىلەش ئىستىكىدە ئۇنىڭغا قارشى كۇرەش باشلىغانلىقىنى بىلىپ قايتىشتى.

سەمەرقەنتكە ئۇ ھازىر غىچە يېتىپ بارالمايۋاتاتتى. بىراق، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ مەقبەرىسى جايلاشقان بۇ شەھەرنى شەيبانىزادىلەردىن تارتىۋېلىش، ماۋەرائۇننەھردە ئۇلۇغبەگ ۋە نەۋائىيلار دەۋرىدىكى مەنىۋى يۇكسىلىشلەرنى قايتا تىكلەش ئىستەكلىرى يىللاپ دىلىغا چوڭقۇر يىلتىز تارتتى. بۇ ئىستەكلەرنى ھىندىستاننىڭ شىمالىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇش قولايلىقراق بولغانلىقى ئۇچۇن، ئەكبەر مىلادىيە 1585 - يىلدىن باشلاپ پايتەختىنى فەتھپۇردىن لاھورغا كۆچۈرگەنىدى.

سەمەرقەنت نالىسى

ئەكبەر شىمالىي چېگرىلاردىكى تەشۋىش بىلەن قانچىلىك ئاۋارە بولسىمۇ، يەنىلا پورتۇگال ئىستېلاچىلىرىنىڭ جەنۇبتىكى ھەرىكەتلىرىنى سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىپ تۇراتتى. كېيىنكى يىللاردا، ھىندى دىيارىدا ئىنگلىزلار پورتۇگاللار بىلەن قاتتىق جەڭلەر قىلغانىدى.

ئەكبەر بۇ ئىككى رەقىبىنىڭ ئۆزئارا نىزالىرىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن، ئىنگلىز ئەلچىسى ئېدۋارد لاياتوننى قوبۇل قىلدى. مۇئامىلىگە ئۇستا بۇ لورد، ئەنگلىيىنى پەقەت ھىندى سودىسى قىزىقتۇرۇۋاتقانلىقىغا ئەكبەرنى ئىشەندۈردى. ئۇ پورتۇگاللارغا قارشى كۈرەشتە ئەكبەرگە ياردەم بېرىش شەرتى بىلەن گانگ دەرياسىنىڭ ئېغىزىغا چىقىدىغان كالكۇتتا دېگەن جايدا «ئوست ھىندى» ناملىق شەرقىي ھىندىستان شىركىتىنىڭ بىر شۆبىسىنى ئېچىشقا رۇخسەت ئالدى.

1600 ـ يىلى ئەنگلىيە ئايال پادىشاھى ئېلىزابېت بۇ شىركەتنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيدىغان مەخسۇس قارار چىقاردى. لېكىن، «ئوست ھىندى» شىركىتىنىڭ كېلەچەكتە پۈتۈن ھىندىستاننى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرىدىغان بىر كۈچكە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇ چاغدا ئەكبەرمۇ، ئېلىزابېتنىڭ ئۆزىمۇ تەسەۋۋۇر قىلمىغان بولسا كېرەك. . .

شۇ چاغدا سەمەرقەنتتىن ئەكبەر ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم بولغان يېڭى خەۋەرلەر كېلىۋاتاتتى. ئابدۇللاخان

قارشى ئەتراپلىرىدا قىشلاۋاتقان پەيتتە، ئابدۇمۆمىن بەلخ تەرەپتىن دادىسىغا قارشى يوشۇرۇنچە قوشۇن تارتتى. ئۇ ئامۇ دەرياسىدىن ئۆتكەندە، ئابدۇللاخان بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ئالدىراپ ـ تېنەپ سەمەرقەنتكە چېكىندى.

جېگىرى ئاجىزلاپ قالغان خانغا قىشنىڭ يول ئازابى يامان تەسىر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللاخان سەمەرقەنتتە 1598 ـ يىلى ھوت ئېيىدا ۋاپات بولدى. ئابدۇمۆمىن تۇنجى ئوغۇل بولغانلىقى ئۈچۈن دەرھال دادىسىنىڭ تەختىنى ئىگىلىدى، ئۇنىڭ قىلغان بىرىنچى ئىشى دادىسى ياخشى كۆرگەن ساراي كىشىلىرىنى رەھىم قىلماي قىرىش بولدى.

ئابدۇمۆمىن خان ئائىلىسىنىڭ تەختىگە دەۋا قىلىش ئېھتىمالى بولغان ۋەكىللەرنى بىرمۇبىر قىلىچتىن ئۆتكۈزدى. ئابدۇللاخان ئەۋلادىدىن پەقەت پىرمۇھەممەد كۆكنارى قانداقتۇر بىر جايدا كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغان بولسا كېرەك، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئەۋەتىلگەنلەر ئۇنى تاپالمىدى. كېيىن ئابدۇمۆمىنگە قارشى ئىسيان كۆتۈرۈلگەندە، باشقىلار ئەنە شۇ پىرمۇھەممەد كۆكنارىنى ئۆزلىرىگە خان قىلىپ مەيدانغا چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن ئىچكى ئۇرۇش باشلاندى.

ئەكبەرنىڭ ماۋرائۇننەھردىكى تەرەپدارلىرى: «ئەمدى سىزنىڭ تۇرانغا كېلىشىڭىز ئۈچۈن پۇرسەت تېپىلدى، ئابدۇمۆمىن بىلەن پىرمۇھەممەد كۆكنارى، ئىلاھىم، بىر ـ بىرىنىڭ بېشىنى يېگەي!» دېگەن مەزمۇندا مەكتۇپلارنى ئەۋەتتى.

پۈتۈن نىجاتلىقنى ئۇنىڭدىن كۈتۈۋاتقان بۇخارالىق ۋە سەمەرقەنتلىك تەرەپدارلار ئەكبەرنىڭ كەينىدىن يەنە مەكتۇپ يوللاپ، ئابدۇمۆمىننىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى، شەيبانىزادىلەر

سۇلالىسى تۇگەش ھارپىسىدا ئىككەنلىكىنى خەۋەر قىلدى.

ئابدۇمۇمىن خۇددى ئاتىسىغا قارشى قىلىچ كۆتۈرگەن تىمۇرىيزادە ئابدۇل لەتىپكە ئوخشاش، پەقەت ئالتە ئايلا پادىشاھ بولدى.

ھازىر خان بولغان ئىياۋەند پىرمۇھەممەدنى ئادەملەر كۆزگە ئىلمايتتى. شەيبانىزادىلەرنىڭ كۈنى شۇ زەئىپ كۆكنارىنىڭ قولىغا قالغانلىقتىن، باشقا چوڭ بايلار يېڭى سۇلالىگە ئاساس سېلىش كويىغا چۈشتى.

ئاستراخانلاردىن ئاكا ـ ئۇكا ئىمام قۇلى خان بىلەن تاھىر مۇھەممەد سەمەرقەنتنى ئىشغال قىلىپ، بۇخارادىكى پىرمۇھەممەد كۆكنارىدىن تەختنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى.

ئەكبەرگە بۇ ۋەقەلەر خەۋىرىنى يەتكۈزگەن سەمەرقەنتلىك تەرەپدارلىرى: «تېزرەك كېلىپ ئەجدادلار پايتەختىنى ئىگىلىمىسىڭىز، ماۋەرائۇننەھر شەيبانىزادىلەردىنمۇ زالىمراق ۋە جاھىلراق ئاستراخانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ!» دەپ نالە قىلىشتى.

مىڭ چاقىرىملىق جايدىن يېتىپ كەلگەن بۇ نالە ئەكبەرنىڭ ئاۋۋالقى ئوي ـ ئىستەكلىرىنى يەنە قوزغاتتى. ئۇ ئەگرەگە بارغاندا، مۇرادنىڭ يىگىرمە نەزىرىسىگە كەلگەن شاھزادە سەلىمنى بۇخارالىق ئۇستازى مەۋلانە پەرىد بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ خاس ھۇجرىسىغا چاقىرتتى.

— سىزدەك بىر پالۋان بابۇرزادە كۆكنارىغا تەڭ كېلەلمەسسىزمۇ؟

— جەنۇبتىكى ئۇرۇشنى تۈگەتمەي تۇرۇپ شىمالغا يۈرۈش باشلىساق. . . قانداق بولاركىن؟

— ۋەزىيەت شۇنى تەلەپ قىلماقتا!

— خوش، ئەمىرزادەم، بۇخارادا تەختنى ئاستراخانلار ئىگىلىۋالسا، بىز جىم قاراپ تۇرامدۇق، ئۇنداقتا نىجاتلىقنى بىزدىن كۈتۈپ ۋەكىل ئەۋەتكەن، مەكتۇپ يېزىۋاتقان تۇرانلىق خەيرخاھلىرىمىز نائۇمىد بولۇپ قالماسمۇ؟

— تۇرانلىق تەرەپدارلىرىمىز يەنە بىر ئىككى يىل كۈتسە ھېچ گەپ بولماس، شەيبانىزادىلەر بىلەن ئاستراخانلارنىڭ ئېلىشىشى ئۇزاق داۋام قىلسا كېرەك، تۇرانلىقلارنىڭ ئىككى تەرەپتىن بىزار بولۇپ، تويۇقسىز قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. ئۇ چاغقىچە داكان يۈرۈشىمۇ غەلىبە بىلەن ئاياغلىشىپ قالار. ئەنە شۇ چاغدا بارلىق كۈچنى يىغساق، ئۆزىڭىزنى باش قىلىپ تۇرانغا بارساق، خانلار زۇلۇمىغا قارشى قوزغالغان ئەل ـ ئاۋام بىزنىڭ تەرىپىمىزگە ئۆتسە، سەمەرقەنت ۋە بۇخاراغا جەڭسىز كىرىشىمىز مۇمكىن. بۇ سىزنىڭ سۇلھى قىلىش سىياسىتىڭىزگىمۇ ماس كېلىدۇ.

ئەكبەردىمۇ شۇنداق بىر ئىستەك يوق ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ھەرىكىتى دىنىي ئاداۋەتلەرنى تىنچ يول بىلەن يوقىتىشقا قارىتىلغان پەيتتە، ئانا يۇرتى تۇراندا قانلىق غازات باشلاشقا يول قويغىلى بولامدۇ؟ ياق، سەلىم توغرا دەيدۇ. لېكىن، ئەكبەر ئوغلىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى مەغلۇپ كۆرسەتكۈسى كەلمىدى.

— ئامال قانچە، ئەمىرزادەم! بۇنداق كەيپىيات بىلەن سىز ماڭا تۇراندىن غەلىبە كەلتۈرەلمەيسىز، مەغلۇبىيەتتىن خۇدا ساقلىسۇن، تۇران يۈرۈشىنى كېيىنكە قالدۇرغىنىمىز تۈزۈك ئوخشايدۇ.

يۈكسەكلىككە ئېلىپ بارغۇچى يوللار

— كەلىمە شاھادەت «خۇدا بىردۇر، تەڭرىدىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغۇ، بىز باشقا دىنلار، باشقا خۇدالارنى ئېتىراپ قىلساق، ئاللانىڭ ئىرادىسىگە قارشى تۇرغان بولمايمىزمۇ؟ — ئاتىسىنىڭ ئېتىقادىدىن نارازى بولغان سەلىم ئاخىر ئۇنىڭغا گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتتى.

— ئۇنداق بولمايدۇ. چۈنكى، مەن ئالتۇن تەڭگىلەرگە «ئاللاھۇ ئەكبەر» ئىبارىسىنى ئويدۇرغانىدىم. «ئاللا ئۇلۇغدۇر» دېگەن شۇ ئېتىقادقا ئاساسلانغانىدىم. مەنپەئەتپەرەس ئۆلىمالار، زالىم ھۆكۈمرانلار كەلىمە شاھادەتنى تار مەھەللىۋى مەنىدە تەلقىن قىلىپ، دىنىي باسقۇنچىلارغا يول ئېچىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇلار «ئاللادىن باشقا ئىلاھ يوق» دېگەن ئىبارىنى «باشقا خەلقلەرنىڭ ئىلاھلىرى يوق، دىنلىرى يالغان، شۇڭا بىز غەيرىي دىنلارنى قۇل قىلىشقا ھەقلىقمىز، ئۇلاردىن ئالۋان - سېلىق ئېلىپ بېيىشىمىز كېرەك» دېگەن مەنىدە چۈشەندۈرۈپ، بەندىنى ئەمەس، تەمەگەرلەرنى رىغبەتلەندۈردى. ئۇنىڭ دۇنيادىكى ئورنىنى تۆۋەنلىتىۋەتتى.

—لېكىن، باشقا دىنلار ئىسلامنى ئېتىراپ قىلمىسا، بىز ئۇلار بىلەن نېمىشقا ئىناق بولىمىز، ھەزرەت دادا؟

— ئۇلار ئىسلامنى ئېتىراپ قىلمىغان بىلەن خۇدانى

ئېتىراپ قىلىدۇ. دۇنيادا خۇدا دېمەيدىغان بىرەر دىن بارمۇ؟ قاچقانمۇ خۇدا دەيدۇ، قوغلىغانمۇ ھەم! خۇدا بىردۇر. پەقەت تۈرلۈك قەبىلىلەر ئۇنى تۈرلۈك ناملار بىلەن ئاتىشىدۇ، ئۇنىڭغا تۈرلۈك سۈپەتلەرنى بېرىشىدۇ. بۇ خىلمۇ خىللىق مۇقەددەس يۈكسەكلىككە ئېلىپ بارغۇچى يوللارنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمما، ئىنسان زاتىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس تۇيغۇلىرى ئاخىرىدا يۈكسەك بىر ھەقىقەت ئەتراپىغا مەركەزلىشىدۇ. مەن بۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرىمەن. چۈنكى، بارلىق ئەللەر بىر قۇياشتىن بەھر ئالىدۇ، ئاسمىنىمىز بىر، تەبىئىتىمىز بىر، ئىستىقبالىمىز بىر، كائىناتتا بىزدىن باشقا بەشەرىيەت يوق. دېمەك، ئادەمزاتمۇ يېگانە. ئىنسانىيەت ئۇلغايماقتا، ئىمان ـ ئېتىقاد يوللىرى بارا ـ بارا يۈكسەك داۋانلاردىن ئېشىپ ئۆتۈۋاتىدۇ. كەلىمەئى شاھادەتنى مانا مۇشۇنداق ئومۇمىي ئىنسانىي مەۋقە دەپ چۈشىنىۋېلىڭ، خۇدا دىلىڭىزدا يول ئاچقاي، ئوغلۇم!

— سۆلھى قىلىش مېنىڭمۇ ئارزۇيۇم، ئەمما بۇ يۈكسەكلىككە ھەركىم ئۆز ئەقلى، قەلب كۈچى، ئۆز ئىمان — ئېتىقادى بىلەن كۆتۈرۈلۈشى كېرەك. دۇئا قىلىڭ، شۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈش ماڭىمۇ نېسىپ بولسۇن.

سەلىم ھامان ئۆز بىلگىنىدىن قالمايۋاتقان بولسىمۇ، دادىسى ئالدىدا خۇشامەت قىلماي، سەمىمىي سۆزلەشنى ئەۋزەل كۆردى.

— ئامىن، شۇ مەقسەتكە يېتىڭ، — دەپ يۈزىگە قولىنى سۈردى ئەكبەر. شۇنىڭ بىلەن، ئاتا ـ ئوغۇل ئۇرۇش ـ تالاشسىز تىنچ ياشاشقا باشلىدى.

ئاخىرقى دەملەر

ئەكبەر مىلادىيە 1605 ـ يىلىنىڭ كۈز كۈنلىرىدە، بىر ئايچە كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى. ۋاپاتىدىن سەل ئاۋۋال سەلىمنى ھۇزۇرىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ بېشىغا ئۆزىنىڭ نۇرلۇق ئالماس قادالغان سەللىسىنى، ئۇستىگە تونىنى كىيدۈردى، ئۆزى ئەللىك يىل تاقاپ يۈرگەن خەنجەرنىمۇ ئەمدى يالغۇز ئوغلى بولۇپ قالغان سەلىمنىڭ بېلىگە تاقاپ قويدى.

ئەكبەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بەگ ـ ئاقسۆڭەكلەر يېڭى ھۆكۈمرانغا ساداقەت بىلدۈرۈش ئۈچۈن دىۋانئامغا يىغىلدى.

ئەكبەرنى ئەگرەدىن بەش مىل يىراقلىقتىكى ئىسكەندەر دېگەن جايغا — ئۆزى خەرىتىسىنى سىزغان مەقبەرىگە دەپنە قىلدى. مەقبەرىنى ئۇلۇغۋار بىر ئابىدە شەكلىدە قۇرۇپ پۈتتۈرۈشكە مەريەمى زامان جادھەبەي بىلەن سەلىمە بېگىمنىڭ كۆپ مېھنەتلىرى سىڭدى.

بوۋىسىغا بەكرەك تارتقان خۇررام بابۇرىيلار خاندانلىقىنىڭ ئەڭ ئىستىبداتلىق ۋەكىلى بولۇپ يېتىلدى. كېيىنچە شاھجاھان نامى بىلەن تونۇلۇپ، مەشھۇر تاج ماھال مەقبەرىسىنى قۇردى. ئەمما، ئۇ چاغقىچە ئەكبەر فەتھپۇر، سىكرىندە قۇردۇرغان مۇستەھكەم ئېتىقاد ئۆيىنى جاھىل خوراپاتچىلار تېگىگىچە بۇزۇپ ۋەيران قىلىپ تاشلىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئەكبەرنىڭ تۈرلۈك ئەللەر ۋە ئېتىقادلارنى بىرلەشتۈرۈشكە قاراتقان غايىلىرىنى تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلىماقچى بولۇشتى.

لېكىن، ئارىدىن ئۆتكەن تۆت يۈز يىل داۋامىدا ئەكبەرنىڭ مەنىۋى ئىزدىنىشلىرى ۋە ئومۇمىي ئىنسانىي غايىلىرى ئۇنتۇلمىدى. ئۇنىڭ نامىنىڭ ھىندىچە، رۇسچە، ئىنگلىزچە، پارسچە، خەنزۇچە، ئىسپانچە ۋە باشقا تىللاردا بېسىلغان كىتابلارنىڭ ماۋزۇلىرىدا ئۇچراپ تۇرىدىغانلىقى بىكار ئەمەس.

فەتھپۇر - سىكرىنىڭ دۇنيا تونۇيدىغان مىمارلىق ئابىدىلىرى ئەكبەرنىڭ ئىجادكار روھىنىڭ ھامان تىرىك ئىكەنلىكىنى ۋە ھېلىمۇ ئادەملەرگە بەدىئىي زوق بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىسكەندەردىكى ئەكبەر مەقبەرىسىگە بولسا ھىندىستاننىڭ يىراق - يېقىن ئۆلكىلىرىدىن ۋە جاھاننىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىن ھەر خىل ئادەملەر كېلىپ تۇرىدۇ.

ئەكبەر مەقبەرىسىگە كېلىپ گۈل قويغانلار ئارىسىدا ھىندى خەلقىنىڭ ئۇلۇغ پەرزەنتى جەۋاھەرلال نېھرۇمۇ بار ئىدى. جەۋاھەرلال نېھرۇ ئىنگلىز مۇستەملىكىچىلىرى قاماقخانىسىدىن ئۆز قىزى ئىندىرا گەندىگە يازغان خەتلىرىدە ئەكبەرنى ھىندىستاننى بىرلەشتۈرگەن ۋە ھىندى مىللىتىگە ئاتا بولغان ئۇلۇغ سىيمالار قاتارىدا قەلەمگە ئالغانىدى. «شاھلىق مەرتىۋىسىدىن باشقا ھېچقانداق پايدىسى بولمىغان بىھېساب كۆپ تاجدارلار ئارىسىدا پەقەت ئەكبەرنىڭ مەردانە قىياپىتىنىڭ يۈكسەكلىككە بوي سوزۇپ، ھازىرغىچە بىزنى قايىل قىلىپ كېلىۋاتقانلىقى ھەيران قالارلىق ھال

ئەمەسمۇ!» دەپ يازغاندى جەۋاھەرلال.

كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان يەنە بىر ھادىسە بابۇر ۋە ئەكبەر مەنسۇپ بولغان سۇلالىنىڭ ئەسىردىن ـ ئەسىرگە ۋە مەملىكەتتىن ـ مەملىكەتكە ئۆتۈپ، بەش ئەسىردىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرەلىگەنلىكىدۇر. «ئىستىبدات مىراس بولۇپ ئۆتمەيدۇ» دېگەن ئەقىدە بار. لېكىن، ئەمىر تىمۇرنىڭ ئۇلۇغ ئىستىبداتى كىچىك ئوغلى شاھروھ ئارقىلىق ئۇلۇغبەگكە يەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئوتتۇرانچى ئوغلى ئەمىرانشاھنىڭ بولسا دادىسىنىڭ ئۆلمەس ئۇدۇمىنى چەۋرىسى مىرزا بابۇرغا يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكى، تارىخ تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ھادىسىلەردۇر. بولۇپمۇ، ئەمىر تىمۇرنىڭ ئۇلۇغ دۆلەت ئەربابى ۋە يېڭىلمەس سەركەردە سۈپىتىدىكى ئىستىبداتى ئىككى ئەسىردىن كېيىن ئەكبەردە يېڭى بىر شەكىلدە قايتا تىرىلگەنلىكى شەرقنىڭ بارلىق مەشھۇر تارىخچىلىرى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان. ئەكبەرنىڭ مىمار سۈپىتىدىكى ئىستىبداتىنىڭ، ئۇنىڭ نەۋرىسى شاھجاھاندا يېڭى بىر يۈكسەك باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەنلىكى بۇ سۇلالىگە خاس ئىرسىي ئۇدۇمنىڭ ئىنسانىيەت تارىخىدا كەم ئۇچرايدىغان بىر قۇدرەت ۋە ئۆمۈر باقىيلىق بىلەن ھەيران قالارلىق مۆجىزىلەرنى ياراتقانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

بابۇر ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنى «ئۇلۇغ موڭغۇللار» دەپ ئاتاش، ئاجايىپ مەشھۇر بىر ئادەت سۈپىتىدە كۆپلىگەن مەملىكەتلەردە ساقلىنىپ كەلمەكتە. ھالبۇكى، بابۇرمۇ، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ تۈركىي تىللىق قەبىلىلەردىن ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ يازغان ۋە تىمۇرىيزادە

بولغانلىقلىرى بىلەن ئىپتىخارلانغان.

ئەگەر ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ قۇدرەتلىك ھۆكۈمرانلارنىڭ بىرى. ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى تالانت ئىگىسى، ئىجادىي تەپەككۇر ۋە غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ ساھىبىدۇر.

مەسئۇل مۇھەررىرى: پاتىگۈل مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مۇراددىل ئابىد

تارىخي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر ـ 2
(3)
سەلتەنەت ساھىبى ــ ئەكبەر

ئاپتورى: باتۇر روزى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى رېنشىياڭ مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 1029×787 مم، 1/32 باسما تاۋىقى: 3.75
2003 ـ يىل 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2003 ـ يىل 5 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 5000
ISBN 7—228—08009—2
ئومۇمىي باھاسى (1—5) : 30.00 يۈەن
(يەككە باھاسى: 6.00 يۈەن)